

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLASİK ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

TEOS LİMAN KİLİSESİ

Yüksek Lisans Tezi

Görkem YENİCE

Ankara-2015

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLASİK ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI**

TEOS LİMAN KİLİSESİ

Yüksek Lisans Tezi

Görkem YENİCE

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Musa KADIOĞLU

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLASİK ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

TEOS LİMAN KİLİSESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: **Prof. Dr. Musa KADIOĞLU**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2015)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I-II
LEVHALAR LİSTESİ	III-VI
KAYNAKÇA	VII-XIV
1. GİRİŞ	1-2
1.1. KONU ve KAPSAM	3
1.2. AMAÇ ve YÖNTEM	3-4
2. TEOS ANTİK KENTİ	
2.1. KENTİN KONUMU	5
2.2. KENTİN İKLİM ve BİTKİ ÖRTÜSÜ	5-6
2.3. KENTİN TARİHÇESİ	7-12
2.4. ARAŞTIRMA TARİHİ	13
3. BİZANS DİNİ MİMARİSİ	14
A) TEK NEFLİ KİLİSELER	15
B) ÇİFT NEFLİ KİLİSELER	15-16
C) BAZİLİKALAR	16
D) HAÇVARİ KUBBELİ BAZİLİKALAR	17
E) KİBERİUM PLANLI KİLİSELER	18
F) KAPALI YUNAN HAÇI PLANLI KİLİSELER	18
G) SERBEST HAÇ PLANLI KİLİSELER	19
H) MERKEZİ PLAN TIPLI KİLİSELER	19-20
İ) DEHLİZLİ PLAN TIPLI KİLİSELER	20
J) YONCA PLANLI KİLİSELER	20
3.1. LİMANLARDA DİNİ YAPILAR	21-24
4. TEOS GÜNEY LİMAN KİLİSESİ	
4.1. KONUMU	25
4.2. ARKEOLOJİK KAZILAR	25-27
4.3. BULUNTULAR	28-30
4.4. LİMAN KİLİSESİNİN MİMARİSİ	
4.4.1. YAPININ PLANI	31-35
4.4.2. YAPININ İNŞA MALZEMESİ	36
4.4.3. KARŞILAŞTIRMA	36-45

4.5.	YAPININ TARİHLENMESİ	46-48
5.	KATALOG	49-64
6.	SONUÇ	65-66
7.	ÖZET	67
8.	ABSTRACT	68
9.	LEVHALAR	69-110

ÖNSÖZ

Teos Arkeoloji Projesi kapsamında 2010 yılında başlanan Teos Antik kenti kazılarında çeşitli alanlarda kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu kazı çalışmalarının yapıldığı alanlardan biride kentin güneyinde bulunan Teos Güney Limanı'dır. 2011 yılında başlanan kazı çalışmalarında kentin Bizans Dönemine ışık tutacak olan Liman Kilisesi ortaya çıkartılmış ve 2012 yılında kazısı tamamlanmıştır. Kentin Bizans dönemini kısmen de olsa anlamamızı sağlayacak olan bu yapı, tezin konusudur.

Yapıya dair tüm veriler elde edildikten sonra, yapının hem mimari özellikleri hem de buluntularının araştırılması Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü kütüphanesinden faydalanılmıştır. Bunun dışında Ankara Üniversitesi ve Frankfurt Goethe Üniversitesi arasında yapılan protokol uyarınca kazanmış olduğum 6 aylık Erasmus Bursu ile Goethe Üniversitesi kütüphanesinde gerekli araştırmalar tarafımda yapılmıştır.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim aşamasında, Başkanlığındaki Teos Arkeoloji Kazıları'nda, çalışma fırsatı sunan ve hatalarıma rağmen her zaman şans veren, destekleyen ve tez konum dahil olmak üzere, kentteki tüm olanaklardan faydalanmamı sağlayan hocam, sayın Prof. Dr. Musa Kadioğlu'na teşekkürleri borç bilirim. Söz konusu süreçte, yardımlarını esirgemeyen ve başarılı olabilmem için beni yönlendiren hocalarım; Arş. Gör. Canan Özbil, Arş. Gör. Duygu Özlem Yalçın, Öğr. Gör. Yusuf Polat ve Yrd. Doç. Dr. Rahşan Tamsü Polat'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmamda büyük yardımları olan ve yazıtların çevirilerini yapan Prof. Dr. Mustafa Adak ve Arş. Gör. Hüseyin Uzunoğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her aşamasında yanımda olan aileme, tezin yazım aşamasında maddi ve manevi büyük yardımları dokunan ayrıca manevi anlamda, zor anlarda desteğini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan Hazal Ergin'e en içten sevgilerimi ve minnettarlığımı sunarım. Ayrıca Teos Kazıları'nda görev alan ve çalışmamda maddi, manevi yardımları olan dostlarım ve çalışma arkadaşlarım; Arkeolog Cem Pala, Arkeolog Arda Atmaca, Arkeolog Selin Gülgönül nezdinde Teos Kazı ekibine ve emeği geçen tüm işçilerime teşekkür ederim.

LEVHALAR LİSTESİ

Levha

No:

I	Res. 1 İonia Haritası
I	Res. 2 İzmir – Seferihisar Haritası
II	Res. 3 Teos Antik Kent Planı
III	Res. 4 Teos Kent Planı
IV	Res. 5 Teos Antik Kent Yapılar Google Earth
IV	Res. 6 Teos ve çevresi
V	Res. 7 Teos Antik Kenti Güney Liman hava fotoğrafı
V	Res. 8 Teos Güney Liman Kilisesi hava fotoğrafı
VI	Res. 9 Teos Güney Liman Kilisesi 2011 yılı açma fotoğrafı
VI	Res. 10 Teos Güney Liman Kilisesi 2011 yılı açma fotoğrafı
VII	Res. 11 Teos Güney Liman Kilisesi Nartex bölümü
VII	Res. 12 Teos Güney Liman Kilisesi Kuzey Nef bölümü
VIII	Res. 13 Teos Güney Liman Kilisesi 2012 yılı açma fotoğrafı
VIII	Res. 14 Teos Güney Liman Kilisesi 2012 yılı açma fotoğrafı
IX	Res. 15 Teos Güney Liman Kilisesi Güney Apsis – Güney Nef
IX	Res. 16 Teos Güney Liman Kilisesi İlk Evre Apsis – tuğla döşemesi
X	Res. 17 Teos Güney Liman Kilisesi Nartex – eşik taşı
X	Res. 18 Teos Güney Liman Kilisesi 2012 Yılı kazı sonrası fotoğraf
XI	Plan 1 Selanik Meryem Ana (Akheiropoietos) Bazilikası
XII	Plan 2 Selanik Ayasofya Camii

XII	Plan 3 Ankara Aziz Klemens Kilisesi
XIII	Plan 4 İstanbul Kariye Camii (Khora Manastırı Kilisesi)
XIII	Plan 5 Akataleptos Manastır Kilisesi (Kalenderhane Camii)
XIV	Plan 6 Hagia Theodosia Kilisesi (Gül Camii)
XIV	Plan 7 Sergio – Bakkhos Kilisesi
XV	Plan 8 İstanbul Manastır Mescidi
XV	Plan 9 Feneri İsa Kilise Camii
XVI	Plan 10 Fethiye Kilise Camii
XVI	Plan 11 Panayia Muhliotissa Kilisesi
XVII	Plan 12 Teos Güney Liman Kilisesi Genel Planı
XVIII	Plan 13 Teos Güney Liman Kilisesi Planı
XIX	Plan 14 Kalabatia Liman Kilisesi
XIX	Plan 15 Fol Maden İki Nefli Kilise
XX	Plan 16 Matzouka Kalesi, Kilisesi
XX	Plan 17 Koralla, Görele Burnu İki Apsisli Kilisesi
XXI	Plan 18 St. Barbara Manastır Şapeli
XXI	Plan 19 Mağara Kilisesi
XXII	Plan 20 Ahmatlı Kilise
XXII	Plan 21 Fırıntası Kilisesi
XXII	Plan 22 Alahan Manastırı Vaftizhane Yapısı
XXIII	Plan 23 Korluca İki Apsisli Kilise
XXIII	Plan 24 Pertek İki Apsisli Kilise
XXIV	Kat. No. 1 Ayaklı tütsü kabı
XXIV	Kat. No. 2 Ayaklı tütsü kabı, çanak kısmı

XXV	Kat. No. 3 Tütsü kabı
XXV	Kat. No. 4 Tabak ağız parçası
XXV	Kat. No. 5 Tabak ağız parçası
XXVI	Kat. No. 6 Çanak ağız parçası
XXVI	Kat. No. 7 Çanak ağız parçası
XXVI	Kat. No. 8 Amphora ağız parçası
XXVII	Kat. No. 9 Kase dip parçası
XXVII	Kat. No. 10 Kase dip parçası
XXVII	Kat. No. 11 Kase dip parçası
XXVIII	Res 19 Sırlı seramik parçaları
XXVIII	Res 20 Teos Güney Liman Kilisesi 2011 yılı seramik parçaları
XXIX	Res 21 Teos Güney Liman Kilisesi 2012 yılı yanık seramik parçaları
XXIX	Res 22 Teos Güney Liman Kilisesi 2012 yılı seramik parçaları
XXX	Res 23 Teos Güney Liman Kilisesi 2012 yılı seramik parçaları
XXX	Res 24 Tütsü kapları toplu fotoğraf
XXXI	Grafik 1 Teos Güney Liman Kilise 2011-2012 yılı kap formları
XXXI	Grafik 2 Teos Güney Liman Kilisesi'nin doğusundan ele geçen kap formları
XXXI	Grafik 3 Teos Güney Liman Kilisesi'nin batısından ele geçen kap formları
XXXII	Grafik 4 2011 yılı Teos Güney Liman Kilisesi Kuzey Nef kap formları
XXXII	Grafik 5 2012 yılı Teos Güney Liman Kilisesi Güney Nef kap formları
XXXIII	Grafik 6 2012 yılı Teos Güney Liman Kilisesi'nin doğusundaki kap formları
XXXIII	Grafik 7 2012 yılı Teos Güney Liman Kilisesi'nin batısındaki kap formları
XXXIV	Res. 25 ve Res. 26. 2011 yılında ele geçen çiviler
XXXV	Res. 27 2011 yılında Teos Güney Liman Kilisesi'nin doğusunda ele geçen iskelet

- XXXV Kat. No: 12 2011 yılında Teos Güney Liman Kilisesi Kuzey Nef Kybele kabartmalı stel
- XXXVI Kat. No: 13 Seferihisar' dan ele geçen parapet bloğu
- XXXVII Kat. No: 14 Seferihisar'dan ele geçen parapet bloğu
- XXXVIII Res. 28 ve Res. 29 Bizans dönemi parapet bloğu
- XXXIX Res. 30 ve Res. 31 Bizans dönemi parapet bloğu
- XL Kat. No. 15 ve Kat. No. 16 Kuzey neften ele geçen yazıt parçaları
- XLI Res. No. 32 Teos Güney Liman Kilisesi Google Sketch-up 3D çizimi
- XLII Kat. No. 17 ve Kat. No. 18 Teos Güney Liman Kilisesinden ele geçen sikkeler

KAYNAKÇA

- Acara 1998 M. Acara, "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler", *Hacettepe Ün. Edebiyat Fak. Dergisi, Cilt 15, Sayı 1*, 1998, 183-201.
- Akurgal 1989 E. Akurgal, *Ancient Civilization and Ruins of Turkey* (1989).
- Arseven 1983 C. E. Arseven, "*Sanat Tarihi Ansiklopedisi III*", İstanbul, 1983, 1270.
- Ballance 1960 S. Ballance, "The Byzantine Churches of Trebizond", *AnatSt* 10, 1960, 141-175.
- Bean 1966 G.Bean, *Aegean Turkey* (1966).
- Bequignon – Laumonier 1924 Y. Bequignon – A. Laumonier, "Fouilles de Teos 1924", *BCH* 49, 1925, 281-321.
- Blackman 1982 D. J. Blackman, "Ancient harbours in the Mediterranean, Part 2", *IJNA* 11.3, 1982, 185-211.
- Boysal 1962 Y. Boysal, "Teos Kazısı 1962 Kısa Raporu", *TürkAD* 12, 2, 1963, 5-7.
- Bryer – Winfield 2007 A. Bryer – D. Winfield, "The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos", *Dumbarton Oaks Papers* 20, Vol. 1, 2007, 157-394.

- Blumel – Olshausen 2002 W. Blümel – E. Olshausen, “Teos”, *DNP* 12, 1, 2002, 137-139.
- Cuinet 1892 V.Cuinet, *La Turquie d’Asie*, (1892), 493-496.
- Dagron 1977 G. Dagron, “Le christianisme dans la ville byzantine”, *Dumbarton Oaks Papers* 31, 1977, 3-25.
- Dark 2001 K. R. Dark, *Byzantine Pottery* (2001).
- Ditlenberger 1915 Ditlenberger, ” Sylloge 3”, II, 1915, 32-42.
- Eyice 1963 S. Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi* (1963).
- Eyice 1971 S. Eyice, “Karadağ (Binbir Kilise) ve Karaman Çevresindeki Arkeolojik İncelemeler” (1971).
- Eyice 1991 S. Eyice, “Ankara’nın Kaybolan Bir Eski Eseri Klemens Kilisesi”, *Ankara Dergisi* 1/2, 1991, 1-5.
- Freely – Çakmak 2004 J. Freely – A. S. Çakmak, *Byzantine Monuments of İstanbul*, (2004).
- Germaner 1997 S. Germaner, “Bazilika”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, İstanbul.
- Gough 1962 M. Gough, “The Church of the Evangelist at Alahan”, *AnatSt* 12, 173-184.
- Gough 1963 M. Gough, “Excavations at Alahan Monastery”, *AnatSt* 13, 1963, 105-115.

- Gough 1985 M. Gough, *An Early Christian Monastery in Southern Turkey*, 1985.
- Gombrich 2007 E. H. Gombrich, *Sanatın Öyküsü* (2007).
- Harman 2013 M. Harman, “Tunceli’de Yer Alan Tarihi Öne Söylen Sahip Dini Yapılar”, *Tunceli Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 1, Sayı 2*, 2013, 30-36.
- Heinzelmann 2002 M. Heinzelmann, ‘River port, navalia, harbour temple at Ostia, new results of a DAI-AAR Project’, *JRA* 15, 2002, 5-19.
- Hellenkemper – Hild 1990 H. Hellenkemper – F. Hild, “*Kommagene-Kilikien-Isaurien*”, *RBK IV*, 1990, 182-356.
- Hermann 1965 P. Hermann, “Antiochos der Grosse und Teos”, *Anadolu/Anatolia* 9, 1965, 29-159.
- Herodotos Herodotos, II. 178 Teos ve Naukratis; VI. 8, Teos ve Lade Deniz Savaşı.
- Hollum 2004 K. G. Hollum, “Caesarea’s Temple Hill: The archeology of sacred space in ancient Mediterranean”, *Near Eastern Archeology* 67, 2004, 184-199.
- Höckmann – Möller 2006 U. Höckmann – A. Möller, *The Hellenion at Naukratis: Questions and Observations* (2006).

- Kadioğlu 2012 M. Kadioğlu, “Teos (1962-1966-2010-...)”, *Anadolu/Anatolia*, III.2, 2012, 505-520.
- Kadioğlu ve diğ. 2012 M. Kadioğlu ve M. Adak, C. Özbil, S.H. Öztaner, R.T. Polat, Y. Polat, “2011 yılı Teos Kazı Raporu”, *KST* 33, 3, 2011, 429-460.
- Kadioğlu ve diğ. 2013 M. Kadioğlu ve M. Adak, C. Özbil, S.H. Öztaner, R.T. Polat, Y. Polat, “2012 yılı Teos Kazı Raporu”, *KST*, 2013, 218-222.
- Kadioğlu ve diğ. 2014 M. Kadioğlu ve M. Adak, C. Özbil, R.T. Polat, Y. Polat, İ. Tuğcu, D.Ö.Yalçın, “2012-2013 Teos Kazı Çalışmaları (3.-4.Sezon)”, *KST* 36, 2014, 437-472.
- Kazhdan – Mango 1991 A. Kazhdan – C. Mango, *The Oxford Dictionary of Byzantium I* (1991).
- Kingsley – Raveh 1996 S. A. Kingsley – K. Raveh, *The ancient harbor and anchorage at Dor, Israel* (1996).
- Koch 2007 G. Koch, “*Erken Hristiyan Sanatı*”, (İstanbul 2007).
- Kozlovskaya 2008 V. Kozlovskaya, “The Harbour of Olbia’, *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, 14, 2008, 25-65.
- Köroğlu 2007 G. Köroğlu, *Biçans Döneminde Bubur Geleneği ve Buburdanlıklar* (2007).

- Lafontaine 1963 J. Lafontaine, “Nouvelles notes Cappadociennes”, *Byzantion* 33, 1963, 121-183.
- Lale 2007 L. Doğer, “İşlev, Teknik ve Estetik Değerlendirmelerle Bizans Günlük Yaşamında Sırlı Seramik”, SERES’07 IV. Uluslararası Katılımlı Seramik, Cam, Emaye, Sır ve Boya Semineri, Eskişehir, 2007, 709-727.
- Maggie 1950 D. Maggie, Roman Rule in Asia Minor to the end of 2. Century after Christ (1950).
- Mango 2006 C. Mango, *Bizans Mimarisi* (2006).
- Mansel 2011 A. M. Mansel, “Ege ve Yunan Tarihi” (2011).
- Mater 1977 B. Mater, “Urla Yarımadasında Arazinin Sınıflandırılması ile Kullanışlı Arasındaki İlişkiler”, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İst. Ün. Edebiyat Fakültesi, 1977, 45-125.
- Millet 1916 G. Millet, *L'Ecole Grecque des l'architecture Byzantine* (1916).
- Moravcsik 1967 G. Moravcsik, *Studia Byzantia* (1967).
- ODTÜ 1967 ODTÜ, “Doomed by the Dam: A Survey of the MonumentsThreatened yb the Creation of the Keban Dam Flood Area”, 1967, 18-29.
- Öğün 1963 B. Öğün, “Teos Kazıları 1963”, *TürkAD* 13,1, 1964, 115-121.

- Pakalın 1993 M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü II*, (1993), 404.
- Pausanias Pausanias, VII, 3.3 Teos'u Kuranlar
- Pekak 1993 M. S. Pekak, "Güzelyurt'ta (Gelveri) Bulunan Bizans/Post Bizans Dönemi Kiliseleri", *Hacettepe Ün. Edebiyat Fak. Dergisi, Cilt 10/Sayı 2*, 1993, 123-160.
- Piri Reis 2002 Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye* (2002) 145-175.
- Ruge 1934 W. Ruge, "Teos", *RE 5 A*, 1934, 540.
- Roth 2000 M. L. Roth, *Mimarlığın Öyküsü Öğeleri, Tarihi ve Anlamı*, (2000).
- Robinson 1959 H. S. Robinson, "Pottery Of The Roman Period", *Athenian Agora*, Vol. V, N. J. 1959, Lev. 34.
- Qusterhout 2002 R. Qusterhout, *Sanatsal Açıdan Kariye Camii* (2002).
- Sarıbaş – Ekici 2004 M. Sarıbaş – B. Ekici, "Kızılçamın Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki Doğal Yayılışına Katkı", *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 6*, 2004, 127.
- Seferihisar Kültür Env. 2002 *Seferihisar Kültür Envanteri* (2002).
- Shaw 1972 J. W. Shaw, *Greek and Roman Harbourworks, A History of Seafaring based on Underwater Archeology* (1972).
- Sözen 2001 M. T. Sözen, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü* (2001).

Stark 1954	F. Stark, İonia a Quest, 1954, 24-32.
Strang 2007	J.R. Strang, <i>The City of Dionysos: Asocial and Historical Study of the Ionian City of Teos</i> , 2007, 44.
Strabon	Strabon, “Geographica”.
Şahin 1985	S. Şahin, “Ein neues Dekret der Symmoria zu Ehren ihrer Prostatai in Teos”, <i>EA</i> 5, 1985, 13-18.
Şefik 1965	Y. Şefik, “Kızılçam, Kozalak ve Tohumu Üzerine Araştırmalar”, <i>O.G.M. Yayınları</i> , No 420, 1965, 94.
Taft – Kazhdan 1991	R. Taft – A. Kazhdan, <i>The Oxford Dictionary of Byzantium</i> 2, (1991).
Takmer 2010	B. Takmer, Stadiasmus Patarensis için Parerga Sidyma I. Yeni Yazıtlarla Birlikte Yerleşim Tarihçesi, <i>Gephyra</i> 7, 2010, 95-136.
The Princeton Ancylopedia 1976	The Princeton Ancylopedia, 1976, 893.
The Society of Dillentanti 1769	Antiquities of Ionia, Vol I, 1769, 2-32
The Society of Dillentanti 1881	Antiquities of Ionia, Vol IV, 1881, 35-40
The Society of Dillentanti 1915	Antiquities of Ionia, Vol V, 1915, 12-39
Titus Livius	Titus Livius, XXXVII, 28, 27
Tuck 1997	S. L. Tuck, <i>Creating Roman Imperial identity and authority: the role of Roman Imperial harbour monuments</i> , 1997,

- Yayınlanmamış Doktora Tezi, Michigan Üniversitesi, ABD, 36-80.
- Tuna 1993 N. Tuna, “Teos Araştırmaları 1993”, *AST* 12, 1994, 167-176.
- Tuna 1995 N. Tuna, “Teos Araştırmaları 1995”, *AST* 14,1, 1996, 219-233.
- Tuna 1996 N. Tuna, “Teos Araştırmaları 1996”, *AST* 15,2, 1997, 323-331.
- Uz 2013 D. M. Uz, *Teos’daki Dionysos Tapınağı* (2013).
- Uz 1990 D. M. Uz, “Temple of Dionysos at Teos”, içinde; W. Hoefner – L. Schwadner, *Hermogenes und die Hochhellenistische Architecture*, 1990, 51-61.
- Yıldız 2009 S. Yıldız, *Bizans Tarihi, Kültürü, Sanatı ve Anadolu’daki İzleri* (2009).
- Wolfgang 1962 M. W. Wolfgang, “Die Stadtbefestigungen von İzmir, Sığacık und Çandarlı”, *IstMitt* 12, 1962, 59-114.
- Zah 2003 A. Zah, *Zur Typologie kirchlicher Architektur im südwestlichen Kleinasien* (2003)

1. GİRİŞ

Din insanla birlikte var olmuş, insanla birlikte var olmakta ve de insanla birlikte var olacak bir kurumdur. İnsanlık tarihinde ne kadar geriye gidilirse gidilsin dini inançları olmayan bir topluma rastlanılmamaktadır. İnsanlığın ilk çağlarından itibaren insanlar çeşitli inançlara sahip olmuşlardır. Bu inançların var olmasının sebebi ise insanın güçsüzlüğüdür. İlk insanlar doğa karşısında güçsüz kaldıkları için aya, güneşe, yıldızlara vb doğa olaylarına üstün bir varlığın sebep olduğuna inanmış ve çeşitli ritüeller ile bu tanrılara tapmışlardır. Süreç içinde insanlık ilkel kabilelerden, kentler kurmuş, sosyal sınıflar oluşturarak modernleşmeye başlamış ve inançlarını da bunun doğrultusunda revize etmiş, geliştirmiştir.

Aynı inanç gibi bu inançlara hizmet eden kişiler insanlık tarihinin her döneminde ayrıcalık kazanmış ve toplumun yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Yine her dönemde farklı inançlara mensup kişiler, topluluklar bu inançları doğrultusunda dini vecibelerini yerine getirmek amacıyla birbirinden farklı ve çok çeşitli dini mekanlar inşa etmeye başlamıştır. Önceleri mağaraların özel bir yerinde bu ihtiyacı karşılayan insanoğlu ilerleyen zamanlarda konutların içinde şahsi tapınım alanları, toplu ayinler, törenler için açık hava tapınım alanları, devasa tapınaklar inşa etmiş ve kendilerince tanrılarını, inançlarını yüceltmişlerdir.

İnsanlığın ekonomik, sosyal, teknolojik, askeri gelişimi küçük şehir devletlerinin yıkılıp yerine merkezi imparatorlukların kurulmasından sonra din, devlet ve siyaset alanında daha fazla güç kazanmış ve eskinin ilkel, çok tanrılı dininin karşısında tek tanrı inancı yayılmıştır. Bunun sonucunda gerek Yahudilik gerek Müslümanlık gerekse Hristiyanlık kendilerine ait, özel dini yapılar inşa etmeye başlamıştır.

Bu tezde ise, pagan tanrılarından Dionysos'a tapınan Teos'luların Bizans Dönemiyle birlikte Hristiyanlığa geçişi ve bu yeni inanç için inşa ettikleri dini yapının, özellikleri, ayinler sırasında kullandıkları malzemeler incelenmiştir.

Tez çalışması 5 ana bölümden oluşmaktadır. Tezin ilk bölümünde; çalışmanın amacı, kapsamı, uygulanan çalışma yöntemleri hakkında genel ve temel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise Teos Antik kenti başlığı adı altında, kentin konumu, tarihi – coğrafyası, araştırma tarihi ile belli başlı yapıları hakkında genel bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise; Bizans Dini Mimarisi başlığı altında, kiliselerin mimari gelişim süreci ve limanlarda dini yapılar hakkında genel bilgiler verilmiştir. Dördüncü bölümde ise Teos Güney Liman Kilisesi'nin, konumu, Arkeolojik kazıları, plan tipolojisi ve buluntuları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Tezin sonuç bölümünde ise; Teos Güney Liman Kilisesi'nin benzer örnekleri karşılaştırılmış, mimari açıdan ve buluntuları bakımından tarihlemesi yapılmaya çalışılmıştır. Tez haritalar, fotoğraflar, levha, katalog ve çizimler ile desteklenmiştir.

1.1. KONU ve KAPSAM

12 İon kentinden biri olan Protogeometrik Dönem'den itibaren Hellenistik ve Roma Dönemi'nde de önemli bir merkez olan Teos Antik kentinin Bizans Dönemi ise karanlıktır. Bu dönemin varlığını kanıtlayan en önemli buluntu ise kentin Güney Liman'ında yer alan Liman Kilisesi'dir. Kentte Bizans dönemine ait böyle bir kültür varlığı 2011 yılında yapılan kazı çalışmalarına kadar bilinmemektedir¹. Bu tezin konusu da Teos Güney Liman Kilisesi'dir.

Bu çalışmada yapının mimarisi ile küçük eserleri, yapının tarihini, kullanım amacını ortaya çıkarmak amacıyla değerlendirilmiştir. Teos Güney Liman Kilisesi konulu bu tez ile sadece limanda yer alan bir yapı anlatılmak istenmemiş, Antik kent ve çevresinin karanlık olan Bizans Dönemi de küçük çapta derlenmeye ve aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Antik kentteki kazılar T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile, T.C. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Musa Kadioğlu² başkanlığındaki bir ekip ile yürütülmektedir. Bu tezin kapsamını 2011 ve 2012 yılları kazı sezonlarında kazısı tamamlanan ve belgelenen, küçük buluntuları, buluntu yoğunlukları ile kullanım amacı belirlenerek oluşturmuştur.

1.2. AMAÇ ve YÖNTEM

Teos antik kentinin sahip olduğu iki limandan biri olan güney limanda yer alan Liman Kilisesi 2011 yılı kazı sezonunda ortaya çıkartılarak kentteki yapılara bir yenisi eklenmiştir. Yeni bir yapı olması sebebiyle, yapı ve buluntuları ilk kez bu tez sayesinde detaylı olarak araştırılmış,

¹ Kadioğlu ve diğ.2012, 211.

² Prof. Dr. M. KADIOĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı 06100 Sıhıye/ANKARA/TÜRKİYE, e-posta: musakadioğlu@gmail.com

irdelenmiş ve hem bilim dünyasına hem de kentin karanlık olan Bizans Dönemi'ne katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Çalışma; arkeolojik kazılar, seramik çalışmaları ve kütüphane çalışması olarak üç gruba ayrılmıştır. Arkeolojik kazılar, Teos Arkeoloji Projesi kapsamında, tez danışmanım Prof. Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında, 2011 yılında Güney Limanda başlamıştır. 2011 ve 2012 kazı sezonlarında yapının kazısı sona ermiş ve ayrıntılı rölöve planı Total Station ile çıkartılmıştır.

Teos Liman Kilisesinde ele geçen pişmiş toprak eserlerin, hamur ve astar renklerinin tanımı için, Munsel Soil Color Charts 2000 renk kataloğu kullanılmıştır. Yapıda ele geçen eserlerin, 1/1 ölçekli el çizimleri daha sonra Adobe Illustrator CS 5.1 programı ile dijital çizimleri tamamlanmıştır. Ele geçen bu küçük buluntu ve seramikler de tez içerisinde bütünlük sağlaması amacıyla bu çalışma kapsamında değerlendirilmiş ve bunların kataloğu tezin son kısmında yer almıştır. Ayrıca bu eserlerin detaylı tanımları yapılmış, cinslerine ve kullanım amaçlarına göre gruplanmış ve yoğunluklarına göre istatistiksel dökümleri yapılmıştır. Bu çalışma sırasında eserlerin el çizimleri ile dijital çizimlerini ve eserlerin tanımlamaları Anadolu Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Rahşan Tamsü Polat ve çizim ekibi tarafından yapılmıştır.

2. TEOS ANTİK KENTİ

2.1. KENTİN KONUMU

Kuzey – Güney yönde uzanan Urla yarımadasının ana karaya bağlandığı alanın (kıstak, ısthmus) güneyinde kurulmuş olan Teos antik kenti günümüzde, İzmir İli, Seferihisar ilçesi, Sığacık mahallesinde yer almaktadır³. Yarımadanın anakaraya bağlandığı güney uçta bulunan kent, kuzey - güney koyların ortasında yer alan akropol üzerinde kurulmuştur⁴.

Kentin kuzeyinde Klazomenai, kuzeybatısında Erythrai ve güneyinde ise Lebedos antik kentleri bulunur (Lev. I, Res. 1 ve 2).

Antik kent topografik olarak, günümüzde Güzelbahçe-Bademler üzerinden Arap deresi Azmağına varan ve kentin güney limanına kadar uzanan alüvyal ova üzerinde yer almaktadır⁵. Kentin, rüzgara karşı korunaklı iki adet koyu bulunmaktadır ve bu koylar kentin iki adet limana sahip olmasında önemli yer tutmuştur. Bu limanlar kentin kuzeyinde ve güneyinde yer almaktadır. Kent yerleşiminde diğer yarımada kentlerinden farklı olarak akropolü, denize bakan en yüksek tepede değil, bu kuzey ve güney koyların ortasında bulunur⁶.

2.2. KENTİN İKLİMİ ve BİTKİ ÖRTÜSÜ

Kentin yer aldığı yarımada yazlar kurak ve sıcak, kışlar ise ılık ve yağışlı olup tipik Akdeniz iklimi özelliği göstermektedir⁷. Son verilere göre aylık sıcaklık ortalaması maksimum 16,4 C°, minimum sıcaklık ise 4,2 C°'dir. Bölge ortalama 650-750 mm yağış almaktadır ve bölgedeki en

³ Uz 2013, 13; Strang 2007, 19.

⁴ Bean 1966, 136-146.

⁵ Uz 2013, 13.

⁶ Bean 1966, 136-146.

⁷ Uz 2013, 14.

önemli sorun da su eksikliğidir⁸. Yine son verilere göre bölgede en çok yağış oranı aralık ayında 142 mm olup temmuz ayında ise bu oran 1 mm olarak ölçülmüştür. Ayrıca yıllık ortalama yağış miktarı da 588,1 mm olarak ölçülmüştür. Bu sebeple bölgede var olan su azlığı sorunu daha da artmıştır. Topografik konumu açısından sürekli rüzgarlara maruz kalan bölgede Ocak, Şubat, Mart aylarında yükselen rüzgar hızı, Mart – Haziran aylarında azalarak tekrar hızlanmaktadır. Buna göre yıllık rüzgar hızı 3,5 m/sn’yi geçmemektedir⁹.

Bölgede tarım faaliyetleri iklim koşullarına bağlı olarak gelişmiş ve çeşitlilik göstermiştir¹⁰. Eskiden yaygın olan tarım ürünlerin tütün, bağcılık ve zeytincilik iken¹¹, günümüzde zeytincilik ve narenciye yaygın konuma gelmiştir. Bu tarım ürünlerinin yaygın olarak kullanımının başlıca sebebi yaz aylarında su gereksinimlerinin az olmasıdır¹².

Bademler – Sığacık arasındaki asıl bitki örtüsü “*Pinus Brutia*¹³” ormanları zamanla tahrip edilerek yerine önce maki daha sonra da Ayakyakan, kekik, menengiç türleri yer almıştır¹⁴. Maki ve çamlık alanlar ise günümüzde nehir yataklarında görülmektedir¹⁵. Sulama için gerekli olan yer altı su kaynaklarının yüzeyden 2-2,5 m derinlikte olması bu bölgenin önemli bir tarım sahası olduğunu göstermektedir¹⁶.

Ayrıca bölgede, Seferihisar’ın kuzeybatısında yer alan nemli otlaklar ve doğu, güney ve güneybatıda yer alan alanlarda hayvancılık açısından önemlidir ve Doğanbey çevresinde taş ağılların yaygın olması bölgede hayvancılığın önemli olduğunu göstermektedir¹⁷.

⁸ Uz 2013, 14.

⁹ Bu veriler, <https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il> ve ilçeler istatistik.aspx?m:IZMIR:sfB, sayfasından alınmıştır.(25.05.2015)

¹⁰ Uz 2013, 14

¹¹ Uz 2013, 14.

¹² Uz 2013, 14.

¹³ *Pinus* cinsinin Türkiye’deki en önemli türlerinden biridir. Kızılçam olarak da bilinen bu tür, başta Akdeniz sahilleri olmak üzere tüm kıyı şeridinde yayılım göstermektedir. Sarıbaş – Ekici 2004, 127; Şefik 1965, 94.

¹⁴ Uz 2013, 14.

¹⁵ Uz 2013, 14.

¹⁶ Mater 1977, 93; Uz 2013, 14.

¹⁷ Mater 1977, 125.

2.3. KENTİN TARİHÇESİ

Teos antik kentinin tarihine ve kuruluşuna dair bilgileri, antik yazılı kaynaklardan; Pausanias¹⁸ ve Strabon¹⁹’dan edinmekteyiz. Efsaneye göre, Boeotia’lı kurucu Athamas, karada yer aramaktan döndüğünde, kızı Area’nın çevreye taşlar yerleştirirken eğlendiğini görür, ne yaptığını sorduğunda ise “siz yer ararken ben burada bir tane kurdum” cevabını alır ve Athamas buraya Teos adını verir²⁰. Kent bu sebeple Teos’lu şair Anekreon tarafından *Athamantis* olarak anılmıştır²¹. Geleneklere göre Teos, Boeotia Orchemenos’daki Minyas halkı tarafından kurulur ve Kodros’un oğullarından Nauklos ile Apaikos ve Damasos tarafından yönetilen İonia ve Atina’lılar daha önce, Boeotia’lı Geres ise sonra gelir²².

Teos, MÖ 8-7. yy’da, Miletos, Myus, Priene, Ephesos, Kolophon ve Lebedos ile birlikte İon birliğinde yer almıştır²³. Panionia’da toplanan birliğin ulusal tanrısı Poseidon Helikonios’tur²⁴. Buna göre Teos’da Poseidon’a adanmış bir alanın ve sunağın varlığından söz edilmektedir²⁵.

Pers istilas sırasında bölgede yaşayan insanlar göçe zorlanmış ve istila sırasında Teos’luların bir kısmı Trakya’da Neltos deltasında yer alan Abdera kentine, bir kısmı da Kırım Boğazında yer alan Phanagoria’ya göç etmiştir²⁶. Fakat daha sonra kentlerine geri dönüp eski zenginliklerine sahip olmuşlardır. MÖ 494 yılında Lade Deniz savaşına 17 gemi ile katılmış ve devam eden süreçte üyesi oldukları Delos deniz birliğine 6 talent gibi yüksek bir vergi

¹⁸ Pausanias, VII. 3.4.

¹⁹ Strabon, XIV. 1.3.

²⁰ Uz 2013, 15; Jefferey 1974, 226; Pherekydes, F Grtist 3 F 112; Strang 2007, 44.

²¹ Strabon, XIV. 1.3.

²² Uz 2013, 15; Strabon, XIV. 1.3.

²³ Uz 2013, 16.

²⁴ Uz 2013, 16.

²⁵ Pausanias VII. 24.7.

²⁶ Uz 2013, 20. ; Herodot I. ,168.

ödemişlerdir²⁷. Ayrıca Teos sahip olduğu zenginliklerle birlikte Mısır ile ticari ilişkilerini ilerletmiştir²⁸. Mısırdaki Naukratis kentinde Teos'luların varlığına işaret eden en eski belge, Hegesiobos adlı ücretli bir askerin, diğer İon'lu askerler ile Abu Simbel'e kazıdığı ismidir²⁹. Naukratis'te yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkan, sikkeler, adak eşyaları ve yazıtlardaki isimlerin karşılaştırılması sonucunda Teos'un bu kentte önemli bir etkisinin olduğunu göstermektedir³⁰.

Teos ismi antik dönemde birçok farklı olayda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, MÖ. 304'te Batı Anadolu'yu sarsan bir depremde Teos da zarar görmüş ve Antigonos'un Teos ve Lebedos'u bir şehir haline getirmek istemesi (*Synoikismos*) bu olaylardan biridir fakat Lysimakhos tarafından kentin ele geçirilmesi sonucunda bu plan gerçekleşmemiştir³¹.

I. Attalos döneminde (MÖ 241-197) Pergamon Krallığına bağlanan Teos, III. Attalos döneminde (MÖ 138-133) toprakların vasiyet yoluyla Roma'ya bırakılması sonucunda MÖ 129 yılında Roma'nın Asia eyaleti sınırları içerisinde kalmıştır³².

Teos antik kenti tüm bu siyasal olaylar ve savaşlar dışında kültürel bir öneme de sahiptir. MÖ 3. yy'da kültürel açıdan önemli bir konuma gelen Teos, koruyucu tanrısı olan Dionysos kültünün etkisiyle ayrıcalıklı bir kent haline gelmiştir³³. Oldukça eski olan bu kült, kent ve çevresinin antlaşmalarla birlikte tanrının dokunulmaz kutsal alanı (*asylon*) olarak anılmasına sebep olmuştur³⁴. Böylece kent Dionysos sanatçılarının (*tekhnitai*) Asya ve Hellenspont kolunu barındırarak bir gösteri sanatları merkezi durumuna gelmiştir³⁵. Bu sanatçılar topluluğu ilk olarak

²⁷ Akurgal 1989, 389.

²⁸ Heredotos II, 178.

²⁹ Uz 2013, 20.

³⁰ Uz 2013, 20; Jeffrey 1961, 340.

³¹ Uz 2013, 25; Rostovtzeff 1972, 155.

³² Uz 2013, 33.

³³ Uz 2013, 29; Magie 1950, 80.

³⁴ Uz 2013, 29.

³⁵ Uz 2013, 29.

3. yy başında Atina da daha sonrada İsthmia ve Nemeadakilerin olduğu düşünülmektedir³⁶. Bu sanatçı topluluğu bünyesinde şair, müzisyen, tiyatrocu ve şarkıcıları barındırmaktadır, sikkelerde 3. yy'dan belirtileri görülen bu topluluğun geniş etkilerine kayıtsız kalamayan Pergamon Krallığı, Dionysos Kathegemon kültü ile Bergama ve Teos sanatçıları arasında ilişkiler kurmuştur³⁷.

Bu sanatçı topluluğu halk ile uyumlu bir şekilde yaşamını sürdürmüştür, hatta kent halkı bu topluluğa bir parça arazi tahsis etmiş ve vergiden muaf tutmuşlardır³⁸. Fakat festival düzenlenmesi ve buradan elde edilecek gelirlerin paylaşımı sırasında halk ile sürtüşmeler yaşayan topluluk Ephesos'a kaçmış daha sonra Myonnesos'a geçmiş fakat kentin güçlendirilmesinden rahatsız olan Teos'luların şikayeti üzerine nüfus azlığı nedeni ile kabul gördükleri Lebedos'a taşınmışlardır³⁹.

Teos antik kentinin erken dönem tarihi böyle iken geç dönemlerine yani Bizans Dönemine dair elimizde tezimin de konusu olan Güney Liman Kilisesi haricinde bir bilgi yoktur. Lakin Teos ve civarında Geç Antik Döneme dair kalıntılar mevcuttur.

Bizans Dönemi boyunca kent güneye doğru genişlemiş olmalıdır. D. M. Uz. tarafından yapılan yüzey araştırmalarında MS 6. yy'a tarihlenebilen yatay taraklı yivlere sahip seramikler görülmüştür⁴⁰. Ayrıca kent sınırları dışında yer alan Düzce de hem Bizans Dönemi seramikleri hem de mimari öğelere yoğun miktarda rastlanılmıştır⁴¹. Teos Antik kentinin sınırlarından Sığacık ve Seferihisar'a kadar olan bölgede sağlam olarak günümüze ulaşan en önemli geç dönem yapısı Sığacık Kalesidir. Bu anlamda Teos Antik kentinde Bizans Dönemine kesin olarak tarihlenmiş tek yapı Teos Liman Kilisesidir.

³⁶ Uz 2013, 30; Rostovtzeff 1972, 1048.

³⁷ Uz 2013, 31.

³⁸ Uz 2013, 31; SEG. II, 580.

³⁹ Uz 2013, 31.

⁴⁰ Uz 2013, 37.

⁴¹ Uz 2013, 37.

Ayrıca kentte ele geçen birkaç tekil buluntu olan ve Bizans dönemine tarihleyebildiğimiz parapet blokları, Seferihisar'dan Teos Kazı Deposu'na getirilmiş ve restorasyonu yapılmıştır (Lev. XXXVI, Kat. No. 13) (Lev. XXXVIII, Res. 28-29), (Lev. XXXVII, Kat. No. 14) (Lev. XXXIX, Res. 30-31).

Seferihisar ve Sığacıkta Ortaçağ dönemine ait yapıların başında gelen Sığacık Kalesi; 1520-21 yılları arasında, Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Parlak Mustafa Paşanın inşa ettiği kaledir⁴². Kale bulunduğu burna hakim bir noktada inşa edilmiştir. Yapı iç kale ve dış kale olmak üzere 2 ana yapıdan oluşmaktadır⁴³. İç kalenin üçgen bir formu vardır. Dış kalenin toplamda 3 adet ana girişi bulunmaktadır. Güney kapısı, Ayasuluk Kapısı, Evliya Çelebi'ye göre Kuzey kapısına Sivrihisar kapısı⁴⁴ adı verilmiş fakat bu kapının Seferihisar kapısı olduğu düşünülmektedir, batı kapısı ise Kuşadası kapısı olarak adlandırılmıştır⁴⁵. Kuşadası kapısı günümüze ulaşamamıştır⁴⁶.

Üçgen planlı iç kale, kuzeybatı ve güneybatı uçlarda iki, doğu ucunda ise bir burç ile desteklenmiştir⁴⁷. Güneybatı burcun ikinci kapısı iç kale avlusuna açılmaktadır. Kuzeybatı uçtaki burç ise; asimetrik dokuzgen planlı ve iç mekanı dairesel planlıdır⁴⁸. Tek katlı inşa edilen burcun basık kubbeli örtü sistemi bulunmaktadır⁴⁹. İç mekan yuvarlak kemer formlu, tuğla tonoz örtüye sahip olup top mazgalları batı yönüne açılmaktadır⁵⁰. Dış cephede top mazgallarının ikisi, düzenli dizilmiş tuğlarla oluşmakta ise de kuzeybatı yönündeki top mazgalları farklı olarak devşirme malzemeler ile düz atkılı, lentolu olarak batı yönüne açılmaktadır⁵¹.

⁴² Wolfgang 1962, 98.

⁴³ Wolfgang 1962, 110.

⁴⁴ Evliya Çelebi 2011, 142.

⁴⁵ Evliya Çelebi 2011, 142.

⁴⁶ Wolfgang 1962, 99.

⁴⁷ Wolfgang 1962, 65.

⁴⁸ Wolfgang 1962, 67.

⁴⁹ Wolfgang 1962, 73.

⁵⁰ Wolfgang 1962, 84.

⁵¹ Wolfgang 1962, 98.

Kale, moloz ve kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Sur duvarı örgüsünde Teos'tan taşınmış devşirme malzemeler kullanılmıştır⁵². Üst örtü sistemi, kubbe ve tonozların yanı sıra kapı ve mazgallarda da tuğla malzeme yoğun olarak kullanılmıştır⁵³. Bunun yanı sıra tuğla malzeme bütünlük göstermeden, dolgu malzemesi olarak kalenin inşasında kullanılmıştır⁵⁴.

Ortaçağa ait Sığacık Kalesi dışında, yine Osmanlı dönemine tarihlenen ve moloz taş ile tuğla örülü, tek minareli ve son cemaat yeri bulunan yapı MS 16.-17. yy'a tarihlenen Sığacık Camiidir⁵⁵. Yapının son cemaat yeri dört adet devşirme sütun üzerine oturtulmuş, tuğla ile örülmüş, üç sivri kemerden oluşmaktadır.

Yine Sığacıkta Osmanlı dönemine ait yapılardan biri olan Sığacık Camii, Hamamı ile Külliye oluşturan mescittir. Günümüzde tamamen restore edilmiş olan yapı, kare planlı, kesme taş ve tuğla örgülü, üst yapı sistemi kubbe olup girişi de kuzeybatı yönündendir⁵⁶. Yine Sığacıkta Osmanlı Dönemi yapılarından olan, Sığacık Hamamı; girişi tamamen yıkılmış, etrafı evlerle çevrili, ılıklik mekanına dar ve sivri kemerli bir bölümden geçilen, üç birimli ılıklik mekanının orta birimi pandantif geçişli, yanları basık kemerli ve tonozlu, kubbeli bir yapıdır⁵⁷.

Sığacık limanının hemen yakınında yer alan, üzeri kubbe örtülü, dört yönde sivri kemerler ile dışa doğru açılan türbe yapısı geç Osmanlı dönemine ait olmalıdır.

Ortaçağ'da sadece Seferihisar ve Sığacık değil çevre köylerde de birçok geç dönem yapısı, medrese, camii, mescit günümüzde halen daha bulunmaktadır. Erken Osmanlı mimarisine ait birçok eserin de yer aldığı Düzce Köyü'nde MS 19. yy'a tarihlenen birçok yazıt köyün mezarlık

⁵² Kadioğlu ve diğ. 2011, 442.

⁵³ Wolfgang 1962, 98.

⁵⁴ Wolfgang 1962, 98.

⁵⁵ Seferihisar Kültür Envanteri 2002, 24.

⁵⁶ Seferihisar Kültür Envanteri 2002, 31.

⁵⁷ Seferihisar Kültür Envanteri 2002, 37.

kesiminde görülmüştür⁵⁸. Düzce Köyünde yer alan MS 15. yy'da inşa edilen Kasım Çelebi Camii önemli bir yapıdır. Medrese ile cami ortak bir avluyu kullanmaktadır⁵⁹. Yapıda çevreden getirilmiş ve belki de Teos'tan taşınmış devşirme malzemeler inşa malzemesi olarak kullanılmıştır.

Yine Düzce köyündeki önemli diğer bir eser de, Erken Osmanlı Dönemine tarihlenen hamam yapısıdır⁶⁰. Yapı tüm mimari elemanları ile günümüze kadar ulaşabilmiştir. Kubbeli bir yapıya sahip olan hamamda, tuğla kemerli dar bir girişten, üç birimli soyunmalık mekanına geçilir⁶¹. Mekanın ortadaki birimi kubbeli, yan birimleri ise yuvarlak kemerli tonozludur. Hamam taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir⁶².

Teos antik kentinin sınırları içerisinde yer alan erken dönem yapıları da şunlardır; Dionysos Tapınağı⁶³, Tiyatro⁶⁴, Bouleuterion⁶⁵, Akropol⁶⁶, Hellenistik Sur⁶⁷, Sarnıç Yapısı⁶⁸, Agora Tapınağı⁶⁹, Karagöl Mermer Ocağı⁷⁰, Forum Tapınak⁷¹, Güney Liman⁷².

⁵⁸ Uz 2013, 37.

⁵⁹ Seferihisar Kültür Envanteri 2002, 11.

⁶⁰ Seferihisar Kültür Envanteri 2002, 33.

⁶¹ Seferihisar Kültür Envanteri 2002, 33.

⁶² Seferihisar Kültür Envanteri 2002, 33.

⁶³ Kadioğlu ve Diğ. 2010, 216; Kadioğlu ve Diğ. 2011, 444; Kadioğlu ve Diğ. 2014, 451; Bequignon – Laumonier 1925, 291-296; Ögün 1964, 115; Boysal 1967 231- 233; Uz 2013; Uz 1990, 51-61; Society of Dillentanti, Antiquites of İonia, Vol IV, 1881.

⁶⁴ Kadioğlu ve Diğ. 2014, 453.

⁶⁵ Kadioğlu ve Diğ. 2010, 217; Kadioğlu ve Diğ. 2011, 434; Bequignon – Laumonier 1925; Bean 1979, 106; Ögün 1964, 116; Tuna 1996, 223-224.

⁶⁶ Kadioğlu ve Diğ. 2014, 447.

⁶⁷ Kadioğlu ve Diğ. 2010, 437; Kadioğlu ve Diğ. 2011, 219; Bequignon – Laumonier 1925, 291-296; Boysal 1963, 6; Ögün – Boysal 1964, 12.

⁶⁸ Kadioğlu ve Diğ. 2010, 433; Kadioğlu 2012, 18.

⁶⁹ Kadioğlu ve Diğ. 2010, 435; Bequignon – Laumonier 1925, 288; Tuna 1998, 323-325; Kadioğlu ve Diğ. 2014, 441.

⁷⁰ Kadioğlu ve Diğ. 2010, 438-439.

⁷¹ Kadioğlu ve Diğ. 2011, 222-223.

⁷² Kadioğlu ve Diğ. 2011, 221-222; Kadioğlu ve Diğ. 2014, 448.

2.4. TEOS ANTİK KENTİNİN ARAŞTIRMA TARİHİ

Teos Antik kenti tarihte bu kadar önemli bir yere sahip olmasına karşılık, kazı ve araştırmalar açısından tam bütünlük ve sürekliliğe sahip olamamıştır. Kentteki ilk çalışmalar 1862 yılında Society of Dilltanti'ye bağlı bir grup tarafından yapılmıştır⁷³. Daha sonra 1924 ve 1925 yıllarında Fransız araştırmacıların çalışmalarını bilmekteyiz⁷⁴. Kentteki kazı ve araştırmalara 1962-1966 yılları arasında Ankara Üniversitesi Öğretim Üyeleri Doç. Dr. Yusuf Boysal ile Doç. Dr. Baki Ögün tarafından başlatılmıştır⁷⁵. Daha sonra 1980-1984 yılları arasında D. Mustafa Uz⁷⁶ araştırmalarda bulunmuş ve 1993 ve 1996 yılları arasında Ortadoğu Teknik Üniversitesinden Prof. Dr. Numan Tuna kazı, belgeleme ve restorasyon çalışmaları yapmıştır⁷⁷. Teos antik kenti araştırmaları çeşitli dönemlerde kesintili olarak devam etse de son olarak yine Ankara Üniversitesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Musa Kadioğlu başkanlığında, çalışmalara başlamış ve devam etmektedir⁷⁸.

⁷³Society of Dilltanti, Antiquites of İonia, Vol IV, 1881.

⁷⁴Bequignon – Laumonier, 1924, 281.

⁷⁵Boysal 1962, 12-13; Boysal 1965, 231-233; Boysal 1962, 5-7; Ögün 1963, 115-121.

⁷⁶Uz 2013, 1-300; Uz 1990, 51-61, Uz

⁷⁷Tuna 1993, 167-176; Tuna 1996, 323-331; Tuna 1995, 219-233.

⁷⁸Kadioğlu 2012, 505-520; Kadioğlu ve Diğ. 2010, 437; Kadioğlu ve Diğ. 2011, 221-222; Kadioğlu ve Diğ. 2014, 448.

3. BİZANS DİNİ MİMARİSİ

Bizans Döneminde kiliseler, genellikle doğu-batı aksında olup, girişleri arazi uygun olduğunda batıda olan ve zaman zaman doğuda olan yapılardır. Kilise yapılarının plan tipleri, nef sayısı, üst örtü sistemi ve taşıyıcı sistemlerine göre sınıflandırılmaktadır. Kilise mimari gelişimine paralel olarak üst örtüde meydana gelen değişimler, iç mekana da yansımış ve bunun sonucunda çeşitli plan tipleri ortaya çıkmıştır.

Bu plan tipleri şöyledir;

- Tek Nefli Kiliseler
- İki Nefli Kiliseler
- Bazilikalar
- Haçvari Kubbeli Bazilikalar
- Kibarium Planlı Kiliseler
- Kapalı Yunan Haçı Planlı Kiliseler
- Serbest Haç Planlı Kiliseler
- Merkezi Plan Tipli Kiliseler
- Dehlizli Plan Tipli Kiliseler
- Yonca Planlı Kiliseler

A) TEK NEFLİ KİLİSELER

Oldukça sade olan bu form kiliseler için sıklıkla kullanılmıştır. Bir kenarı dar, diğer kenarı uzun bir mekana sahip olan ve küçük ölçekteki yapılarda uygulanan plan tipidir. Genellikle küçük olan bu yapıların bir kısmı basit, bir kısmı ise oldukça büyük boyutlardaki düzgün kesme taş malzemeden yapılmıştır⁷⁹. Bu plan tipine örnek olarak İstanbul'da bulunan Manastır Mescidi'dir. (Lev. XV, Plan 8) Yapı dikdörtgen planlı olup yapının batısında yer alan *nartex*'si meydana getiren çapraz tonozlarla örtülü üç bölüm, iki mermer sütunun taşıdığı üçlü bir kemer dizisi ile *naos* kısmına açılmaktadır⁸⁰.

B) İKİ NEFLİ KİLİSELER

Bu plan tipinde yapı yan yana iki nef'den oluşmaktadır. Genellikle doğu – batı aksında inşa edilen bu yapılarda, yapıya tek bir *nartex*'ten girilmekte olup, *nartex*'ten açılan iki kapı ile neflere girilmektedir. Nefleri ayıran bir orta duvar ve bu duvarın sağında ve solunda yapının yan duvarlarına paralel, üst örtüyü taşıyacak çıkıntılar bulunmaktadır. Bu tipteki yapıların üst örtü sistemi genellikle beşik tonozdur. Bizans döneminde yaygın olarak kullanılmayan bu tipteki yapılar, genellikle kaya kiliselerinde ve arazinin konumuna, büyüklüğüne göre inşa edilmiştir. Pek de yaygın olmayan bu plan tipine sahip örnekler şunlardır; ; Batı Likya'da yer alan Sidyma Antik kentinin liman yerleşimi olan Kalabatiada bulunan liman kilisesi⁸¹, Pontus'ta yer alan, Fol Maden⁸², Matzouka vadisinde bulunan kale içerisindeki kilise yapısı⁸³, Koralla'da bulunan iki nefli kilise⁸⁴, Trabzon'da Ayvaryar'da bulunan iki nefli kilise⁸⁵, Alahan manastırı yapı kompleksinde yer

⁷⁹ Yıldız 2009, 227.

⁸⁰ Freely 2005, 238.

⁸¹ Takmer 2010, 96.

⁸² Bryer – Windfield 2007, 159.

⁸³ Bryer – Windfield 2007, 251.

⁸⁴ Bryer – Windfield 2007, 153.

⁸⁵ Ballance 1960, 171.

alan kilise yapısı⁸⁶, Tunceli’de yer alan, Korluca ve Pertek kiliseleri⁸⁷, Güzelyurt’ta yer alan, Mağara, Ahmatlı ve Fırıntaşı Kiliseleri’dir⁸⁸.

C) BAZİLİKALAR

Bazilika Antikçağ’da dinsel ya da kamusal işlevli apsisli, dikdörtgen planlı yapıdır⁸⁹. İlk olarak Atina Pazar yerinde baş yargıç Basile’nin adaleti uyguladığı yapılara bu isim verilmiştir. Daha sonra Romalıların adli işlerini gördüğü dikdörtgen planlı yapılar bu ismi almıştır⁹⁰. Din dışı kamusal işlevlere hizmet eden bu yapıların kısa kenarlarında, hakimın yer alacağı bir niş ve içine imparator yada tanrının heykelinin bulunacağı yuvarlak bir hücre bulunmaktadır. Duruşmaların yapılacağı salon, ahşap çatı sistemini taşıyan sütun sıraları ile neflere ayrılmaktadır. Erken hristiyan ve ortaçağ mimarilerinde yan geçişleri bulunan, nefler üzerinde ikinci bir katı olan yahut olmayan yapıların ana plan tipi bazilika olmuştur. İtalya, Balkanlar, Anadolu, Suriye, Kuzey Afrika’da hristiyan dini mimarisinde, bazilika plan tipi yoğun olarak kullanılmıştır. MS 4. yy’dan itibaren genelde kilise yapılarında uygulanan bu plan tipinde, dikdörtgen mekan sütun dizileri ile üç nefe ayrılmakta ve neflerin üzeri ahşap çatı ile kapatılmaktadır. Yan neflere göre daha geniş ve yüksek tutulan orta nefe girişler batıdan olup, bu nefin doğusunda yarım daire planlı bir apsis yer almaktadır.

Tarihlenebilen ilk bazilika Constantinus’un Roma Piskoposu için MS. 313 yılında yaptırdığı S. Giovanni in Laterano Kilisesidir(Salvator Kilisesi)⁹¹. Anadolu’da gelişmiş bazilikal planlı kiliselere ise Selanik Meryem Ana (Akheiropoietos) bazilikası örnek verilebilir⁹²(Lev. XI, Plan 1).

⁸⁶ Gough 1962, 174.

⁸⁷ Harman 2013, 36.

⁸⁸ Pekak 1993, 135-180.

⁸⁹ Germaner 1997, 207.

⁹⁰ Gombrich 2007, 133.

⁹¹ Koch 2007, 29.

⁹² Mango 2006, 55.

D) HAÇVARI KUBBELİ BAZİLİKALAR

Genellikle haç biçiminde plana sahip yapılar için kullanılan plan tipine Haçvari plan denilmektedir⁹³. Bu plan tipinde orta nefin üzerini dört adet destek üzerine oturan bir kubbe örtmektedir. Yan neflerden farklı olarak orta nefteki kubbeli merkezi mekan dört yöne doğru tonoz veya kemerler ile genişletilmiştir. Bu uygulama ile merkezi mekan haçvari bir görünüm kazanmaktadır. Neflerin olması bu plan tipinin kapalı yunan haçı plan tipinden ayırmaktadır. Çoğunukla İkonoklazma Dönemi'nde (MS 726-842) kullanılan bu plan tipi, Orta Bizans Dönemi'nde (MS 842-1204) yaygın olarak kapalı yunan haçı plan tipinin kullanılması sonucu ortadan kalmıştır.

Bu plan tipinin en önemli örneği ise Selanik'te bulunan Ayasofya Camii (Lev. XII, Plan 2) (MS. 7. yy'ın sonu)⁹⁴, doğu-batı doğrultusunda kareye yakın dikdörtgen planlı (34,50x40) üç nefli, haçvari kubbeli bazilikadır. Ana mekanı merkezde payeler üzerine oturan bir kubbe ve dört yönde farklı derinlikte haç kolları ile genişletilmiştir. Mekan üç yönden galerili yan nefler ve *nartex* ile çevrelenmiştir.

Aynı plan tipinde inşa edilmiş olan Ankara Aziz Klemens Kilisesi⁹⁵ (Lev. XII, Plan 3) de (MS 7-8. yy) galerili yan nefler ve *nartex* sahip ufak boyutlu haç planlı bir kilisedir. Galeri katı, her iki yanda dikdörtgen ikişer mermer paye ile taşınmaktadır. Merkez mekanı kaburgalarla ayıran on iki içbükey bölümden oluşan deniz kabuğu biçiminde bir kubbe ile örtülü yapı, küçük ölçüleriyle bu plan tipinin farklı bir şeklini yansıtmaktadır.

Kilise yapılarının plan tipleri, nef sayısı, üst örtü ve taşıyıcı sistemlerine göre çeşitlilik göstermektedir. Kilise mimarisinin gelişimine paralel olarak üst örtü sisteminde ortaya çıkan değişimler, iç mekana da yansımış ve bunun sonucunda çok çeşitli plan tipleri ortaya çıkmıştır.

⁹³ Sözen 2001, 38.

⁹⁴ Mango 2006, 132.

⁹⁵ Eyice 1991, 1-5.

E) KİBERİUM PLANLI KİLİSELER

Bu plan tipinde kare planlı *naos*'un üzeri köşe duvarlarına oturan pandantif geçişli tek bir kubbe ile örtülmüştür. Yan nefler çıkartılıp tümü kubbeye örtülü bir mekan oluşturulmuştur. Daha küçük boyutlarda inşa edilen bu plan tipindeki yapılar, kalabalık cemaatlere hitap edemediği için ve kubbenin yanlardan yeterince destek görmemesi nedeniyle fazla yaygınlaşmamıştır.

Kiberium planlı kiliselere örnek olarak İstanbul'daki Kariye Camii⁹⁶ (Lev. XIII, Plan 4) (Khora Manastırı Kilisesi) gösterilebilir. İlk inşa dönemi MS 4. yy'a tarihlenen yapı farklı dönemlerde onarımlar geçirmiştir. Merkez mekan kare planlı olup pandantif geçişli on altı dilimli bir kubbe örtülmüştür. Kare mekan dört yönde haç kolları ile genişletilmiştir. Batıda mozaikler ile süslü iki geniş *nartex*, kapının bulunduğu revaklı cephesi ile dışa açılmaktadır. Yapı doğuda içten yarım yuvarlak dıştan çokgen bir apsis ve apsisin her iki yanında *pastaforium* hücreleri ile bitmektedir.

F) KAPALI YUNAN HAÇI PLANLI KİLİSELER

MS 8. yy'ın ortaları ile MS 9. yy'ın başında ortaya çıkmaya başlayan bu plan tipinde dört serbest desteğin üzerinde yükselen kubbe ile örtülü merkez mekan, dört yönde haç kolları ile genişletilmiştir. Merkez mekanın dört köşesine yerleştirilen odalar çapraz tonoz, kubbemsi tonoz ya da kubbeler ile örtülmektedir. Apsisin her iki yanında *pastaforium* hücreleri bulunmaktadır. Böylece *naos*, doğusuna eklenen üç apsisi ile simetrik merkezi bir mekana dönüşmektedir. Bu plan tipinde kuzeydoğu ve güneydoğu köşe odaları yer almamaktadır. *Pastaforium* hücreleri aynı zamanda köşe odası niteliğindedir. Meryem Diakonissa ya da Akataleptos Manastırı Kilisesi (Kalenderhane Camii) ve Hagia Theodosia (Gül Camii) bu plan tipinin örneklerindendir (Lev. XIII, Plan 5 ve Lev. XIV, Plan 6).

⁹⁶ Qusterhout 2002, 7-18.

G) SERBEST HAÇ PLANLI KİLİSELER

Bizans mimarisinde serbest haç planlı kiliseler üç farklı plan tipi ile karşımıza çıkmaktadır.

Bunlar;

- ‘Yunan Haçı’ tipli: merkezde yer alan kare planlı mekanın doğuya, batıya, kuzeye ve güneye genişletilmesiyle dört haç kolu oluşturulmuştur. Ana apsis, doğu haç koluna açılmaktadır. Bazı örneklerde ana apsisin iki yanında kuzey ve güney haç kollarının doğusuna gelecek şekilde düzenlenmiş yan apsislerde mevcuttur⁹⁷.
- ‘T’ tipli: merkezde kare planlı mekanın kuzeye, güneye ve batıya genişletilmiş üç haç kolu oluşturulmuştur. Ana apsis ise doğrudan kare planlı mekana açılmaktadır⁹⁸.
- ‘Köşe Mekanlı T’ tipi: merkezdeki kare planlı mekan ve üç haç kolu ile T tipi plana benzer. Tek fark ise kuzey ve batı haç kolları arasında dikdörtgen planlı bir köşe mekanın yer almasıdır⁹⁹.

H) MERKEZİ PLAN TIPLI KİLİSELER

Yuvarlak bir ana mekan oluşturacak şekilde inşa edilen kiliselerdir¹⁰⁰. Bu planlı yapılarda mekanın üzeri yapının tamamını kaplayan bir kubbe ile örtülmüştür. Bu plan tipli yapılara örnek

⁹⁷ Sözen 2001, 123.

⁹⁸ Sözen 2001, 123.

⁹⁹ Sözen 2001, 123.

¹⁰⁰ Roth 2000, 337.

olarak Küçük Ayasofya Camii¹⁰¹ adını almış eski adı ise Sergio ve Bakkhos Kilisesi verilebilir (Lev. XIV. Plan. 7). Bu plan tipi, İmparator I. Justinianus tarafından MS 526- 530 yılları arasında inşa edilen yapıda, dış duvarların düzgün olmayan bir kare meydana getirdiği görülmektedir. Kilise planının çok düzensiz bir dikdörtgen içinde eğri olarak yerleştirilmiş yamuk bir sekizgen oluşturmaktadır¹⁰².

İ) DEHLİZLİ PLAN TIPLİ KİLİSELER

Geç Bizans döneminde kullanımına başlanan bu plan tipinin Kapalı Yunan Haçı plan tipi ile benzerliği bulunmamaktadır. Yapının *naos* kısmında dört kemer üzerinde yükselen bir kubbesi bulunmakta ve orta mekan bu kubbenin alanının altında kalmaktadır. Bu orta kısım, üç yandan at nalı gibi saran basık tonozlu dehlizler bulunmaktadır. Bu plan tipi'nin 1261'den sonra ortaya çıktığı bilinmektedir¹⁰³. Yapıda pandantifli ve yüksek kasnaklı bir kubbe ile yüksek bir *naos* kısmı bulunmakta, bu mekanı üç taraftan basık ve tali bir rol oynayan dehlizler çevirmektedir¹⁰⁴. Bu plan tipine İstanbul'dan Feneri İsa Kilise Camii (Lev. XV, Plan 9) ve Fethiye Kilise Camii (Lev. XVI, Plan 10) örnek olarak verilebilir.

J) YONCA PLANLI KİLİSELER

Yonca plan tipli kiliseler, merkezi bir plana sahip olmakla birlikte dört yönde genişleyen mekanların varlığı bilinmektedir. Bu plan tipine örnek olarak, günümüze kadar ulaşabilen ve halen daha işlevini koruyan, İstanbul'daki Panayia Muhliotissa Kilise'dir¹⁰⁵. (Lev. XVI, Plan 11.)

¹⁰¹ Arseven 1998, 260.

¹⁰² Freely 2005, 110.

¹⁰³ Eyice 1963, 74.

¹⁰⁴ Eyice 1963, 74.

¹⁰⁵ Eyice 1963, 80.

3.2. LİMANLARDA DİNİ YAPILAR

Antik limanlar, her kesimden her inançtan insanların olduğu oldukça kalabalık ve hareketli ortamlardır¹⁰⁶. Bir limanın ziyaretçileri genellikle profesyonel denizciler, tüccarlar, bankacılar, askerler, elçiler, işçiler, hacılar gibi farklı gruplar ve farklı mesleklerdendir¹⁰⁷. Limanlar hakkında günümüze kadar yapılan çoğu çalışma Roma Dönemi limanlarında yoğunlaştığı için ortaya çıkan sonuçlar çoğunlukla bu döneme aittir. Fakat limanlar ve denizciliğin daha eski dönemlere kadar uzandığı bilinmektedir. İlk kez akarsu taşımacılığı ile Tunç çağının sonlarında ortaya çıkan limanlar Ur ve Lothal kentlerinde görülmektedir¹⁰⁸. İlk açık deniz limanı olduğu düşünülen MÖ 4000'e tarihlenen Girit Ada'sındaki limanın, limanların ve denizciliğin daha eskiye gittiğinin kanıtı niteliğindedir¹⁰⁹.

Herkesin rahatlıkla ulaşabileceği ve farklı ihtiyaçların karşılandığı bu alanda birçok farklı yapının varlığı bilinmektedir. Bu yapılar arasında, mendirek-dalgakıran sistemi, depolar, gemi barınakları-kızaklar, rıhtım-iskele, bağlama yerleri, yollar, tersaneler, deniz fenerleri, kanallar ve son olarak da kutsal alanlar yer almaktadır. Limanlarda yer alan yapıların hepsi farklı bir inceleme konusudur.

Antik dönemde, kentlerin içerisinde yer alan kutsal alanların yanı sıra, limanlara sahip kentlerin liman kompleksleri içerisinde yine dini yapılar bulunmaktadır. Bununla uzun ve tehlikeli yolculuklara çıkacak olan kişilerin ve deniz yolculuğundan sağ salim dönenlerin dini görevlerini yerine getirmesi ve tanrılara adaklarda bulunması amaçlanmıştır. Bu alanlardaki dini yapılar, kentin diğer alanlarındaki yapılardan farklı olarak, liman alanının boyutunu göz önüne alınarak inşa edilmişlerdir. Bu yapılar genellikle daha küçük ve daha az görkemli yapılardır.

¹⁰⁶ Blackman 1982, 185.

¹⁰⁷ Blackman 1982, 190.

¹⁰⁸ Shaw 1972, 91.

¹⁰⁹ Shaw 1972, 87-112.

Limanlardaki kutsal alanlar, ticari, siyasi ve askeri ihtiyaçlar dışında önemli bir ihtiyaç olan inanç ihtiyaını karşılamaktadır. Limanların yukarıda saydığımız bütün ziyaretçilerin deniz yolculukları sırasında dini ihtiyaçlar duymakta ve bu inançlarını hangi tanrı olursa olsun gidermek istemekte ve bu sebeple tapınaklar aramaktadırlar, böylece tarihin farklı dönemlerinde limanlarda bu ihtiyaı gidermek için çeşitli tapınaklar, anıtlar inşa edilmiřtir¹¹⁰.

Limanlar ve kutsal alanlar arasındaki ilişki de farklılık göstermektedir. Var olan tapınaklara deniz yoluyla gelenlere hizmet eden küçük limanlar, rneğin Didyma, Panormos Limanı ya da Delos Limanı gibi¹¹¹ veya Karadeniz'in kuzeyindeki Berezan Adası Limanı gibi nceleleri önemli bir ticari liman kenti iken zamanla bu zelliliğini kaybetmiş ve adadaki kült merkezine hizmet eden bir liman halini almıřtır¹¹². Ayrıca kutsal alan liman ilişkisinin diğer kanıtı da Mısırdı, Bronz ağda inşa edilmiş nehir limanlarının tapınakların yanında ya da yakınında olmasıdır¹¹³.

Deniz yolculuğu çeşitli ve büyük tehlikeler taşıdığı için, denizciler yola çıkmadan önce korunmak ve sağ salım döndüklerinde şükranlarını sunmak için tanrılara kurban vermektedirler¹¹⁴. Ayrıca denizciler için herhangi bir olumsuzluk da sığınılmış olan herhangi bir alan da kutsal alan olarak kabul edilmiş ve o bölgenin yerel tanrılarına sunu yapılabilmesini yolu aılmıřtır¹¹⁵. Limanlardaki kutsal alanlar üç tipte karşımıza çıkmaktadır: Bunlar; 1- Liman girişindeki yapılar, 2- Liman havzasında yer alan yapılar, 3- Liman havzasından uzak olan yapılar.

Limanların girişlerinde yer alan yapılar, küçük tapınaklar, sunaklar ve heykellerdir. Bu tapınaklar dalgakıranın iki ucunda yer alan ve genellikle *in-antis* planlı olup limana girenlerin görebileceği şekilde, liman ağzına doğru yöneltilerek inşa edilmiřtir¹¹⁶. Bunlarla ilgili örnekler farklı dönemlerde, sikkelerdeki kabartmalarda ve arkeolojik kalıntılarda görülebilmektedir. Bu tip

¹¹⁰ Blackman 1982, 198.

¹¹¹ Kozlovskaya 2008, 51

¹¹² Kozlovskaya 2008, 51.

¹¹³ Blackman 1982, 197.

¹¹⁴ Tuck 1997, 37.

¹¹⁵ Blackman 1982, 198.

¹¹⁶ Tuck 1997, 36.

yapılara sahip limanların başında Leptis Magna (Libya) limanı ilk örnek olarak kabul edilebilmektedir¹¹⁷. Bu tipteki tapınakların limanda 3 adet olduğu, farklı tanrılara ait olduğu ve Nero ile Septimius Severus Dönemine tarihlendiği bilinmektedir¹¹⁸.

Korinth limanlarından biri olan Kencherai'de, limanın bir ucunda Aphrodite heykeli, diğer ucunda ise Poseidon heykeli ile süslenmiş İsis kutsal alanının varlığı bilinmektedir. Yapılan kazı çalışmaları sonucunda, kuzeybatı burundaki dalgakıranın yakınında bir tapınak yapısı ortaya çıkartılmıştır¹¹⁹.

İtalya'da yer alan ve önemli bir merkez olan Ostia limanında bu tapınaklara ait 2 örnek bilinmektedir¹²⁰. Sikke üzerinde dalgakıranın üzerinde betimlenmiş olarak tasvir edilen yapı, denize doğru yönelmiş peripteral planlı bir tapınak ve önünde bulunan bir sunaktan ibarettir¹²¹. Diğer örnek ise Tiber nehrinin ağzında yer alan limanda, cephesi limana bakan MS 1. yy'a tarihlenen bir tapınaktır¹²².

İsrail'de yer alan Dor kentinin limanının kuzey ucunda tespit edilmiş temel kalıntılarından bu yapının tapınak olduğu düşünülmektedir¹²³.

Liman havzasının kıyısında, liman ağzını görecekt şekilde inşa edilen tapınaklara liman havzası içerisinde yer alan yapılar denmektedir¹²⁴. İskenderiye, Kartaca, Leptis Magna limanları bu tapınak tipleriyle bilinmektedir¹²⁵. Ayrıca İsrail'de Caeserea Maritima kentinin limanında ortaya çıkan temel kalıntıları, MÖ 1. yy'a tarihlenen bir tapınağın varlığını ortaya koymaktadır¹²⁶. Yine

¹¹⁷ Tuck 1997, 43.

¹¹⁸ Tuck 1997, 44.

¹¹⁹ Tuck 1997, 72.

¹²⁰ Tuck 1997, 75.

¹²¹ Tuck 1997, 72.

¹²² Heinzelmänn 2002, 8.

¹²³ Kigsley-Raveh 1996, 11.

¹²⁴ Tuck 1997, 72.

¹²⁵ Tuck 1997, 75.

¹²⁶ Hollum 2004, 185.

Ostia'da Trajan Limanında bulunan Liber Pater Tapınağı, peripteral ve küçük planlı olmasına rağmen bu tipteki önemli örneklerden biridir¹²⁷.

Liman havzasında uzakta yer alan dini yapılar ise; limanın uzağına inşa edilen bu yapıların liman yapısı olarak kabul edilmesinin sebebi, özellikle yüksek podyumlu ve liman havzasına bakacak şekilde inşa edilmiş olmaları ve limanı merkez alacak şekilde bir algı yaratmış olmalarıdır¹²⁸.

Teos antik kentindeki liman yapısı, kentin güneyinde yer almaktadır¹²⁹. Liman yapısının içerisinde yer alan ve tezin konusu olan Liman kilisesini yukarıdaki gruplamalardan, liman havzası içerisinde yer alan yapılar grubunda görmekteyiz.

¹²⁷ Tuck 1997, 75.

¹²⁸ Tuck 1997, 80.

¹²⁹ Kadioğlu 2012,221

4. TEOS GÜNEY LİMAN KİLİSESİ

4.1. KONUM

Teos liman kilisesi, antik kentin güney liman iskelesinin doğu ucunda yer almaktadır¹³⁰. Günümüzde de küçük balıkçı teknelerinin kullandığı limanda mendirek duvarına bitişik şekilde doğu-batı aksında inşa edilmiştir¹³¹. Körfezde yer alan Çiçek adasının kuzeybatısında yer almaktadır.

4.2. ARKEOLOJİK KAZILAR

Teos Arkeoloji projesi kapsamında kentte devam eden kazı çalışmalarında, günümüzde balık tutulan, denize girilen ve piknik ve kamp yapmak gibi çeşitli amaçlarla kullanılan liman bölgesinin kirli olması ve yapıya ait kalıntıların açığa çıkartılıp korumaya alınması amacıyla çalışmalara başlanmıştır¹³². Bu alanda araştırmalar 1993 yılında Numan Tuna tarafından kısmen yapılmıştır¹³³. Çalışmalara mendirek duvarının doğu ucundan ve sular altında kalmış düz bloklar ile zemin oluşturulmuş platform hizasından 2011 yılı Ağustos ayında başlanılmıştır. İlk olarak bölgede dalgalar ile taşınmış ve bir yükselti yapmış fazla deniz kumunun atılmasına başlanılmıştır. Bu çalışmalar sırasında çok miktarda çivi ve olta uçları ele geçmiştir (Lev. XXXIV, Res. 25-26).

Liman araştırmaları sırasında tesadüfen ortaya çıkan ve iki nefli bir kilise olduğu sonradan anlaşılan yapının, ortaya çıkartılması ve araştırılmasına yönelik çalışmalara başlanmıştır. Devam eden kazı çalışmalarında ilk olarak, kilise olduğu sonradan tespit edilen yapının kuzey apsisi ve nefi'nin taş ve tuğla harçlı dış duvar hattı ortaya çıkartılmıştır¹³⁴. Bununla birlikte, kuzey apsisin

¹³⁰Kadıoğlu ve Diğ. 2014, 450.

¹³¹Kadıoğlu ve Diğ. 2014, 450.

¹³²Kadıoğlu ve Diğ. 2011, 221.

¹³³Tuna 1993, 172; Teos Limanı üzerine değerlendirme ve rıhtım rölövesi için bk; Blackmann 1973, 115 vd., Fig 1.

¹³⁴Kadıoğlu ve Diğ. 2011, 222.

güney kısmında, mendirek duvarına ait devrilmiş bloklar arasında bir iskelet kalıntısına rastlanılmış fakat bu iskeletin gömülüş şekli ve durumu göz önüne alındığında mezarın büyük olasılıkla İslami olduğunu düşünmektedir (Lev. XXXV, Res. 27).

Devam eden çalışmalarda; kuzey apsisin hizasından kazılara devam edilmiş ve kuzey nef bölümünün ortaya çıkartılmasına başlanılmıştır. Kuzey nef kısmı yine deniz kumu ile kaplanmış ve yapının kuzey duvarının içe doğru yıkılmış blokları ile dolmuştur¹³⁵. Bu bölümdeki çalışmalarda kuzey duvara ait bloklar nef içerisinden çıkartılmış ve yine yapının kuzey kısmında yer alan limana ait iskele kalıntılarının yanına taşınmıştır. Blokların nef içerisinden çıkartılmasından sonra yapının zemininin ortaya çıkartılması amacıyla nef zemine kadar kazılmış fakat yapının zemini anlamamıza yarayacak yoğun bir buluntu ele geçmemiştir. Sadece yapının haç biçimindeki orta duvarının ön kısmında kısmen korunmuş parçalar halinde döşeme tuğlaları ortaya çıkartılmıştır¹³⁶.

Yine bu bölümde yapının orta duvarına applike edilmiş ve olasılıkla devşirme olarak taşınarak buraya getirilmiş Kybele kabartmalı Stel (Lev. XXXV, Kat. No 12) ortaya çıkartılmıştır¹³⁷. Daha sonra bu eser güvenliği açısından yerinden çıkartılmış ve kazı evi, deposuna taşınmıştır.

2011 yılı kazı çalışmalarında, kuzey nefin dışında yapının *nartex* kısmı da yapılan kazılarda ortaya çıkartılmıştır. Yapının bu bölümünde yine kuzey nefte olduğu gibi yanmış toprak kalıntıları ve yine yapının orta duvar hattının, yapıyı ikiye ayırdığı duvarın bitişiğinde kısmen korunmuş döşeme tuğlaları ortaya çıkartılmıştır¹³⁸. Ayrıca *nartex* ve yapıya girişi sağlayan 2,85 x 53 cm ölçülerine sahip eşik taşı da 2011 yılı çalışmalarında ortaya çıkartılmıştır (Lev. X, Res. 17).

¹³⁵ Kadioğlu ve Diğ. 2011, 222.

¹³⁶ Kadioğlu ve Diğ. 2011, 222.

¹³⁷ Kadioğlu ve Diğ. 2011, 222.

¹³⁸ Kadioğlu ve Diğ. 2011, 222.

2011 yılı kazı çalışmalarında yapının yaklaşık 3/2'lik kısmının kazısı yapılmış ve yapının planı ve tipi hakkında bizlere genel bir bilgi vermiştir (Lev. VI, Res. 10). 2012 yılına gelindiğinde ise; 2011 yılında kazısı yapılmayan güney nef kısmının kazısına başlanılmıştır¹³⁹.

Güney nefte devam eden kazı çalışmalarında, yapının orta duvarında duvar içerisinde yer alan tuğlaların herhangi bir düzene sahip olduğu gözlemlenmemiş ve yine 2011 yılında yapının *nartex* kısmının zemininde ortaya çıkan yanık toprak izleri güney nefin zemin kısmında da görülmüştür. Kilisenin iç duvarlarının yüzeylerinde sıva izine rastlanılmaması yapının iç dekorasyon açısından zayıf olduğunu ya da var olan dekorasyon unsurlarının tahrip olduğunu göstermektedir (Lev. VIII, Res. 13).

Yine 2012 yılı kazı çalışmalarında yapının güney nefinde kuzey nefte olduğu gibi, zemin seviyesinde yer yer tuğla izleri görülmüştür. Devam eden çalışmalarda, kuzey apsisin ortasında yer alan mermer bloğun güney apsiste olmadığı ortaya çıkmıştır (Lev. VIII, Res. 14).

Böylece 2011 ve 2012 yıllarında yapılan kazı çalışmalarında, güney liman kilisesinin kazısı tamamlanmış ve tam olarak planı ortaya çıkartılmıştır (Lev. X, Res. 18).

¹³⁹ Kadioğlu ve Diğ. 2014, 450.

4.3. BULUNTULAR

2011 yılında yapının kuzey nef ve *nartex* kısmında gerçekleştirilen kazılar sırasında ele geçen buluntular arasında MS 12 - 14. yy özelliği gösteren, Orta Bizans'ta kullanımına başlanan ve Geç Bizans'ta kullanımına devam edilen *Sgraffito* tekniği¹⁴⁰ ile yapılmış yeşil ve sarı sırlı seramikler yer almaktadır¹⁴¹ (Lev. XXVIII, Res. 19). Bu parçalar iyi kalitede pişme özelliği göstermektedir¹⁴². Ele geçen seramik buluntuları arasında *Zeuxippus I* tipinde seramik parçaları ile MS 13. yy'a tarihlenen yeşil lekeli ve kahverengi seramikler de bulunmaktadır¹⁴³. Ayrıca buluntular arasında boyasız olanlara da rastlanılmıştır. Bu boyasız seramikler üzerinde yoğun yanık izleri gözlemlenmiş ve bu da burada bir ayinin, dini törenin varlığına ya da yapının yangın sonucu yıkıldığına kanıt olarak görülebilir. 2011 yılı çalışmalarında ele geçen buluntular arasında yoğun miktarda çivinin olduğu da görülmektedir. Gerek yapı içerisinde gerekse yapının dışında ele geçen ve uzunlukları 5 cm ile 10 cm arasında değişen çivilerin, yapının içerisinde ya da dışarısında ahşap kullanımının varlığına işaret olmalıdır (Lev. XXXIV, Res. 25 ve 26).

Teos Güney Liman Kilisesi'nde 2011 yılı kazılarında ele geçen diğer eser grubu ise yazıtlardır. Yapılan kazı çalışmalarında toplamda 4 adet yazıt parçası ele geçmiştir¹⁴⁴. Ele geçen yazıt parçaları, bir hayli tahrip olmuş ve tam olarak çevirisi yapılamamıştır. Ele geçen yazıt parçalarından bir tanesi ilginçtir. Bu gri mermerden, her yandan kırık yazıt parçasında "Bir Prostes'in Symmoria'sına Yaptığı Onurlandırma" okunabilmiştir¹⁴⁵ (Lev. XL, Kat. No 15). Ele geçen diğer yazıt parçası da yine gri mermerden kırıklı olup çevirisinden anlaşıldığı gibi "Sosis'in Mezar Taşı" dır¹⁴⁶ (Lev. XL, Kat. No. 16). Ve son olarak ele geçen diğer yazıt parçası ise bir hayli tahrip olmuş ve yalnızca bir satırı okunabilmiştir (Kat. No. 17). 2011 yılı kazı çalışmaları sırasında

¹⁴⁰ Lale 2007, 48.

¹⁴¹ Kadioğlu ve Diğ. 2014, 442.

¹⁴² Kadioğlu ve Diğ. 2014, 442.

¹⁴³ Kadioğlu ve Diğ. 2014, 442.

¹⁴⁴ Kadioğlu ve Diğ. 2011, 224.

¹⁴⁵ Kadioğlu ve Diğ. 2011, 224.

¹⁴⁶ Kadioğlu ve Diğ. 2011, 224.

MS 11.-12. yy'a tarihlenen bir adet sikke ele geçen eserler arasındadır. Ele geçen bu sikke yapının, apsislerinin doğusunda mendirek duvarına ait duvar bloklarının ön kısmından ele geçmiştir (Lev. XLII, Kat. No. 17).

2012 yılı kazı çalışmalarında ele geçen buluntular ise; 2011 yılında ele geçen buluntular kadar yoğun olmasa da, yine *Sgraffitto*¹⁴⁷ tekniği ile yapılmış yeşil sırlı seramikler ele geçmiştir. Buna ek olarak belki de yapıya ait en önemli buluntu ise güney nef apsisinin yakınında bulunan 3 adet tütsü kabıdır (Lev. XXIV, Kat. No. 1-2 ve Lev. XXV, Kat. No. 3). Bu tütsü kapları renksiz olup hepsinde de yoğun yanık izleri görülmektedir.

Tütsü kabı yani buhurdanlık, Bizans Dönemi'nde *Thymiaterion* adında¹⁴⁸ ve içinde tütsünün yakıldığı, küresel, silindirik, altıgen, kare gövdeli, konik, halka kaideli, üç ayaklı, bazı örneklerde kapaklı ve taşınabilmesi veya asılabilmesi için zincirli olan kap formudur¹⁴⁹. Buhurdanın, içinde yakılan tütsü Hindistan ve Afrika da yetişen *boswellia* ağacının gövdesindeki reçineden elde edilmektedir¹⁵⁰. Roma İmparatorluk kültüründe ve ilaç yapımında kullanılan tütsü daha sonra Hristiyanlığın sembolü haline gelmiş ve kömür ya da buhurdanlarda yakılmaya başlanmıştır¹⁵¹. Hristiyanlıkta tütsü, cenazelerde güzel koku olarak, ikona, kutsal emanetler veya altarı onurlandırmak, tören başlangıcında kiliseyi şeytani ruhlardan arındırmak için ve özellikle Suriye ve Kopt geleneklerinde duanın ve tövbenin sembolü olarak sunuşta kullanıldığını bilinmektedir¹⁵². Buhurdanlıklar ya da tütsü kapları genellikle gümüş ve bakırdan üretilmiş olup altından üretildiği de kaynaklarda söz edilmektedir. Gümüş üzerine altın yaldızlı örnekler kilise hazineleri arasında ele geçmiştir. Fakat buhurdanlıkların daha çok bakır alaşımı olan bronz ve pirinçten döküm tekniğinde yapıldığı, kazıma ve kabartma, *niello*, delik işi tekniklerinde bezendikleri

¹⁴⁷ Lale 2007, 48.

¹⁴⁸ Köroğlu 2007, 5.

¹⁴⁹ Acara 1998, 194.

¹⁵⁰ Acara 1998, 194.

¹⁵¹ Acara 1998, 194.

¹⁵² Taft – Kazhdan 1991, 991.

bilinmektedir¹⁵³. Kutsal topraklarda İsa'nın ve Hristiyan inancı ile ilgili kutsal kişilerin türbe ve kiliselere ziyaret sırasında Hac hatırası olarak alınan eşyaların pişmiş toprak ya da kurşun olduğu, mataralar, madalyonlar yanı sıra buhurdanlıklarında olduğunu görülmüştür¹⁵⁴.

Teos Güney Liman kilisesinde 2012 yılı kazı çalışmaları sırasında ele geçen pişmiş toprak buhurdanlıkların iç kısımlarında görülen yanık izlerinin varlığı bu tütsü kaplarının dini törenler sırasında kullanıldığını göstermektedir (Lev. XXX, Res. 24) (Kat. No.1-2-3).

Bunların dışında yine yapının batısında görülen temel seviyesindeki kare formlu alanların yakınında Bizans dönemine tarihlenebilen bir sikke ele geçmiştir (Lev. XLII, Kat. No. 18).

¹⁵³ Köroğlu 2007, 6.

¹⁵⁴ Köroğlu 2007, 9.

4.3. LİMAN KİLİSESİNİN MİMARİSİ

Yaygın olarak kullanılmayan bir plan tipi olan iki nefli kiliselere örnek olan Teos Liman Kilisesi, doğu – batı aksında olup, limana ait mendirek duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Dikdörtgen bir plana sahip olan yapıya giriş, tek bir *nartex*'ten olup, buradan iki geçiş ile neflere girilmektedir. Yapıyı uzunlamasına ikiye ayıran “T” biçimli bir duvar ve bu duvarın bitişinde iki adet apsis yer almaktadır.

4.3.1. YAPININ PLANI

İlk olarak 2011 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkartılmış ve 2012 yılı kazı çalışmaları sonrasında kazısı tamamlanan yapının planı tam olarak ortaya çıkmıştır. Dikdörtgen planlı, iki apsisli Teos Güney Liman Kilisesi iki evreli bir yapıdır. Yapının ilk evresi, 13 m uzunlukta olup 7,70 m genişliğe sahiptir. İkinci evresinde ise küçültülmüş olan yapının 11 m uzunlukta, 6,20 m genişlikte olduğu görülmektedir. Yapının ikinci evresi ve şu anki durumunda sahip olduğu ölçüler ise; yapının dış duvar kalınlığı 70 cm, yüksekliği ise en yüksek yerinden 1,30 m'dir. Yapının orta duvarının uzunluğu, 6,86 m, genişliği ise 60 cm'dir. İki nef arasında geçişi sağlayan kapı aralıkları ise, 1 m ve 1,15 m genişliğindedir. Yapıya *nartex* kısmında girildiğinde iki nefe geçişi sağlayan kapı aralıkları ise, 1,80 m'dir (Lev. XVIII, Plan 13).

Teos Güney Liman Kilisesi 4 ana mekandan oluşmaktadır. Bunlar; 1-*Nartex*, 2- Kuzey Nef, 3- Güney Nef, 4- Apsisler, 5- yapının ilk evresine ait apsislerdir.

Doğu – Batı yönlü olarak inşa edilmiş yapının batısında kuzey-güney yönlü uzunluğu 2,85 m, genişliği 53 cm olan yekpare mermerden yapılmış, eşik taşından girilmektedir. Eşik taşı üzerinde uzun süre kullanımdan dolayı aşınan ve kayganlaşan yüzeyin kayganlığını gidermek için çok da derin olmayan 30 adet kazıma izi yer almaktadır. Eşik taşı deniz suyunun verdiği zarar ile

tahrip olmuş ve üzerinde derin çatlaklar oluşmuştur. Blok yıpranmış olsa da kapı sövesine ait delikler görülmektedir.

Eşik taşı geçildikten sonra yapının *nartex* kısmına girilmektedir (Lev. XVIII, Plan 13). Bu alan 4,80 x 2,70 m ölçülerinde, dikdörtgen formudur. *Nartex*in ve yapının dış duvarlarının blokları pek sağlam ele geçmemiştir (Lev. VII, Res. 11). *Nartex*in kuzey duvarının genişliği 70 cm olup yüksekliği de yaklaşık 1,30 m'dir. Yapının ve *nartex*in dış duvarı araları taşlı ve tuğlalı harçla doldurularak inşa edilmiştir. Halen aradaki harçlar görülmektedir. *Nartex*in ve yapının güney duvarı ise; Roma Dönemi Liman mendireğine bitişik olarak inşa edildiği görülmektedir. Mendirek duvarının yanında yer almış olması bu duvarın kuzey duvardan daha az tahrip olmasını gerektirir iken tam aksi olmuş ve kuzey duvarda görülen duvar bloklardan daha az duvar bloğu korunmuş ve kuzey duvardaki harç kalıntılarının hiçbirisi güney duvarda korunmamıştır. Güney duvarın, duvar bloklarının genişliği 70 cm olup, yüksekliği kuzey duvardan az olup yaklaşık 90 cm'dir.

*Nartex*in zemininde 2011 yılındaki kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan bölümde, yoğun miktarda yanmış toprak kalıntıları ele geçmiştir. Yapının yanarak yıkıldığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Fakat iki nefin birbirinden ayrıldığı, uzun kısmı *nartex*in orta kısmında olan "T" duvarın iç kısmının önünde parçalar halinde döşeme tuğlaları yapılan çalışmalarda ele geçmiştir (Lev. XVIII, Plan 13). Yapının *nartex* kısmından, kuzey nef kısmına 1,80 m'lik kapı aralığından geçilmektedir.

Yapının kuzey nefi; 2011 yılı kazı çalışmalarında ilk olarak ortaya çıkartılmıştır. Kuzey nef 8.30 m uzunluğunda olup, genişliği yaklaşık 3,50 m'dir (Lev. XVIII, Plan 13). Doğu – Batı yönlü ve uzun dikdörtgen olan kuzey nefin, yaklaşık 8 m uzunluğundaki kuzey duvarı 70 cm genişlikte olup, yüksekliği ise yaklaşık taban seviyesindedir. *Nartex*in kuzey duvarında olduğu gibi bir yükseklik ortaya çıkmamıştır. Bu bölümdeki duvar hattı temel seviyesinde olup, temel blokları

görülmektedir. Yine buradaki blokların arasında tuğlalı ve harçlı bir dolgu gözlemlenebilir. Nefin kuzey duvarının tam orta kısmında ise yaklaşık 32 cm genişliğinde karşılıklı olarak başka bir kapı söve çıkıntısı ya da yapının üst kısmının taşıyıcı bloklarının temelleri olabilecek çıkıntılar mevcuttur. Kuzey nefin orta duvarının ön kısmında ise yine *nartex*'te görüldüğü gibi, yer yer tuğla parçaları ele geçmiştir (Lev. VII, Res. 12). Bu da yapının zemin döşemesi hakkında yeterli olmasa da bilgi vermektedir.

Kuzey apsis, 1,38 m çapa, 1,40 m uzunluğa, 93 cm genişliğe ve 55 cm korunan yüksekliğe sahiptir (Lev. XVIII, Plan 13). Apsis düzenli taş ve tuğla ile örülerek yapılmıştır. Apsisin içe bakan kısmının üstleri düzenli tuğla sıraları ile döşenmiş ve araları yine tuğlalı ve taşlı harç ile doldurulmuştur. Kuzey apsisin tam ortasında zemin seviyesinde kare şeklinde mermer blok yer almaktadır. *Nartex* ve kuzey nefte yer yer ele geçen tuğla döşemeler sebebi ile yapının zemin kaplamasının tuğla olduğu düşünülürse apsis önündeki zeminde yer alan mermer bloğun üzerinde bir masa onun üzerinde de gerek büyük bir haç gerekse İncil olduğu varsayılabilir.

Güney nef'e ise, yine *nartex*in güney kısmından girilmektedir (Lev. XVIII, Plan 13). Güney nefte, kuzey nef gibi 8 m uzunluğunda, genişliği de yaklaşık 3,50 m'dir. Güney nef'in ve yapının güney duvarı, Roma Dönemi limanının mendirek duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Temel seviyesinde ele geçen güney duvar kalıntılarının aynı *nartex*in güney duvarında olduğu gibi daha çok tahrip olduğu görülmüştür. Burada duvar kalınlığı kuzey duvardakinden daha ince olup yaklaşık 50 cm genişliğe sahiptir. Güney nefte, toplamda 4 adet, 32 cm genişliğinde kapı söve çıkıntısına ya da, yapının üst sisteminin taşıyıcı bloklarına ait olabilecek temel kalıntıları görülmektedir. Güney nefte, kuzey nefte olduğu gibi herhangi bir döşeme tuğlasına rastlanılmamış olması, yapının mendirek duvarına bitişik olması tahribatı engelleyememiştir (Lev. X, Res. 18).

Güney nefte yer alan güney apsis de aynı kuzey apsis gibi, ön kısmı düzgün tuğlalar ile dizili olup, düzenli taş ve tuğla sırası ile yapılarak araları taşlı ve tuğlalı harç ile doldurulmuştur. Güney apsisin ölçüleri ise kuzey apsisle hemen hemen aynıdır (Lev. XVIII, Plan 13). Şöyle ki; güney apsisin uzunluğu 1,20 m, çapı 1,25 m genişliği 93 cm, korunan duvar yüksekliği ise 55 cm'dir (Lev. IX, Res. 15). Kuzey apsisinin aksine gibi güney apsisin tam ortasında mermer bir blok yer almamaktadır. Bu sebeple, yapıda yer alması gereken dini malzemelerin (haç, İncil vb.) güney nefte değil de, kuzey nefte yer aldığı düşüncesi doğru olabilir.

Yapının erken evresine ait apsisler, yapının günümüzde korunan tek kalıntısı olmasına rağmen yoğun bir şekilde tahrip olmuştur (Lev. XVIII, Plan 13). 1.95 m uzunluğundaki Güney apsis ve 2.15 m uzunluğundaki kuzey apsis bakıldığında yapının ilk evresinin daha büyük olduğu anlaşılmaktadır. Yine bu apsislerden güneyde yer alanın, taşlı ve tuğlalı olarak düzensiz ve araları harç ile doldurularak yapılmıştır. Kuzeydeki apsis ise daha fazla tahrip olmuş ve büyük bir kısmı yok olmuştur. Görüldüğü kadarıyla, bunun da aynı şekilde taşlı, tuğlalı ve aralarının harçla doldurulduğu bilinmektedir. Yapının bu bölümüne ait en iyi mimari buluntu güney apsis önünde yer alan ve sağlama yakın 13 adet döşeme tuğlasıdır. Bu döşeme tuğlaları, 33 x 33 x 7 cm ölçülerindedir (Lev. IX, Res. 16). Bu tuğlalar yapının ilk evresinin zemini hakkında bilgi vermektedir. Bundan yola çıkarak gerek yapının ilk evresinin tuğla döşeli olması ve ikinci evresinde yer yer ele geçen döşeme tuğlaları bize yapının zemininin tuğla döşeli olduğunu göstermektedir.

Bunun dışında nefleri birbirinden ayıran orta duvarlar ise; yapıya girişte, yapıyı ikiye, kuzey ve güney nef olarak ayıran 1,80 m kalınlığındaki duvar, yine dış duvarlar gibi, büyük bloklar, küçük bloklar, aralarına tuğla parçaları ve taşlı tuğlalı harçlar ile doldurularak yapılmıştır. Bu duvarın bitiminde, 1 m genişliğinde bir geçiş yeri bırakılmış, bundan sonra 60 cm genişliğinde ve

yaklaşık 4,50 m uzunluğunda, ortasında üst yapının temel bloklarının oturduğu çıkıntılar ile haç benzeri bir şekle sahip orta duvar yer almaktadır. Yine bu duvar da, taş blok ve tuğlalar ile inşa edilmiş ve araları harç ile doldurulmuştur.

Yapının iç duvarında ya da dış duvarların içe bakan kısmında herhangi bir sıva, boya vb işçilik görülememektedir. Yapıda toplamda 3 adet iç duvar bulunmaktadır. Bunlar; 1- *nartex* ile nefleri ayıran “T” biçimli duvar, 2- nefleri ayıran duvar ve 3- nefler arasında geçişi sağlayan kapı aralıklarının olduğu duvardır. Bunlar da yapının dış duvarları gibi, taş ve tuğla dolgu olarak inşa edilmiştir. Bu duvarların toplam uzunluğu 6,86 m olup genişlikleri ise yaklaşık 60 cm’dir.

Kazı çalışmaları sonucunda elimizdeki veriler ile yapının nasıl bir üst yapı ve çatı örtüsüne sahip olduğu bilinmemektedir. *Nartex* ve neflerin bulunduğu alanda ortaya çıkan yanmış toprak kalıntıları ve gerek yapı içerisinden gerekse yapının çevresinden ele geçen birçok metal çivinin varlığı göz önüne alındığında, yapının ahşap bir ikinci kata sahip olduğu ya da bu buluntuların yapının üst örtü sistemine ait olduğu düşünülmektedir.

Yapının dışında yer alan ve biri 4,5 x 4,5 m ölçülerinde diğeri 2,70 x 2 m ölçülerinde iki adet kare mekanın da yapıyla ilişkili olduğu düşünülebilir. Şöyle ki yapının boyutlarının küçük olması, dini ayinleri idare eden kişilerin bu ayinler sırasında hazırlık yaptıkları veya dini hazinelerin konulduğu bölmeler bulunmamaktadır. Bu sebeple bu iki kare mekanında bu amaçlara hizmet edecek yerler olduğu düşünülebilir. Taş bloklar ile temel seviyesinde görülen bu alanlar, daha sonraları malzeme, mal koymak içinde kullanılmış olabilir.

4.3.2. MALZEME

İki evreli olduğu anlaşılan Teos Liman Kilisesinin erken evresinde de, geç evresinde de aynı malzemeler kullanılmış olmalıdır. Yapının iç ve dış duvarlarında, yer yer devşirme bloklar¹⁵⁵ kullanılmış olmasına karşın esas olarak iri taşlar ve küçük taşlar ile tuğla parçalarının harçla bir araya getirilip kullanıldığı görülmüştür.

Yapının her iki evresindeki apsislerde de aynı tip malzemeler kullanılmıştır. Erken evreye ait daha geniş olan apsislerde büyük taşların araları, küçük taşlar ve tuğla parçaları ile doldurulmuş olmalıdır. Fakat bu apsisler yoğun tahrip olduğu için ikinci evredeki kadar net bir şekilde malzeme kullanımı anlaşılmamaktadır. İkinci evreye ait apsislerin dış çevreleri büyük taşlardan oluşmuş ve araları nispeten daha az küçük taş ve tuğlalar ile doldurulmuştur. Apsislerin iç kısmına bakıldığında ve kalıntıların üst kısmından anlaşılabileceği üzere küçük taşlar ve tuğlalarla doldurulan apsisin üst kısmında ve içe dönük kısmında bu tuğla parçalarının daha düzenli kullanıldığı görülmektedir. Genel olarak yapının her iki evresinde de harçlı moloz taş tekniği¹⁵⁶ kullanılmıştır.

4.3.3. KARŞILAŞTIRMA

Teos Güney Liman Kilisesi, genel planı bakımından, klasik kilise mimarisinde esas plan olarak kullanılan tipte değildir. Burada ise esasen yapının ilk evresinden de gördüğümüz kadarı ile yapı iki nefli olarak inşa edilmiştir. Bunun en büyük sebebi yapının bulunduğu alan ile ilişkisidir. Yapı söz ettiğimiz gibi Güney Limanda mendirek duvarı ile iskele arasında dar bir alanda inşa edilmiştir. Bu plan tipinde inşa edilen kiliseler yok denecek kadar az bulunmaktadır. Teos Güney Liman Kilisesine plan tipi olarak en çok benzeyen yapı ise; Batı Likya'da yer alan Sidyma Antik kentinin liman yerleşimi olan Kalabatiada bulunan liman kilisesidir¹⁵⁷. Kalabatia küçük bir Geç

¹⁵⁵ “T” Biçimli orta duvarda bulunan Kybele Kabartmalı Stel.

¹⁵⁶ Ahunbay 2005, 68-78; Ekinci – Deniz – Gür 2012, 7.

¹⁵⁷ Takmer 2010, 96.

Roma – Erken Bizans yerleşimidir¹⁵⁸. Burada bulunan kilise yapısı özel formlu olup iki apsislidir¹⁵⁹ (Lev. XIX, Plan 14). Yapının Teos Güney Liman kilisesi ile plan açısından benzerlik göstermektedir. Buradaki apsisler farklılık göstermiş olup Teos Güney Liman kilisesinde olduğu gibi eşit boyutlarda değildir. Kalabatia liman kilisesi; biri küçük diğeri büyük olan iki apsisten oluşmaktadır (Lev. XIX, Plan 14). Yapı Teos örneğinden farklı olarak güney duvarı kayalık alana yaslanılarak yapılmıştır¹⁶⁰. Kuzey duvar ise aynı Teos Güney Liman kilisesi gibi deniz tarafındadır. Teos örneğinden farklı olarak yapıyı iki nefe ayıran bir orta duvarın varlığından söz edilemez. Böylece yapı tek ana mekandan ve *nartex*'ten oluşmaktadır (Lev. XIX, Plan 14).

Kalabatia liman kilisesi, 24 m uzunluğa, 9,30 m genişliğe sahip olarak¹⁶¹, Teos Güney Liman kilisesinden daha büyüktür. Ele geçen eserler ve araştırmalar sonucunda Kalabatia Liman kilisesi MS 6. yy ve 7. yy arasına tarihlenmiştir¹⁶².

Bunun dışında mimari olarak pek fazla benzeri olmayan yapının, farklı bir bölgede farklı bir coğrafyada benzeri bulunmaktadır. Bu da Pontus'ta Fol Maden de yer almaktadır (Lev. XIX, Plan 15). Fol Maden günümüzde, Vakfikebir'in 40 km güneyinde, Erikbeli'nin 5 km kuzeyinde, adını eski bir madenden alan yerleşimdir. Yerleşimin yüksekliği ise denizden yaklaşık 1070 m'dir. Yapı iki eşit apside sahiptir. Büyük kesme bloklar kullanılarak inşa edilen yapının, duvar aralıkları küçük taşlar ile doldurularak kapatılmıştır¹⁶³. Yapı büyük ölçüde tahrip olmuş ve düzgün bloklar alınarak çevrede yeni yapılarda kullanılmıştır¹⁶⁴. Yapının sağlam olarak görülen duvarlarında, duvar resimleri korunmuştur¹⁶⁵ (Lev. XIX, Plan 15). Ayrıca yapıda birçok döşeme tuğlası bulunmuş

¹⁵⁸ Hellenkemper - Hild 1990, 320.

¹⁵⁹ Zah 2003, 51.

¹⁶⁰ Zah 2003, 75.

¹⁶¹ Zah 2003, 75.

¹⁶² Zah 2003, 78.

¹⁶³ Bryer- Winfield 2007, 159.

¹⁶⁴ Bryer- Winfield 2007, 159.

¹⁶⁵ Bryer- Winfield 2007, 159.

bulunlarında ölçüleri 1,8 x 3,7 x 3,8 cm'dir¹⁶⁶. Yapının tam olarak tarihlenmesi yapılamamış olsa da, duvar işçiliği bakımından Orta Bizans Dönemi tarihi vermekte, duvar resimlerinin işçiliğine bakıldığında ise MS 13. yy'a tarih vermektedir¹⁶⁷. Fol Maden iki apsisli kilisesinin orta duvarlarının var olmaması, *nartex*inin bilinmemesi buna karşın iki eşit apsisin varlığı, harçlı moloz taş tekniği kullanılmış olması, zeminin tuğla döşeli olması gibi özellikleri ile Teos Güney Liman Kilisesi ile mimari açıdan benzerlik göstermektedir.

Fol Maden'in dışında, yine Pontus'ta Pontic Alplerinin yaklaşık 50 km iç kısmında yer alan ve Matzouka Vadisinde bulunan kalenin içinde bir kilise yapısı yer almaktadır¹⁶⁸ (Lev. XX, Plan 16). Vadide toplamda 365 adet kilise bulunmaktadır ve bunlardan günümüze yalnızca 28 kilise, 12 manastır ve 4 adet kale kısmen de olsa koruna gelmiştir¹⁶⁹. Bunların içinden Gantopedin, Labra, Zahna Kale olarak bilinen yapı kompleksi içinde varlığı bilinen iki apsisli bir kiliseden söz edilmektedir¹⁷⁰. Yapı masif bir kaya bloğunun üzerinde yer alan kale kompleksinin içinde bulunmaktadır¹⁷¹.

Kaleden çok bir gözetleme kulesi niteliğine sahip yapı kompleksinin içerisinde yer alan küçük, beşik tonozlu ve iki apsisli bir kilise yer almaktadır. Yapının girişinin kuzeyden olduğu düşünülmektedir¹⁷². Bu yapının büyük kısmı tahrip olduğu için yapının boyutları hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Yine yapıya ait herhangi bir duvar boyasının bulunmaması da yapının tarihlenmesi açısından sıkıntı yaratmaktadır. Fakat kale ve örneklerine bakıldığında her iki yapının

¹⁶⁶ Bryer- Winfield 2007, 159.

¹⁶⁷ Bryer- Winfield 2007, 159.

¹⁶⁸ Bryer- Winfield 2007, 251.

¹⁶⁹ Bryer- Winfield 2007, 265.

¹⁷⁰ Bryer- Winfield 2007, 285.

¹⁷¹ Bryer- Winfield 2007, 285.

¹⁷² Bryer- Winfield 2007, 286.

da Ortaçağa ait olduğu düşünülmektedir¹⁷³. Bu yapı da Teos Güney Liman kilisesi ile plan tipi ve inşa malzemesi ile benzerlik göstermektedir.

Yine aynı bölgede Koralla, (Görel Burnu) olarak bilinen yerde iki apsisli bir kilisenin varlığından söz edilmiştir (Lev. XX, Plan 17). Koralla günümüzde Eynesil ile Görel arasında ve Görel'nin yaklaşık 15 km güneyinde bulunmaktadır¹⁷⁴. Yine bir kale yapısı içinde bulunan iki apsisli kilise, 6 x 7 m ölçülerine sahip küçük bir yapıdır¹⁷⁵. Yapıya ait duvar hatlarından çok azı günümüze kadar korunabilmiştir¹⁷⁶. Yapının duvarlarını araları harçlar ile doldurulmuş düzensiz bloklar oluşturmaktadır¹⁷⁷. Yapının güney apsisi, kuzey apsisinden biraz daha küçüktür ve yapıya giriş olasılıkla güney kesimindedir¹⁷⁸. Yapıya ait fazla bir kalıntı olmamasına karşın kilise MS 13. yy'a tarihlenebilmektedir¹⁷⁹.

Aynı bölgede günümüzde Trabzon'da Ayvaryar adı ile bilinen yerde, tipolojik olarak farklılık göstermiş olsa da iki apsise sahip diğer bir yapı da St. Barbara manastırındaki küçük şapel yapısıdır. (Lev. XXI, Plan 18) Manastırdan günümüze sadece bu küçük kilise korunabilmiştir¹⁸⁰. Kalıntılar yaklaşık 2 m yüksekliktedir. Yapının apsisi at nalı biçiminde olup, 45-55 cm uzunlukta ve 20-130 cm genişlikte düzenli bloklar ile inşa edilmiştir¹⁸¹. Yapı bir hayli zarar görmüş ve yapıya ait blokların çoğunluğu çalınarak çevrede kullanılmıştır. Yapıya ait *nartex* ve kuzey apsiler yapıya daha sonra eklenmiştir. Yapının ilk hali tek apsisli ve yaklaşık 8 m uzunlukta 4,30 m genişliktedir.

¹⁷³ Bryer- Winfield 2007, 286.

¹⁷⁴ Bryer- Winfield 2007, 153.

¹⁷⁵ Bryer- Winfield 2007, 157.

¹⁷⁶ Bryer- Winfield 2007, 157.

¹⁷⁷ Bryer- Winfield 2007, 157.

¹⁷⁸ Bryer- Winfield 2007, 157.

¹⁷⁹ Bryer- Winfield 2007, 157.

¹⁸⁰ Ballance 1960, 171.

¹⁸¹ Ballance 1960, 171.

Nartex ve apsisler eklendikten sonra yaklaşık 12 m uzunluğa 7 m genişliğe kavuşan yapının, üst yapısı ise beşik tonoz ve ahşap kullanılarak yapılmıştır¹⁸².

Farklı bir bölgede yer alan, plan açısından Teos Liman Kilisesiyle benzerlik gösteren diğer yapılar ise; Güneydoğuda Tunceli de Korluca yerleşim yerinde bulunmaktadır. Tarihlendirilmesi yapılamayan fakat Ermenilere ait olduğu bilinen ve kalıntıları günümüze ulaşmayan iki apsisli kilisedir¹⁸³. Bu iki apsisli kilise 8,85x5,80 m ölçülerinde, dikdörtgen planlı olup yapının üst örtü sistemi beşik tonozdur¹⁸⁴. Yapının orta kısmı geniş enine bir kemerle ikiye ayrılmıştır¹⁸⁵. Yapının doğusunda yer alan iki apsis yapıya ismini de vermiştir¹⁸⁶. Yapının günümüze ulaşmış görsel bir malzemesi olmadığından yapım malzemesi hakkında bilgi mevcut değildir¹⁸⁷(Lev. XXIII, Plan 23).

Günümüzde kalıntısı var olmayan bir diğer iki apsisli kilise ise Pertek'te yer almaktadır¹⁸⁸. Araştırmacılar yapıyı 16. yy Osmanlı devrine tarihlendirmişlerdir¹⁸⁹. Yaklaşık 6,40 x 15,60 m ölçülerinde, dikdörtgen planlı olan yapı Korluca da¹⁹⁰ yer alan iki apsisli kilise ile aynı özellikleri göstermektedir¹⁹¹. Yapının üst örtü sistemi beşik tonoz olup, orta kısımda kuzey-güney yönlü geniş bir kemer yer almaktadır¹⁹². Giriş kapısı tamamen yıkılmış olan yapı, moloz taş ve kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir¹⁹³ (Lev. XXIII, Plan 24).

Yine farklı bir bölgeden, Aksaray ilinin 32 km doğusunda, İhlara vadisine 15 km uzaklıktaki Güzelyurt ilçesinde iki apsisli ve iki nefli kiliseler bilinmektedir. Bunlardan ilki, Mağara Kilise'dir (Lev. XXI, Plan 19). Yapı büyük bir kaya kütlesi içine oyulmuş mekanlar arasında yer

¹⁸² Ballance 1960, 171.

¹⁸³ Harman 2013, 36.

¹⁸⁴ Harman 2013, 36.

¹⁸⁵ ODTÜ 1967, 18.

¹⁸⁶ Harman 2013, 36.

¹⁸⁷ Harman 2013, 36.

¹⁸⁸ Harman 2013, 36.

¹⁸⁹ ODTÜ 1967, 26.

¹⁹⁰ ODTÜ 1967, 18.

¹⁹¹ Harman 2013, 36.

¹⁹² Harman 2013, 36.

¹⁹³ Harman 2013, 36.

almaktadır¹⁹⁴. Güneydeki daha geniş olmak üzere birbirine paralel iki neften oluşan kiliseye giriş güney nefin güney duvarında, eksenin batısındaki kapı ile sağlanmaktadır¹⁹⁵. Nefler birbirinden, doğu ve batıda duvar payelerine oturan yuvarlak bir kemer ile ayrılmaktadır. Yine nefler başlangıç hizaları basit silme ile belirli beşik tonozlar ile örtülüdür. Her iki nefin merkezi içinde yuvarlak planlı birer apsis görülmektedir¹⁹⁶.

Aynı bölgede, Ahmatlı kilise iki nefli, iki apsisli kiliselere örnek teşkil etmektedir (Lev. XXII, Plan 20). Yapı Mağara Kilisesi gibi büyük bir kaya kütesine oyulmuş mekanlar arasında yer almaktadır¹⁹⁷. Birbirine simetrik iki neften oluşan yapının girişi de nefin güney duvarında, eksenin batısındaki kapı ile sağlanmaktadır¹⁹⁸. Nefler birbirlerine ortadaki duvarın doğu ve batısındaki yuvarlak kemerli iki kapı ile bağlanmaktadır¹⁹⁹. Yapının güney nefi doğu – batı doğrultusunda dikdörtgen planlı beşik tonoz ile örtülüdür. Güney duvarın batısında kiliseye girişi sağlayan kapı, kuzey duvarında eksenin iki yanında kuzey nefe geçişi sağlayan açıklıklar yer almaktadır²⁰⁰.

Güzelyurt'ta iki apsisli ve iki nefli kilise planına örnek olabilecek başka bir yapı, Fırıntaşı Kilisesi'dir²⁰¹ (Lev. XXII, Plan 21). Bu yapı hakkındaki ilk bilgileri araştırmacı J. Fontaine vermektedir²⁰². Kuzeyindeki daha geniş iki neften oluşan kiliseye giriş, kuzey nefin batı duvarı eksenindeki kapıyla sağlanmaktadır. Dikdörtgen kapı, beşik tonoz örtülü derin bir giriş mekanının içinde yer almaktadır²⁰³. Nefler birbirlerine ortadaki payenin iki yanındaki yuvarlak kemerli açıklıklar ile bağlanmaktadır. Her iki nef de beşik tonoz örtülüdür²⁰⁴. Kuzey nefin kuzey

¹⁹⁴ Pekak 1993, 135.

¹⁹⁵ Pekak 1993, 135.

¹⁹⁶ Pekak 1993, 135.

¹⁹⁷ Pekak 1993, 136.

¹⁹⁸ Pekak 1993, 136.

¹⁹⁹ Pekak 1993, 136.

²⁰⁰ Pekak 1993, 136.

²⁰¹ Fontaine 1963, 180.

²⁰² Fontaine 1963, 180.

²⁰³ Pekak 1993, 137.

²⁰⁴ Pekak 1993, 137.

duvarında, güney nefin de güney duvarında eksene simetrik nefler görülmektedir²⁰⁵. Nefler merkezilerinde birer apsis ile sonuçlanmaktadır. Apsislerde, doğu duvara bitişik birer taş altar, üzerlerinde birer küçük niş, batı köşelerinde ise ikişer oturma sekisi görülmektedir²⁰⁶.

Güzelyurt'ta bulunan bu iki apsisli ve iki nefli kiliseler ile Teos Güney Liman kilisesinin aralarında büyük farklılıklar görülmektedir. Bunların başında konumları birbirinden çok farklıdır, biri limanda yer alırken diğere ana kayalara oyulmuş mekanlar arasında bulunmaktadır. Tipolojik açıdan da iki adet nef ve iki adet apsisin varlığı dışında benzerlikleri bulunmamaktadır. Planlar karşılaştırıldığında ise Teos Güney Liman kilisesinin plan açısından daha düzenli olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bizans döneminin inşa tekniğinin her bölgede her coğrafyada aynı şekilde olması bir tek bu yapı için değil diğer birçok yapı için tarihlemeyi zorlaştırmaktadır. Daha sağlam korunabilmiş yapıların iç dekorasyonlarının güzelliği ve çokluğu bu tarihlemeyi kolaylaştırmaktadır.

Tüm bu örneklerin dışında gerek *nartex* yapısı gerekse plan tipolojisi bakımından Teos Güney Liman kilisesiyle benzerlik gösteren, bir iki apsisli kilise yapısı daha bulunmaktadır. Bu da Mersin'i Karaman'a bağlayan devlet karayolunun 2 km kadar doğusunda ve Mut ilçesinin kuş uçuşu 15 km kadar kuzeyinde yer alan Alahan Manastırı yapı kompleksidir²⁰⁷.

Alahan Manastırı adı üzerinde içerisinde kiliseler, keşiş mekânları, depolar vb yapılardan oluşan bir yapı topluluğudur. Bizim konumuzla ilgili olan yapısı ise Vaftizhane olarak kullanılan iki apsisli ve iki nefli yapıdır (Lev. XXII, Plan 22). Yapı kompleksi 1955-1972 yılları arasında M.

²⁰⁵ Pekak 1993, 137.

²⁰⁶ Pekak 1993, 137.

²⁰⁷ Gough 1962, 174.

Gough tarafından araştırılmıştır²⁰⁸. Vaftizhane olarak kullanılan yapının kazısı ise ilk olarak 1955 yılında yapılmıştır²⁰⁹.

Yapı doğu – batı yönünde inşa edilmiştir. Yapının güney kesiminde bulunan nartexi iki bölümlü olarak görülmektedir. Birbirine eş iki adet apsis bulunmaktadır. Nefler arasındaki geçiş iki adet boşlukla sağlanmaktadır. Kuzey nefin merkezinde haç biçimli küçük bir havuz bulunmaktadır²¹⁰. Yine kuzey nefin apsisinde mermer bir altar ve iki adet sütun, çalışmalar sırasında *in situ* olarak ele geçmiştir²¹¹. Kuzey ve güney apsisin arka kısımlarında pencere açıklıkları mevcuttur. Yapının zemini düzgün mermer kaplıdır²¹².

Yukarıda verilmiş olan tüm iki apsisli ve iki nefli kiliseler, şapellerin hepsi birbirinden farklı mimari özellikler sergilemektedir. Tüm bu örnekler karşılaştırıldığında Teos Güney Liman Kilisesi ile aralarında bazı benzerlikler olduğu görülür.

Yine Alahan Manastırı'nda yer alan iki nefli vaftizhane yapısı ise hem konum hem işlev hem de mimari bakımdan farklılık göstermektedir. Büyük bir manastır yapısı içinde vaftizhane amacıyla kullanılan yapının, deniz ile ya da liman ile herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır.

Bulunduğu alan bakımdan daha iyi korunmuş olan vaftizhane ile limanda bulunan kilise arasında yine mimari açıdan farklıların varlığı aşikardır. Teos Güney Liman kilisesinin *nartexi* yapının doğusunda yer alırken Alahan'da yer alan Vaftizhanenin *nartexi* güneydedir. Teos Güney Liman kilisesinin limanda yer alan tek yapı olmadığı düşünülür ise, doğusunda yer alan kare formlu mimari kalıntılar da düşünüldüğünde tıpkı Alahan manastırı gibi daha büyük bir kilisenin yakınlarda var olduğu ve bu iki nefli yapının da kilise olarak değil de vaftizhane gibi farklı bir

²⁰⁸ Gough 1962, 174.

²⁰⁹ Gough 1963, 112; Gough 1985.

²¹⁰ Gough 1963, 113.

²¹¹ Gough 1963, 114.

²¹² Gough 1963, 114.

amaçla kullanılmış olması muhtemeldir. Fakat bu düşüncüyü doğrulayabilecek herhangi bir mimari kalıntı henüz ortaya çıkmamıştır.

Yukarıda belirtilen örnekler gibi, Teos Güney Liman kilisesinin üst yapı sistemi hakkında kesin bilgilere sahip değiliz fakat tıpkı Ahmatlı²¹³, Fırıntaşı²¹⁴ ve Mağara Kiliseleri²¹⁵ gibi Anadolu da yaygın olarak kullanılan beşik tonoz tipinde bir üst örtü sistemi olmalıdır²¹⁶. Kuzey ve Güney neflerde görülen, her iki nefte de dörder adet bulunan ve beşik tonoz sistemini taşıyan kemerleri taşıyan 32 cm'lik çıkıntılar bunun bir kanıtı olabilir.

Yapının boyutlarının küçük olması sebebiyle ikinci kata ihtiyaç duyulmuş olabilir. Ayrıca birçok kilisede bulunan, Teos Güney Liman kilisesinde ve genellikle iki apsisli, iki nefli yapılarda da görülmeyen *Diakonikon*²¹⁷ böyle bir ikinci katın varlığına ihtiyaç duyulduğunu ya da bu ihtiyacın farklı bir alanda karşılandığını göstermektedir. Fakat yapının batısında var olan iki adet kare planlı alanlar, papazların ve ayin için gerekli malzemelerin konulduğu alanlar ise, ikinci bir kat yapı içerisinde bulunmayabilir. Fakat yapılan kazı çalışmaları sırasında bu alanlardan herhangi bir buluntunun var olmaması bu alanların kilise ile birlikte kullanılmadığının ya da tamamen tahrip olduğunun kanıtı niteliğindedir.

Yukarıda verilmiş olan kilise örnekleri Teos Güney Liman kilisesi ile tamamen aynı mimari özelliklere, plana benzememektedir. Ayrıca Kalabatia Liman Kilisesi²¹⁸ dışındaki yapılar limanlarda yer almamaktadır. Bunun sebebi ise, Batı Anadolu ve Akdeniz de dahil olmak üzere imparatorluğun tüm bölgelerinde, kentsel yahut kırsal alanlarda, Hristiyan ibadet mekanlarının konumu, dağılımı çoğunlukla özel kişilerin bağışları veya Kilise'nin satın almış olduğu mülk ve

²¹³ Pekak 1993, 135.

²¹⁴ Fontaine 1963, 180.

²¹⁵ Pekak 1993, 135.

²¹⁶ Ballance 1960, 172.

²¹⁷ Dini eşyaların ve metinlerin saklandığı, papazların törenler için hazırlık yaptığı yerlerdir.

²¹⁸ Zah 2003,51.

arazilerin çeşitliliği ve konumuna bağlı olarak ‘plansız’ olarak şekillenmektedir²¹⁹. Aynı nedenden ötürü tez içerisindeki hiçbir örnek Teos Güney Liman Kilisesi ile birebir benzerlik göstermemektedir.

²¹⁹ Dagron 1977, 5.

4.4. YAPININ TARİHLENMESİ

Yapının tarihlenmesi ise karşılaştığımız sorunlardan biridir. Yapının bir hayli tahrip olması ve yapının iç dekorasyon bakımından fakir olması ya da var olan süslemelerin tahrip olması sebebiyle kesin tarihler verilememektedir. Şöyle ki; yukarıda vermiş olduğum örneklerde, yapının iç dekorasyonu yani duvar boyalamaları, ikonları üzerinden tarihlendirme yapılabilmiştir fakat Teos Güney Liman Kilisesi böyle bir arkeolojik veriye sahip değildir.

Yapının iki evreli olması da tarihlemeyi daha geniş bir yelpazeye yerleştirmemize sebep olmuştur. Yapının ilk evresine ait apsislerin varlığı yapının mimari benzerlerinin tarihlerinden daha önce yapıldığı ve kullanıldığını göstermektedir. Böylece yine inşa malzemesi, plan tipi göz önüne alındığında, iki evreli olduğu düşünülen kilisenin ilk evresi MS. 10-12 yy'ı işaret etmektedir²²⁰.

Yukarıda açıklanan ve Teos Liman Kilisesi ile plan ve malzeme açısından benzerlikler bulunan örneklerin her ne kadar tamamı tam olarak tarihlenmemiş olsa bile çeşitli araştırmalar sonucunda bazı tarihlemeler mevcuttur. Kalabatia Liman kilisesi MS 6. ve 7. yy'lara tarihlenmiş²²¹, Fol Maden de bulunan iki apsisli kilise MS 13. yy'a tarihlenmektedir²²². Yine Koralla da bulunan iki apsisli kilise de MS 13. yy'a tarihlenmektedir²²³.

Teos liman kilisesinde, yapının iç süslemesine dair bir kalıntı olmaması tarihleme açısından problem yaratmıştır. Plan açısından benzer örnekler dikkate alındığında yapıyı 13. yy'a tarihleyebilmek mümkündür fakat gerek ele geçen buluntular gerekse diğer örneklerin farklı tarihlere ait olması kesin bir tarih verilmesini zorlaştırmaktadır. Teos Güney Liman Kilisesi'nin ilk

²²⁰ Kadioğlu 2012, 222.

²²¹ Zah 2003, 78.

²²² Bryer – Windfield 2007, 159.

²²³ Bryer – Windfield 2007, 157.

evresi 10 yy - 12. yy'a tarihlenmiş olsa da²²⁴; yapı mimari açıdan benzerlerinde de olduğu gibi mermer bloklar ve bu mermer blokların arasının küçük taşlar ve tuğlalar ile doldurulması üzerinin harçla kaplanması yapının MS 13. yy – 14. yy'a ait olduğunu gösterebilir. Ayrıca üst örtü sisteminin beşik tonoz olduğunu kabul edersek ki neflerdeki çıkıntılar bunu göstermektedir, tüm bu benzerliklerden dolayı Teos Güney Liman kilisesinin en geç kullanımının 13 yy – 14. yy'a tarihlendiği düşünülebilir.

Yapıda ele geçen küçük eserler ile tarihleme yapmak mümkündür fakat yapının limanda bulunmuş olması ve yapı var olmadan önce limanın yoğun kullanımı, kazı çalışmaları sırasında ele geçen küçük buluntuların farklı dönemlere ait olmasına sebep olmuştur. Fakat ele geçen gerek yeşil sırlı gerekse sarı sırlı seramik parçaları yapının tarihlenmesine yardımcı olmuştur.

Bizans Dönemi'nde MS 9. yy'da üretimine başlanan 'Baskı Dekorlu Seramikler' adı verilen üretim grubu görülmektedir. Bunlar sırlı seramikler üzerinde baskı tekniği ile yapılmış insan, hayvan, bitki ve mimari tasarımlardan oluşmaktadır. Yine MS 9. yy'da fırınlandığı zaman kırmızı renk alan seramik hamuru kullanılmış ve bunlar karşımıza sarı, yeşil ve kahverengi sırlı seramikler olarak çıkmaktadır²²⁵. MS 11. yy'a gelindiğinde ise bu yeşil, sarı ve kahverengi seramikler üzerinde *Sgraffitto* tekniği olarak bildiğimiz teknik kullanılmaya başlanmıştır²²⁶. Aynı teknik Geç Bizans döneminde yani MS 13. ve 14. yy'larda kullanılmaya devam edilmiş buna ek olarak *Zeuxippus* Seramik tekniği de Bizans seramik grubuna eklenmiştir. Fırın malzemesini çeşitlenmesi tek seferde birden çok seramiğin üretimini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde de devam eden *Sgraffitto* seramik kullanımında oksit boya renkleri, yeşil, kahverengi lekeli ve yeşil lekeli

²²⁴ Kadioğlu 2012, 222.

²²⁵ Dark 2001, 25.

²²⁶ Lale 2007, 48.

seramiklerdir²²⁷. Buna göre Teos Güney Liman kilisesinde kazı çalışmaları sırasında ele geçen yeşil ve sarı sırlı seramikler de MS 13. ve 14. yy'a tarihlenebilmektedir.

²²⁷ Lale 2007, 709.

5. KATALOG

Kat. No.1 Ayaklı tütsü kabı

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, güney nef

Korunan Yükseklik: 9,2 cm

Dip Çapı: 6,4 cm

Ağız Çapı: 8,4 cm

Ağız Cidar Kalınlığı: 0,5 cm

Boyun Cidar Kalınlığı: 1 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 6/8 light red

Astar Rengi: 2,5 YR 6/8 light red

Tanım: Hamuru az mika, orta kum, kalsit ve kireç katkılı, açık kırmızımsı renkte, büyük oranda tam korunmuş tütsü kabı. Çanak kısmının tümünde yanık izler bulundurmaktadır. Bu izlerin çanak bölümünü kaplaması dönem içerisinde diğer buhurdanlıklarda görülen, kutsal olduğuna inanılan bitki ve ya hayvan parçalarının adak için yakılması ve ya hoş koku sebebi ile bitkilerin yakılması ritüelinin gerçekleştirildiği bir kap olduğunu göstermektedir. Tutmak için zincir ve ya kulp yerleri izlerine rastlanmamaktadır. Çanak kısmı pütürlü bırakılmış, dış yüzeyi perdahlanmıştır. El yapımı işçilik göstermektedir. Üç tütsü kabı birlikte ele geçmiştir.

Tarih: MS. 12. yy sonrası

Künye: Teos Kazı Arşivi

Kat. No.2 Ayaklı tütsü kabı, çanak kısmı

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, güney nef

Korunan Yükseklik: 3 cm

Ağız Çapı: 8,9 cm

Ağız Cidar Kalınlığı: 0,6 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 5/8 red

Astar Rengi: -

Tanım: Hamuru az mika, orta kalsit ve taşçık katkılı, kırmızımsı kiremit renktedir. Kat. No. 1 de gördüğümüz ayaklı tütsü kabının sadece ağız kısmı ele geçmiş halidir. Farklı olarak dış yüzünde paralel çeltikler bulunmaktadır. Çanak kısmının tümünde yanık izler bulunmaktadır. Diğer örnekte görüldüğü gibi bu yanık izleri içerisinde yakma işleminin gerçekleştiğini göstermektedir. Ağ zın bittiği boyun kısmına devam etmesi gereken yerden kırılmıştır. Kabın ağız kısmı aşınmıştır kopmalar görülmektedir. Tutmak için zincir ve ya kulp yerleri izlerine rastlanmamaktadır. Çanak kısmı pütürlü bırakılmış, dış yüzeyi perdahlanmıştır. Yanma işlemi hamurda bozulmalara neden olmuştur. El yapımı işçiliği göstermektedir. Üç tütsü kabı birlikte ele geçmiştir.

Tarih: MS. 12. yy sonrası

Künye: Teos Kazı Arşivi

Kat. No.3 Tütsü kabı

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, güney nef

Korunan Yükseklik: 3,7 cm

Ağız Çapı: 7 cm

Dip Çapı: 7,4 cm

Ağız Cidar Kalınlığı: 1,3 cm

Hamur Rengi: 5 YR 5/4 reddish brown

Astar Rengi: -

Tanım: Hamuru az mika, orta kalsit ve taşçık katkılı, kahverengimsi renktedir. Bodur çanak tiptedir. Yükseklik olarak korunmuştur. Hemen hemen yarısından kırıktır. Çanak kısmının tümünde yanık izler bulunmaktadır. Diğer örneklerden farklı olarak dış yüzeyinde de yanık izlerine rastlanır. Kap tümüyle ateşe maruz kalmış olmalıdır. Tutmak için zincir ve ya kulp yerleri izlerine rastlanmamaktadır. Yanma işlemi hamurda bozulmalara neden olmuştur. El yapımı işçiliği göstermektedir. Üç tütsü kabı birlikte ele geçmiştir.

Tarih: MS. 12. yy sonrası

Künye: Teos Kazı Arşivi

Kat. No. 4 Tabak ağız parçası

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, güney nef

Korunan Yükseklik: 3,3 cm

Ağız Çapı: 25,2 cm

Cidar Kalınlığı: 5 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 5/8 red

Astar Rengi: 10 YR 8/4 very pale brown

Tanım: Hamuru orta mika, orta kalsit ve bol taşçık katkılı kırmızımsı kiremit renktedir. Profili korunmuş kırık ağız parçasıdır. Açık devetüyü astar üzerine yoğunluğu ağız kısmında olmak üzere yer yer kahverengi sırlı boya izleri görülmektedir. Özellikle Geç Bizans Dönemi'nde kahverengi sır boyanın kullanımı ve tabak formlarının yaygın kullanımı parçanın bu döneme ait olabileceğini gösterir.

Tarih: MS. 13-14. yy

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 5 Tabak ağız parçası

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, kuzey nef

Korunan Yükseklik: 2,6 cm

Ağız Çapı: 14,2 cm

Cidar Kalınlığı: 2,5 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 6/6 light red

Astar Rengi: -

Tanım: Hamuru az mika, orta kum katkılı açık kiremit renktedir. Profili korunmuş kırık ağız parçasıdır. Beyaz renkte astar üzerine oksit malzeme kullanımı ile çok renkli, sgraffito teknik kullanılmıştır. Yeşil ve sarı renkli boyalar görülmektedir. Sgraffito teknik ile bezenmiş parça, kil kurumadan ince uçlu bir aletle kazıma dalga bezekleri çizilmiş ve daha sonrasında yeniden fırınlanarak bezeme hattı belirginleşmiştir. Serbest el ile uygulanmış dalga bezekleri görülmektedir. Ağızın üst kısmında çap boyunca çevreleyen iki paralel kazıma çizgi uygulanmıştır. Kabın dış yüzeyinde krem renkli sır boya görülmektedir.

Tarih: MS. 12-14. yy

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 6 Çanak ağız parçası

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, güney nef

Korunan Yükseklik: 3,3 cm

Ağız Çapı: 15 cm

Cidar Kalınlığı: 5 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 6/8 light red

Astar Rengi: 5 YR 8/2 pinkish white

Tanım: Hamuru az kum, orta kireç ve kalsit katkılı açık kiremit renktedir. Profili korunmuş kırık ağız parçasıdır. Dış ve iç yüzeyinde ağız hattı boyunca yanık izleri bulunmaktadır. Ateşe maruz kalmıştır. Kabın işlevi ritüel amaçlı olabilir. Yanma işlemi hamurda bozulmalara yol açmıştır.

Tarih: MS. 13. yy sonrası

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 7 Çanak ağız parçası

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, güney nef

Korunan Yükseklik: 3 cm

Ağız Çapı: 58,6 cm

Cidar Kalınlığı: 5,5 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 7/4 light reddish brown

Astar Rengi: 10 YR 8/3 very pale brown

Tanım: Hamuru bol taşçık, bol kasit ve orta kireç katkılı pembemsi açık kiremit renktedir. Profili korunmuş kırık ağız parçasıdır. Dış ve iç yüzeyi perdahlanmıştır. İç yüzeyinde ince çark izleri görülmektedir. Dış yüzeyinde krem rengi astar izlerine rastlanır. Oldukça büyük bir çanak olması sebebiyle içki muhafaza edilen bir kap olarak kullanılmış olmalıdır. Boya izlerine rastlanmamaktadır.

Tarih: MS. 13. yy sonrası

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 8 Amphora ağız parçası

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, güney nef

Korunan Yükseklik: 4,1 cm

Ağız Çapı: 29 cm

Cidar Kalınlığı: 1,8 cm

Hamur Rengi: 5 YR 7/8 reddish yellow

Astar Rengi: 2,5 YR 7/6 light red

Tanım: Hamuru bol miktarda iri taşçık, bol kalsit ve orta kireç katkılı turuncumsu açık kiremit renktedir. Profili korunmuş kırık ağız parçasıdır. Ritüel ve ya taşıma amaçlı kullanılmış olabilecek amphora parçasıdır. Yüzeyi yer yer aşınmış kopmalar görülmektedir. Boya izlerine rastlanmamaktadır.

Tarih: MS. 13. yy sonrası

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 9 Kase dip parçası

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, kuzey nef

Korunan Yükseklik: 4,7 cm

Dip Çapı: 9,2 cm

Cidar Kalınlığı: 0,7 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 6/6 light red

Astar Rengi: -

Tanım: Hamuru az mika, az kalsit, orta kum katkılı açık kiremit renktedir. Profili korunmuş kırık dip parçasıdır. İç yüzeyinde hamur renginde bir astar üzerine koyu yeşil sırlı boya ve beyaz boya kullanımı görülmektedir. Yeşil sır yer yer korunmuş olup, parçanın iç kısmını büyük ölçüde kaplamaktadır. Dış yüzeyinde boya izleri görülmemektedir. Yüzeyi yer yer aşınmış kopmalar görülmektedir.

Tarih: MS. 13. yy sonrası

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 10 Kase dip parçası

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, kuzey nef

Korunan Yükseklik: 2,8 cm

Dip Çapı: 3,8 cm

Cidar Kalınlığı: 0,4 cm

Hamur Rengi: 5 YR 7/6 reddish yellow

Astar Rengi: 2,5 YR 7/4 light reddish brown

Tanım: Hamuru az mika, az kalsit, orta kum katkılı turuncumsu renktedir. Üzerinde pembemsi renkte astar görülmektedir. Profili korunmuş kırık dip parçasıdır. İç yüzeyinde belirgin çark izlerine rastlanmaktadır. Tabana paralel yaklaşık 0,5 cm aralıklı olarak görülür. İç ve dış yüzeylerinde boya izleri görülmemektedir.

Tarih: -

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 11 Kase dip parçası

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, kuzey nef

Korunan Yükseklik: 1,8 cm

Dip Çapı: 4,9 cm

Cidar Kalınlığı: 0,3 cm

Hamur Rengi: 2,5 YR 7/4 light reddish brown

Astar Rengi: -

Tanım: Hamuru az kalsit, orta kum katkılı pembemsi renktedir. Profili korunmuş kırık dip parçasıdır. İç yüzeyinde spiral biçiminde çark izleri görülmektedir. İç ve dış yüzeylerinde boya izleri görülmemektedir. Yüzeyi yer yer aşınmış kopmalar görülmektedir.

Tarih: -

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 12 Kybele kabartmalı stel

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi, kuzey nef

Ölçüleri: **Yükseklik:** 44 cm; **Genişlik:** 42 cm; **Derinlik:** 26 cm; **Niş Yüksekliği:** 36 cm; **Niş Genişliği:** 27,5 cm; **Niş Derinliği:** 3 cm.

Cinsi: Mermer

Tanım: Niş içinde bir banket üzerinde oturur pozisyonda, cepheden betimlenmiş Kybele kabartmasıdır. Başında yüksek polosu bulunan tanrıçanın saçları her iki yandan omuz üzerindedir. Oldukça şematik yapılmış kabartmada, omuzlar geniş, kollar her iki yandadır. Stelin yüzeyi oldukça aşınmıştır. Yapıda devşirme olarak kullanılmış olmalıdır.

Tarih: MÖ. 6. yy

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 13 Parapet bloğu**Buluntu yeri:** Seferihisar**Ölçüleri: Yükseklik:** 83,5 cm; **Genişlik:**110,5 cm; **Kalınlık:** 28 cm**Cinsi:** Mermer

Tanım: Gri Teos mermerinden yapılmış olan parapet bloğu'nun ön cephesinde; iki adet tavus kuşu betimlemesi görülmektedir. Bu iki tavus kuşu motifi'nin ortasında bir kaide görülmektedir. Tavus kuşlarının ayaklarının altında 15 adet halka motifi görülmekte ve bu halkaların tam ortasında Malta haçı motifi tam merkezde yer almaktadır. Ön cephedeki tüm motifler bir çerçeve içerisinde betimlenmiştir. Parapet'in arka yüzünde ise iki adet kaide betimi ortasında büyük bir halka motifi'nin ortasında yine Malta haçı görülmektedir. Bloğa üstten bakıldığında biri uzun ikisi kısa olmak üzere 3 adet çıkıntının varlığı bloğun bir yere applike ya da monte edildiğini göstermektedir. Üst görünümde akıntı kanalları, dübel yuvaları görülmektedir.

Tarih: -**Künye:** Teos kazı arşivi.**Kat. No. 14 Parapet bloğu****Buluntu yeri:** Seferihisar**Ölçüleri: Yükseklik:** 95 cm; **Genişlik:**75 cm; **Kalınlık:** 25 cm**Cinsi:** Mermer

Tanım: Gri Teos mermerinden yapılmış olan parapet bloğunun ön cephesinde; dörtgen çerçeve içerisinde Malta haçı kabartması görülmektedir. Bloğun orta bölümünde yer alan haçın köşe

kısımlarında iç içe dik üçgen şeklinde geometrik motif görülmektedir. Parapetin arka cephesinde ise; yine dörtgen bir çerçeve, çerçeve içerisinde köşelere simetrik şekilde yapılmış bir halkanın içerisinde Malta haçı betimlemesi görülmektedir. Ön yüzdeki gibi ortadaki motifin yanları dik üçgen motifleri ile çevrelenmiştir. Blok üst yüzünden eğimli olarak kırıklıdır.

Tarih: -

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 15 Yazıt Parçası (Bir Prostes'in Symmoria'sına Yaptığı Onurlandırma)

Buluntu yeri: Teos Güney Liman Kilisesi, kuzey nef

Ölçüleri: Yükseklik: 26 cm; **Genişlik:**32 cm; **Kalınlık:** 13 cm; **Harf Yüksekliği:** 0,8 – 1,2 cm

Cinsi: Gri Mermer

Metin: -----

[συμμ]ορίαν ANEMA[

[]ς χρυσῶι στεφάνωι ἐμοῖς AN[

[κ]αὶ ἀποδεχάμενος τὴν εὐνοίαν [

4 []σπεύδων μὴ λείπεσθαι ἐγ χάριτος [

[]... IAN προστάτης γενέσθαι τῆς σ[υμμορίας

[] Π [3-4] ΑΤΗΣΟΝΤΟΣ ΑΙ τινὰ Ε [

[] καὶ τὰς θυσίας συνετέλεσεν κ[

8 []Ο καὶ δεδόχθαι στεφανοῦσθαι Τ[

[] . Ω .. Α ... Ι καθ' ἕκαστον ἔτος [

[] ca. 10-11 ΝΘΕ . . καὶ τοὺς ἄει Ε[

[] δὲ καὶ εἰς στηλὴν ἀναγραφέν τὸ[

12 [] ἄνδρας Δ . . Ο οἵτινες .. ΗΣΟ . . Α[

[ψηφ]ἱσματος καὶ τοῦ στεφάνου Α[

[].....ΙΩΝΟΣ . ΜΗΔΕ ... ΝΕ [

Çeviri: Symmoria'yı.....altın bir çelenkle ve iyi niyet gösteren birisi olarak iyilikten vazgeçmemekte ısrarcı birisi olarak... symmoria'nın başkanı olmayı Ve kurban vecibelerini yerine getirdi Ve çelenkle onurlandırılmasına karar verildi..... her yıl..... bir stele yazılmasına.... Bu kimseler alınan kararın ve çelengin....

Not: Symmoria'nın, Teos'ta kökeni Attika'ya dayanan bir halk grubu olduğu düşünülmektedir. Bu grubun başkanına prostates denilmekteydi ve grubun üyeleri arasından seçilirdi. Yazıt, her yanından kırık olduğu için maalesef bu kurum hakkında ya da metinden adı geçen prostates'in adının ne olduğu gibi bilgileri öğrenemiyoruz. Symmoria sözcüğü burada accusativ halinde verildiği için buradaki prostates'in kendi symmoria'sını onurlandırmış olması olasıdır. Ancak metin çok eksik olduğu için bu husus kesin değildir. Zira Teos'dan daha önce bilinen symmoria yazıtlarında, bu durumun tam tersi söz konusudur, yani Symmoria kurumu başkanını ve kuruma karşı iyilik yapmış kişileri onurlandırmaktadır.

Tarih: Hellenistik (olasılıkla MÖ. 2. yy)

Künye: Teos kazı arşivi.

Kaynak: RE Supp. Iva 1165, s.v. Symmoria (nr. 2), S. Şahin, Ein neues Dekret der Symmoria zu Ehren ihrer Prostatai in Teos, EA 5, 1985, 13-18.

Kat. No. 16 Yazıt Parçası

Buluntu yeri: Teos Güney Liman Kilisesi, kuzey nef

Ölçüleri: Yükseklik: 33 cm; Genişlik: 26 cm; Kalınlık: 10 cm; Harf Yüksekliği: 1,5 cm

Cinsi: Gri Mermer

Metin:

[Σ]ῶσις Σώσ[ιδος ?]

2 $\chi\alpha\tilde{\imath}\rho[\varepsilon.]$

Çeviri: Sosis'in oğlu Sosis.... Elveda!

Tarih: Harf karakterine göre MS. 2. yada 3. yy

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 17 Yazıt Parçası

Buluntu yeri: Teos Güney Liman Kilisesi, kuzey nef

Ölçüleri: Yükseklik: 18 cm; Genişlik: 21 cm; Kalınlık: 10 cm; Harf Yüksekliği: 2-2,5 cm

Cinsi: Gri Mermer

Metin:

]Oÿ TOY E[

Çeviri: -

Tarih: Harf karakterine göre geç Hellenistik – erken Roma dönemine tarihlenebilir.

Künye: Teos kazı arşivi.

Kat. No. 18: Sikke

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi apsislerin doğusu

Çap: 24,9 mm

Ağırlık: -

Ön Yüz: Arkalıklı tahtta oturan İsa, cepheden nimbuslu, tunik ve kolobion giyimli, sol elinde ise İncil tutar şekilde tasvir edilmiş

Arka Yüz: Okunmuyor

Tarih: MS. 11. – 12. yüzyıl

Künye: Teos kazı arşivi. (T11-ETD-18)

Kat. No. 19: Sikke

Buluntu yeri: Teos, Güney Liman Kilisesi'nin Batısı

Çap: 16,63 mm

Ağırlık: 4,15 g

Ön Yüz: Okunmuyor

Arka Yüz: Okunmuyor

Tarih: -

Künye: Teos kazı arşivi. (T12-ETD-37)

6. SONUÇ

Teos Güney Liman Kilisesi, kentin güney limanında yer almaktadır. İlk olarak 2011 yılında varlığı saptanan yapının 2011 ve 2012 yıllarında kazı çalışmaları sona ermiş ve kentin yapılarına eklenmiştir. Arkaik, Hellenistik ve Roma Döneminde önemli bir kent olan Teos'un karanlık Bizans döneminin aydınlatılmasına yardımcı olacak olan bu tezde, yapının arkeolojik kazıları, buluntuları, plan tipolojisi, ve benzerleri araştırılmış, karşılaştırılmış, tarihlemesi yapılarak arkeoloji ve bilim dünyasına sunulmaya çalışılmıştır.

Yapının mevcut durumu, ele geçen buluntuları ve mimari incelemeleri sonucunda kentte Bizans dönemine ait bir liman kilisesinin var olduğu ve bu var olan yapının MS 10-12. yy'larda inşa edildiği, son kullanımının MS 13. ve 14. yy'lara tarihlendiği düşünülmektedir. İki evreli olarak inşa edilen bu yapının ilk evresi üzerine aynı plan tipinde ikinci ve günümüzde temel kalıntıları görülebilen yapı inşa edilmiştir. Yapılan tüm araştırmalar sonucunda, konumu ve diğer etkenler düşünülerek iki nefli, iki apsisli inşa edilen Teos Güney Liman kilisesi, döneminde pek fazla tercih edilmeyen bir plan tipinde inşa edilmiştir.

Cevaplanamayan bir diğer soru ise; yapıya ait ikinci bir katın var olup olmadığıdır. Çeşitli ritüellere sahip Hristiyanlık dininde, uzun ve meşakkatli olan ayinleri esnasında papazların, törenlere hazırlanması için ve ayrıca dini hazinelerin saklanması için farklı bölümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple bulunduğu alanın durumu göz önüne alındığında yapının böyle mekanlara sahip olması zordur. Bu sebeple yapıda ikinci bir kat olduğu düşünülebilir. Fakat yapılan çalışmalar sonucunda bunu kanıtlayan herhangi bir buluntu yoktur. Diğer bir düşünce de yapının batısında yer alan biri 4,5 x 4,5 m diğeri 2,70 x 2 m olan kare mekanların kullanılmış olmasıdır. Yoğun tahribata maruz kalmış olan bu mekanlarda bunu destekleyen bir buluntu

alışmalar sonucunda ele geçmemiştir. Bu soruların cevapları ileriki yıllarda yapılacak olan arkeolojik kazılar sonucunda cevaplanacağı umulmaktadır.

Yanarak, içe doğru yıkıldığını düşündüğümüz Teos Güney Liman Kilisesi, diğer birçok geç dönem yapısı gibi daha sağlam olarak ortaya çıkmamıştır. Bunun en büyük sebebi ise yapının bulunduğu alandır. Yapı, kış aylarında sert esen lodos'un denizde yarattığı dalgalar sebebiyle bir hayli yıpranmıştır. Bu sebeple yapının kuzey nef ile kuzey ve güney apsislerinde ayrıca sağlam kalan duvar hatlarında kısmi restorasyon çalışmaları yapılmış ve yapının daha fazla tahrip olması engellenmeye çalışılmıştır. Yine yapının bulunduğu alanın yaz aylarında yoğun kullanımı yüzünden yapı tel it ile çevrelenmiş ve uyarı levhaları ile korumaya alınmıştır.

ÖZET

On iki İon kentinden biri olan, Proto-Geometrik Dönem'den itibaren Hellenistik ve Roma dönemlerinde önemli bir merkez olan Teos Antik Kentinin, Bizans Dönemi karanlıktır. 2010 yılında başlanan yeni dönem kazılarında, 2011 yılında kentin Güney limanının araştırılmasına yönelik çalışmalara başlanılmış ve bu kazı çalışmaları sırasında tesadüfen ortaya çıkmış olan Liman Kilisesi, karanlık olan Bizans dönemine dair somut bir kaynak olmuştur. 2011 ve 2012 kazı sezonlarında, kazısı bitirilen yapının, araştırılması, benzerlerinin bulunması ve tarihlendirilmesi bu tez kapsamında yapılmıştır.

İki sezon süren kazı çalışmaları sırasında, yapının mimari planı çıkartılmış, buluntuları belgelenmiştir. Bu tez kapsamında, yapının mimari tipolojisi, inşa malzemesi, plan açısından diğer kiliseler ile karşılaştırılması ve kazı çalışmaları sırasında ele geçirilen buluntuların, gruplanması, belgelenmesi, yine benzer örnekler yardımıyla yapının tarihlenmesine çalışılmıştır.

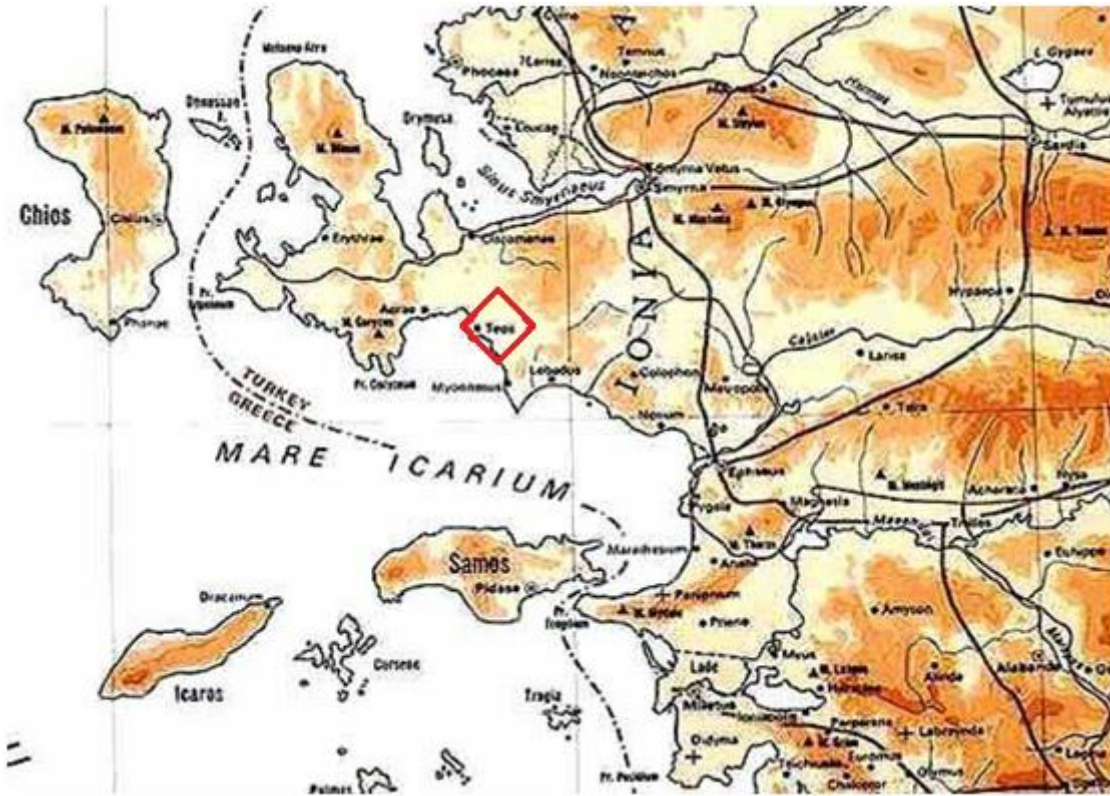
Bütün bu çalışmalar sonucunda, iki evreli olduğu tespit edilen Liman kilisesinin, ilk evresi MS 10-12. yüzyıllara tarihlenmiş olup yapının ikinci evresi ve yapının en geç kullanımının, benzer örnekler ve küçük buluntular göz önüne alındığında MS 13-14. yüzyıllara tarihlendiği anlaşılmıştır.

ABSTRACT

The ancient İonian city of Teos, which is very important from the Proto – Geometric epoch to Hellenistic and Roman period, its Byzantine period is not well-known. In 2010 the new excavation Project has begun, in 2011, the excavations start at the South Harbour of the city to research the harbour and coastline of the city. At that time the church of the South harbour is found incidentally. This founding is a physical evidance of the Byzantine period of the Teos. In 2011 and 2012 seasons, the church excavations were finished. In this thesis, similer types of the church plans, foundings of the church and ceramics are investigated.

During the excavations, the architectural plan of the church was finished and the foundings are documented. This part of the thesis, architectural typological of the church, building materials, the terms of the plan compared with the other churches and during the excavations the foundings like ceramics are grouping, documenting and help of the similar samples the church is dated.

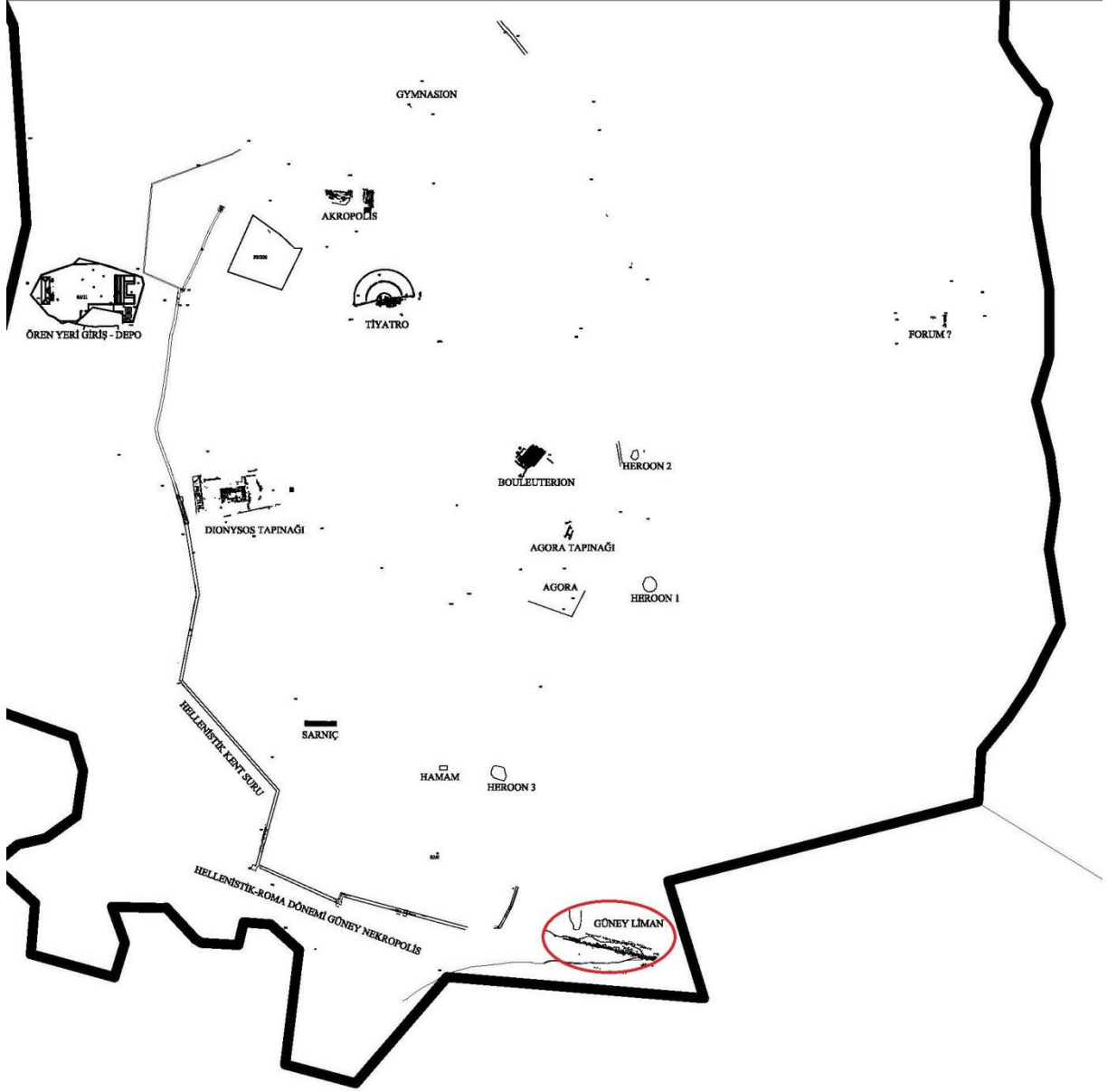
After all over these studies, the church has two stages, first stage of the church is dated in AC 10-12 centuries and the second stage of the church and the last usage of the building is dated AC 13-14 centuries.

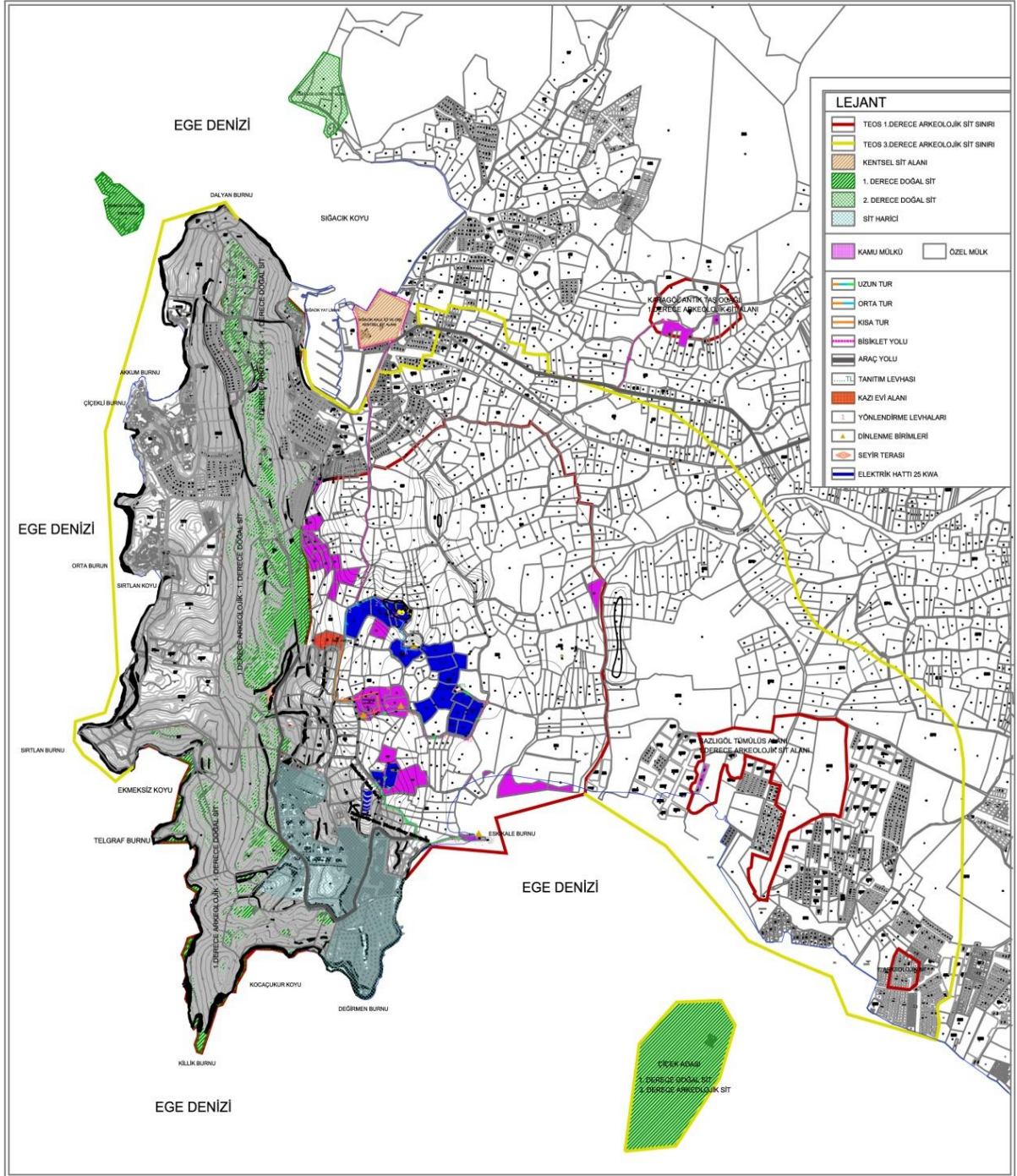
Resim 1

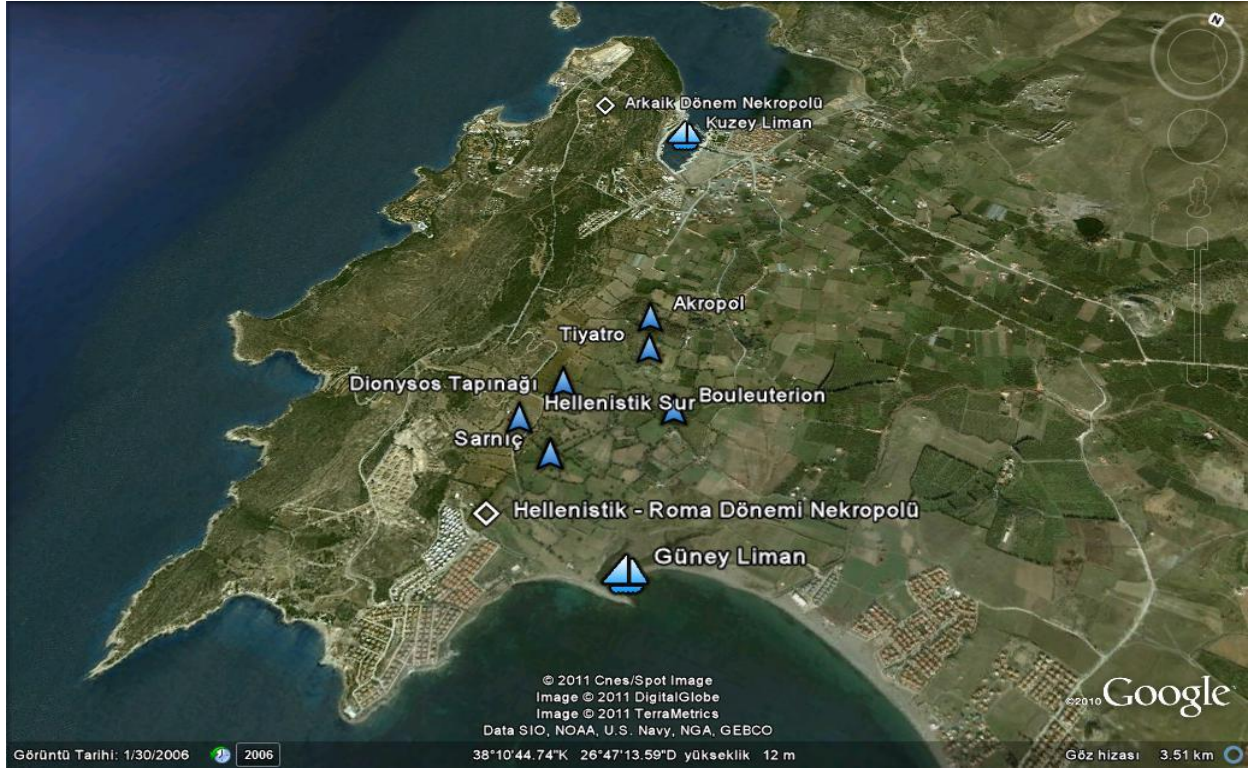
Resim 2

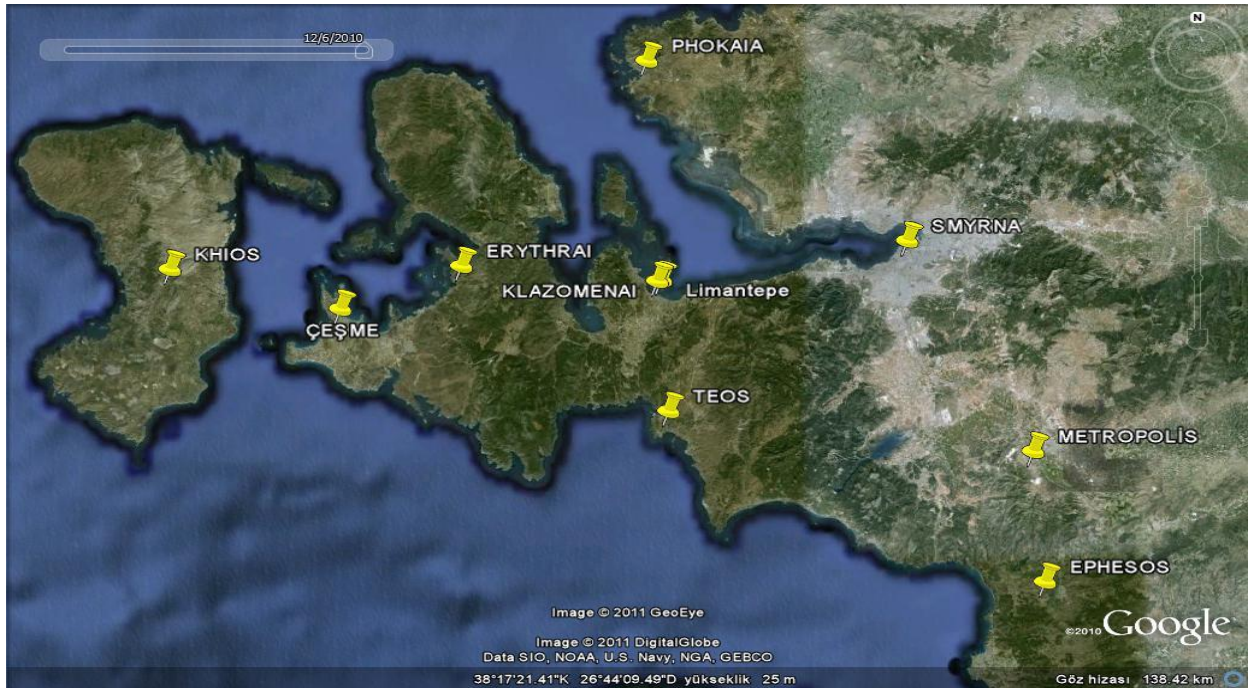
Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Resim 15

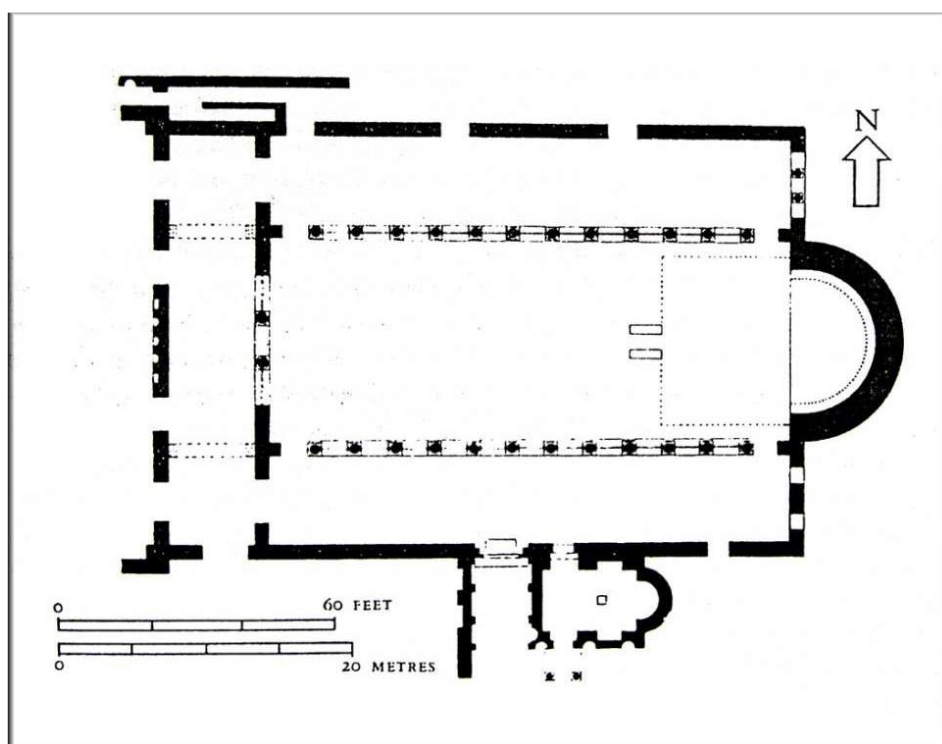
Resim 16

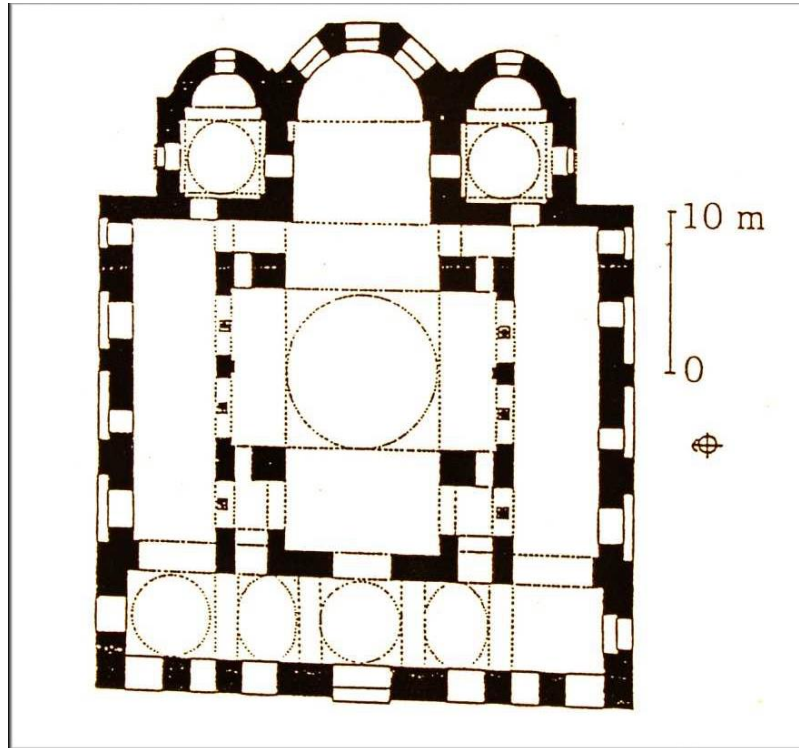
Resim 17

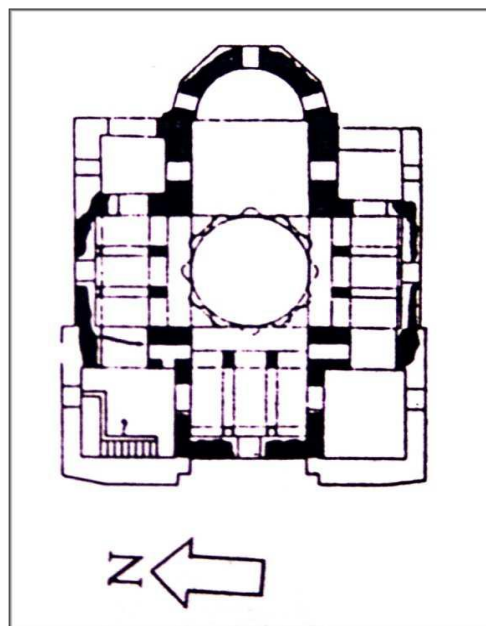
Resim 18

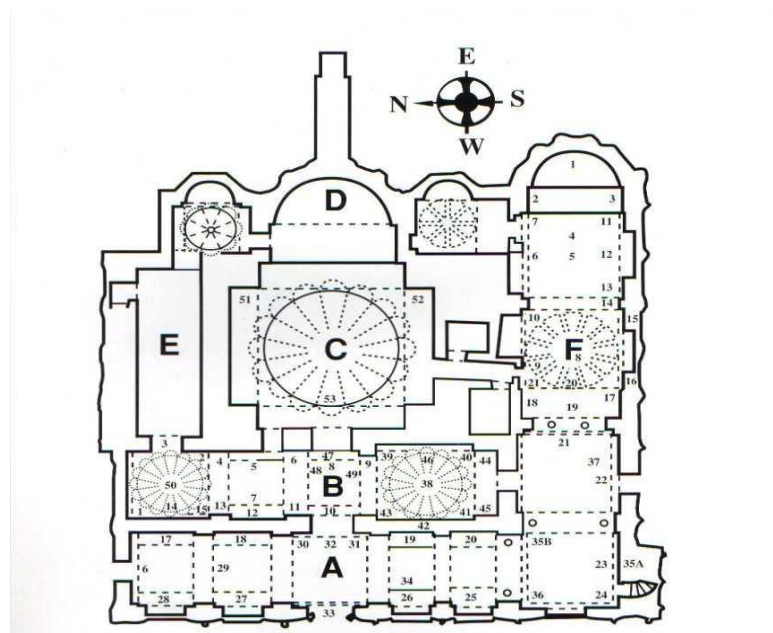
Plan 1

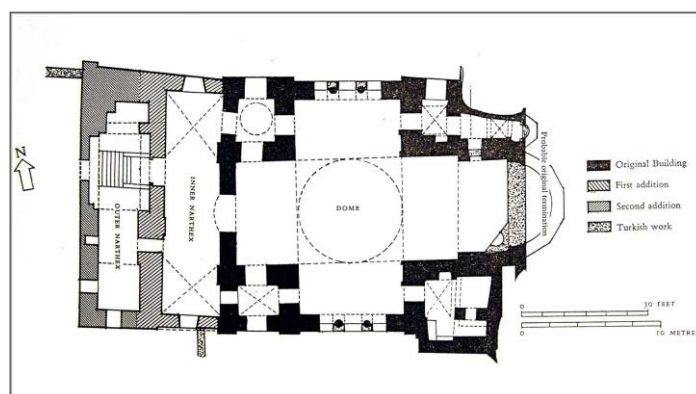
Plan 2

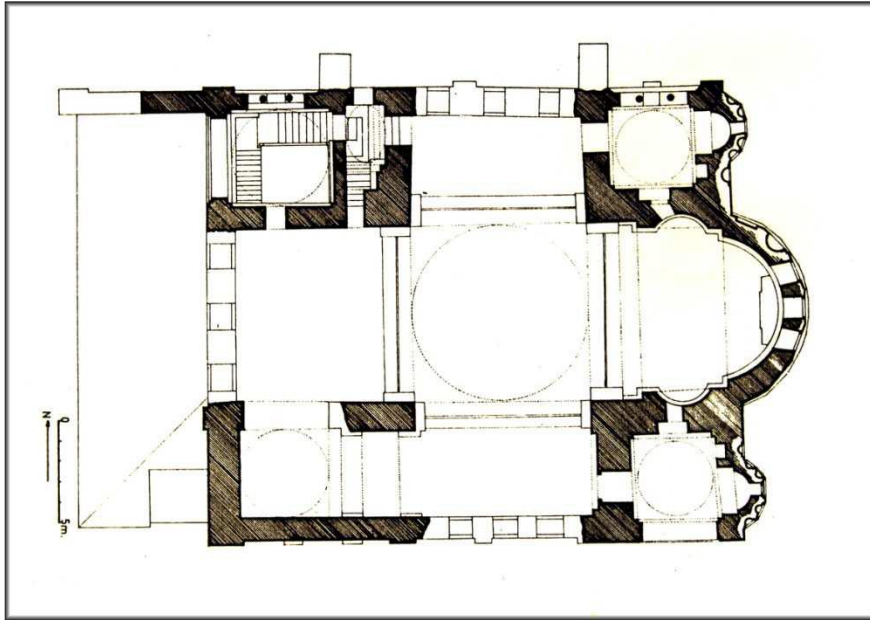
Plan 3

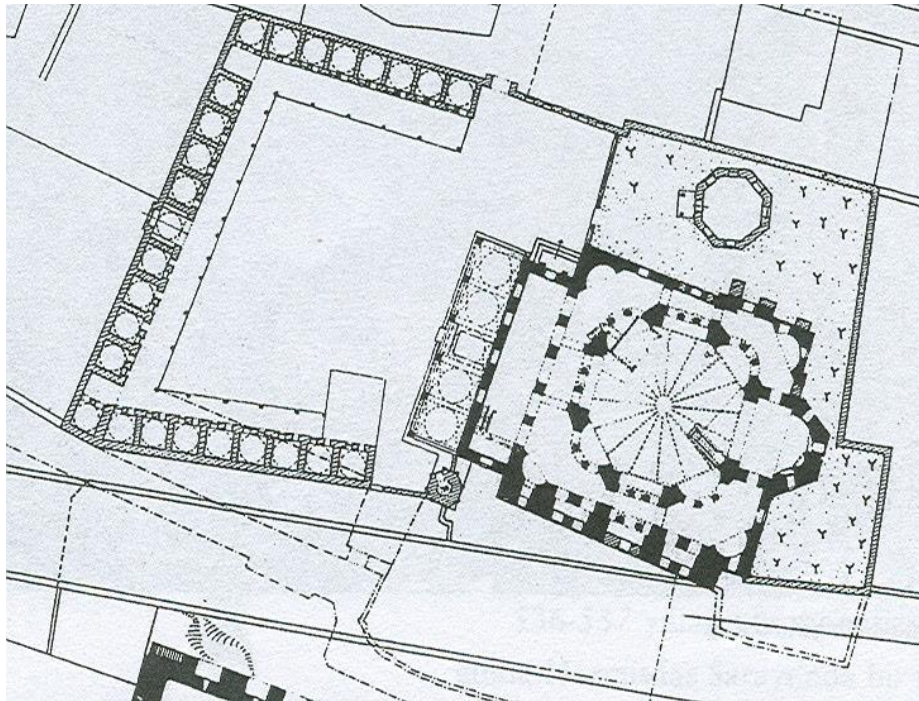
Plan 4

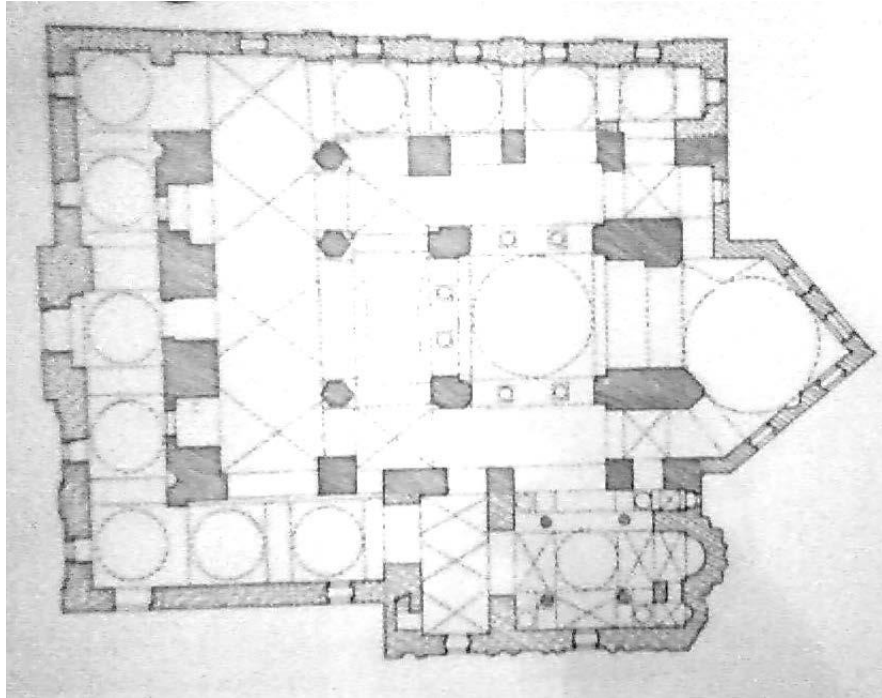
Plan 5

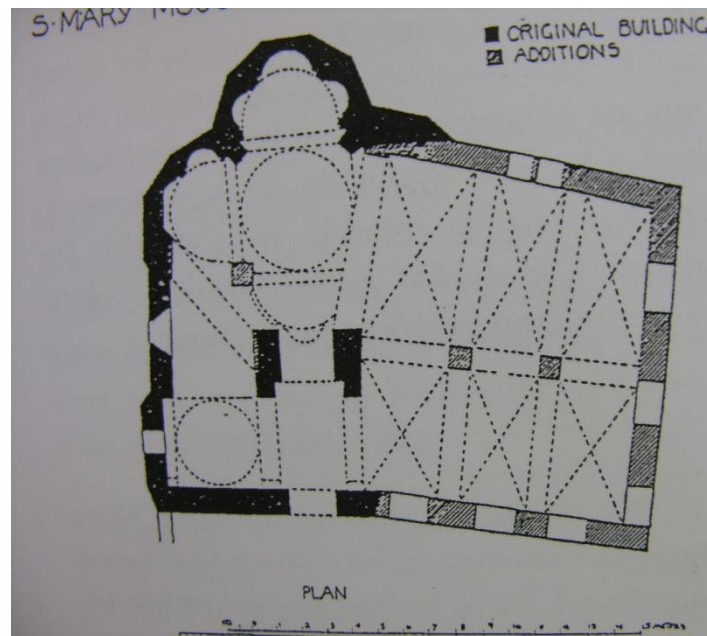
Plan 6

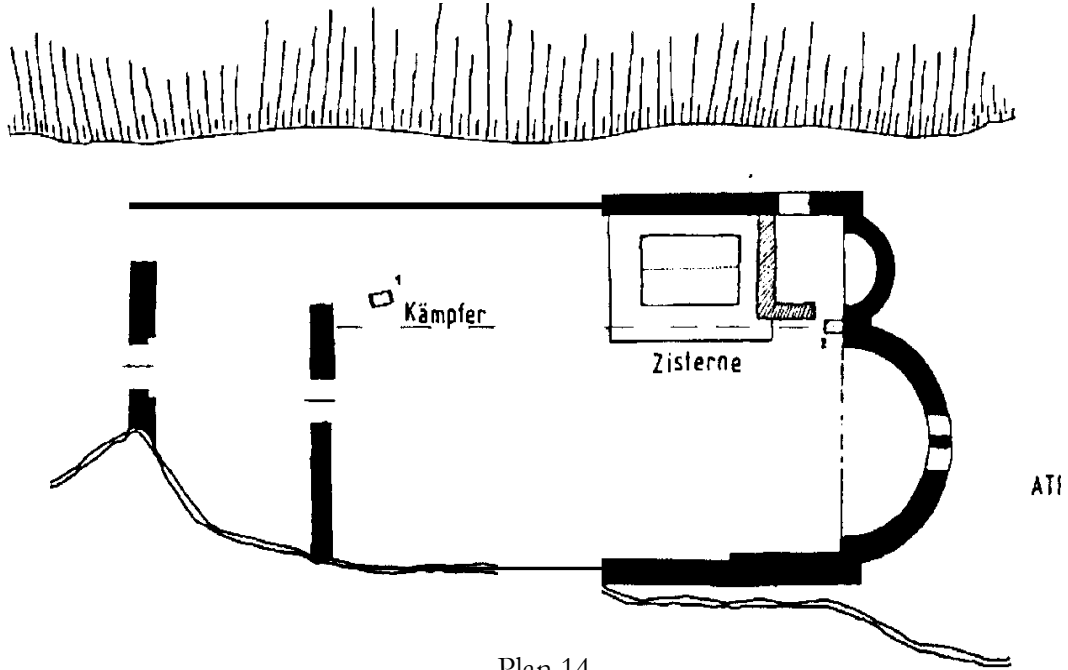
Plan 7

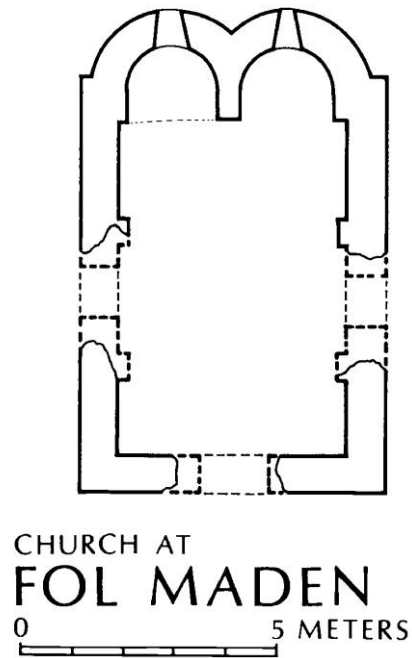
Plan 10

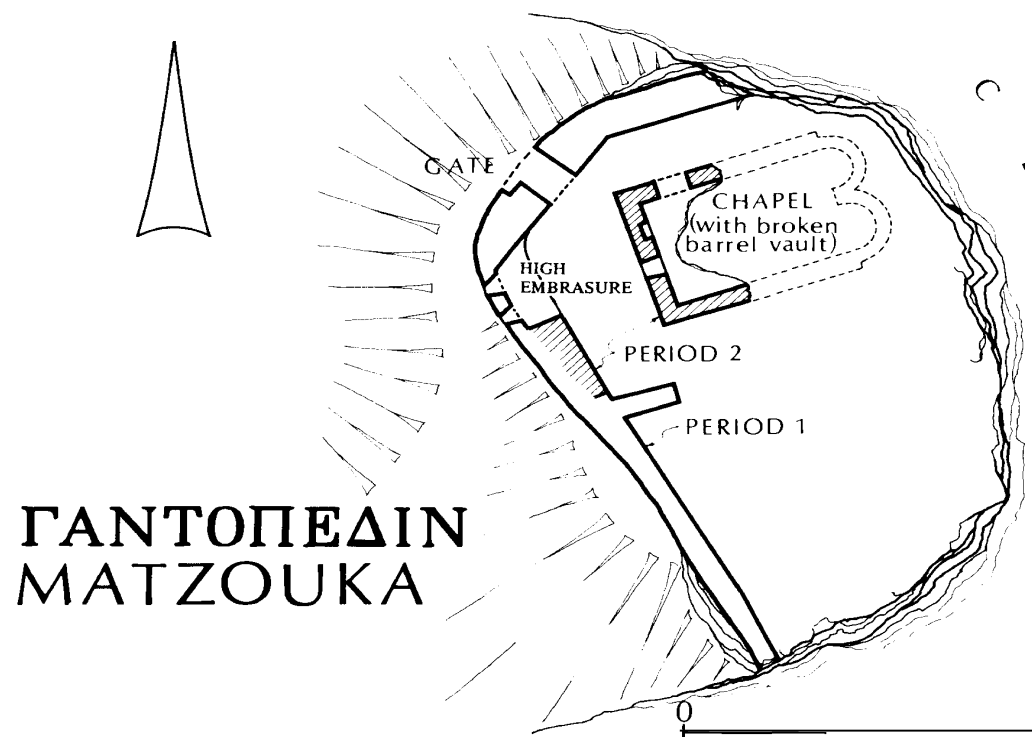
Plan 11

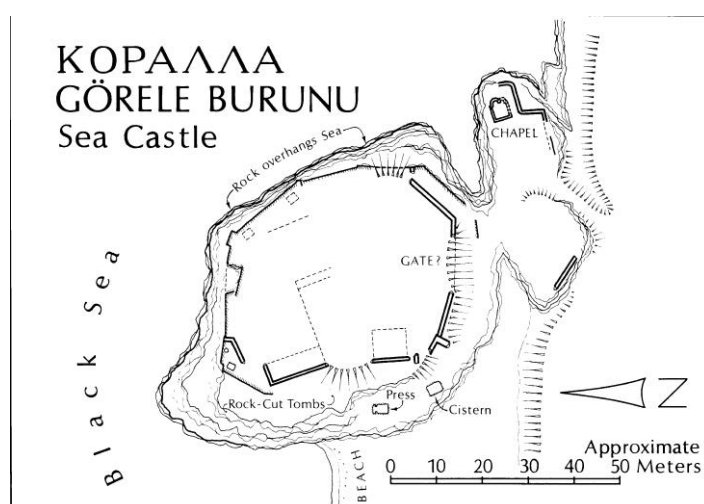
Plan 14

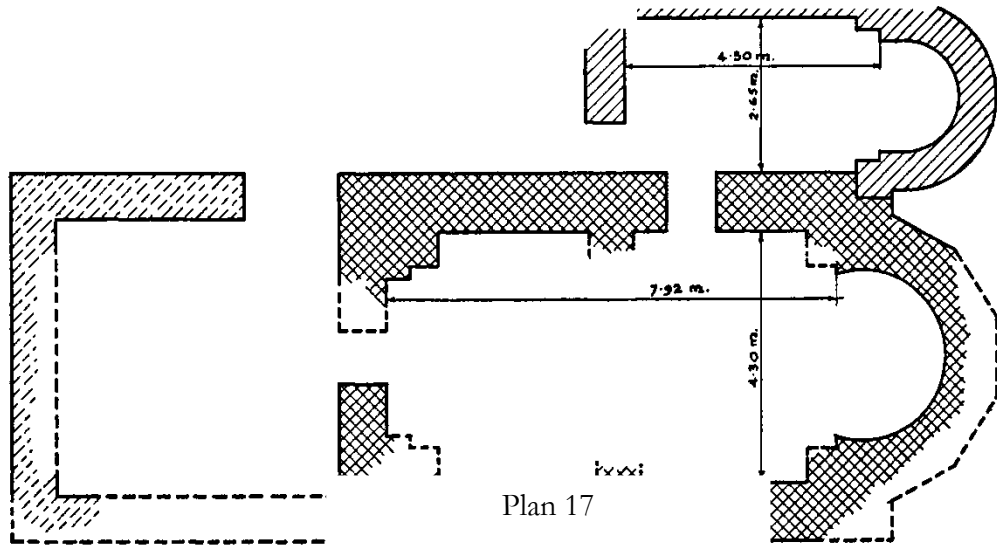
Plan 15

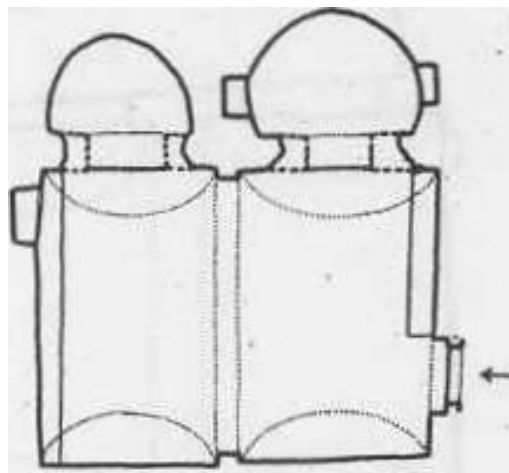
Plan 16

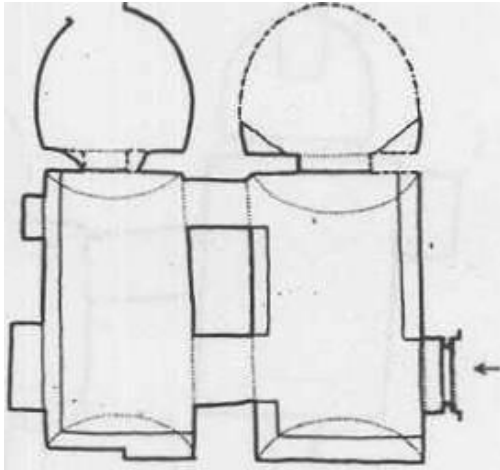
Plan 17

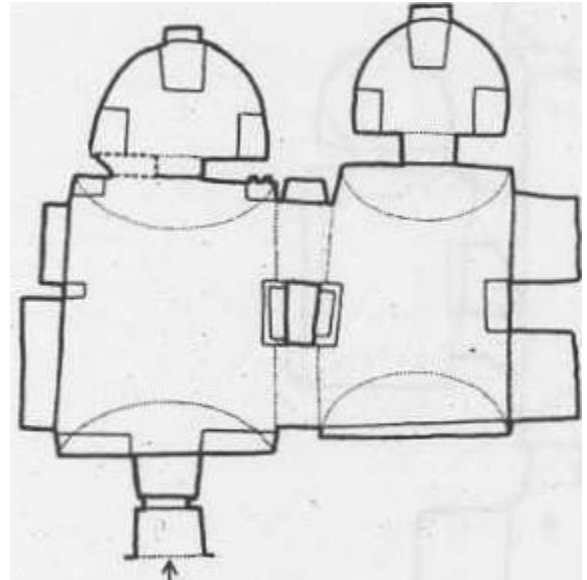
Plan 18

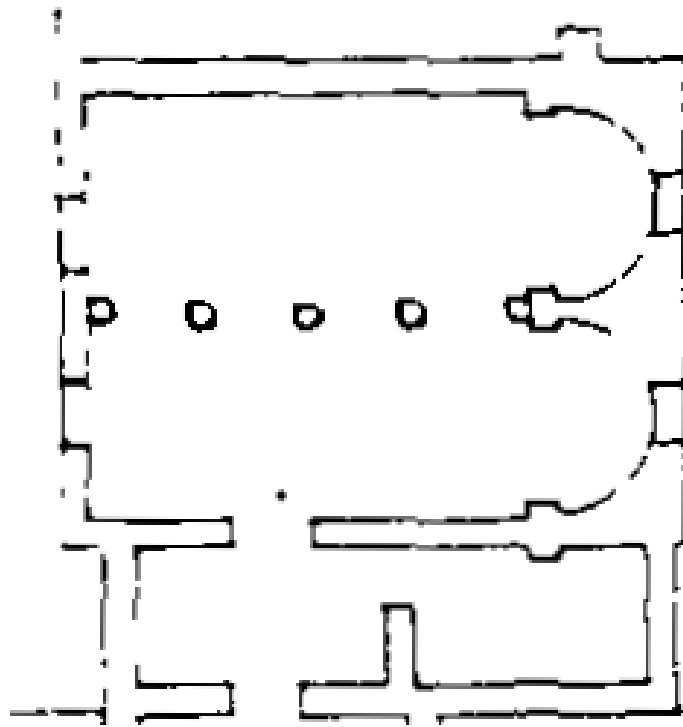
Plan 19

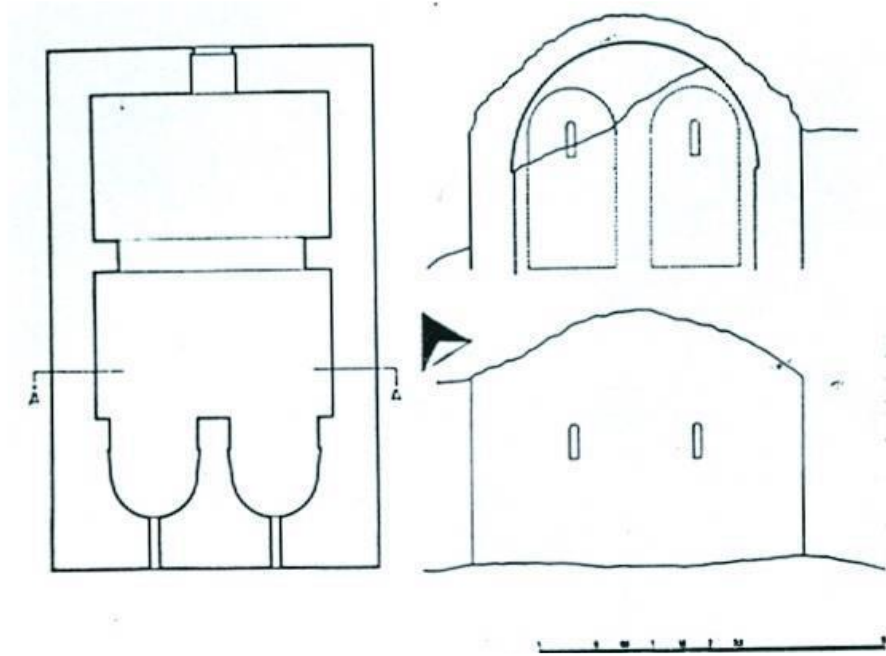
Plan 20

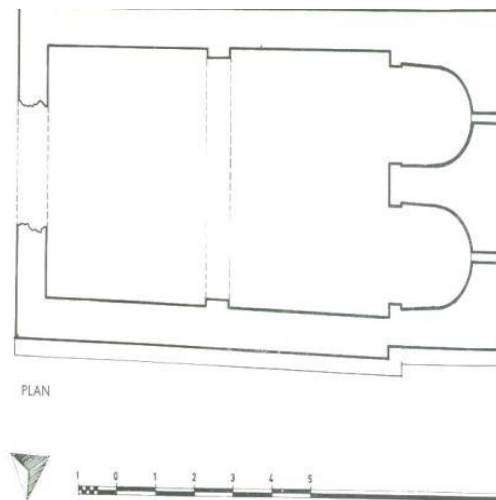
Plan 21

Plan 22

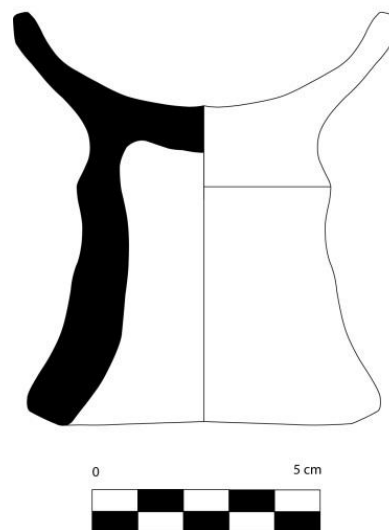
Plan 23

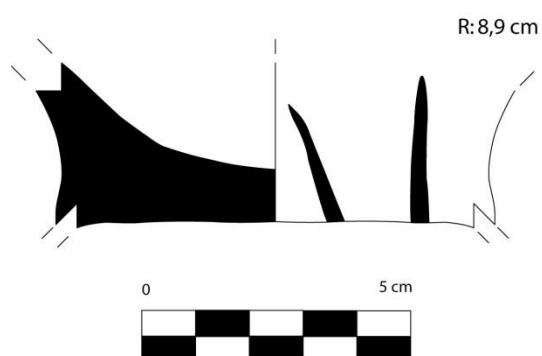
Plan 24

LEVHA XXIV

R: 8,4 cm

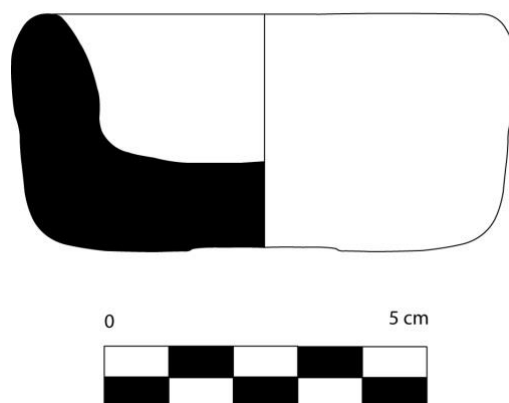
Kat. No: 1

Kat. No: 2

LEVHA XXV

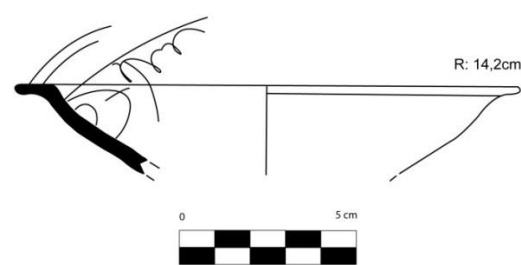
R: 7 cm

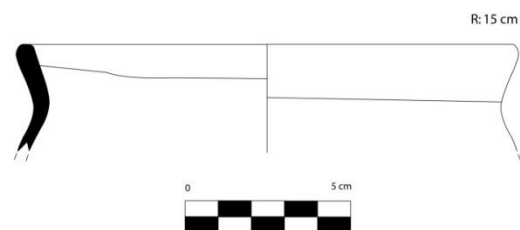
Kat. No: 3

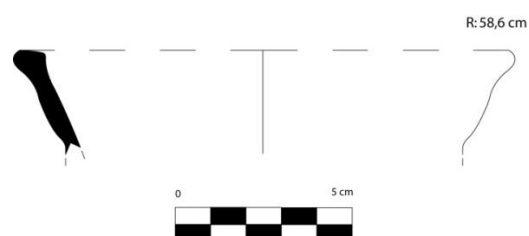
Kat. No: 4

Kat. No: 5

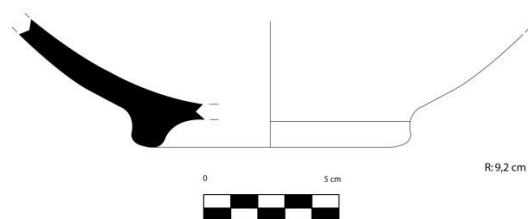
Kat. No:6

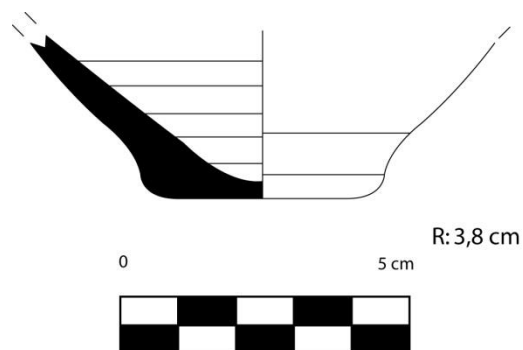
Kat. No: 7

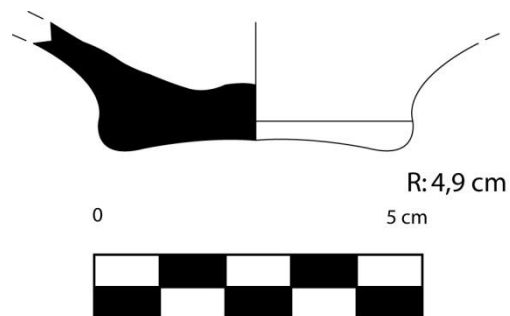
Kat. No: 8

Kat. No: 9

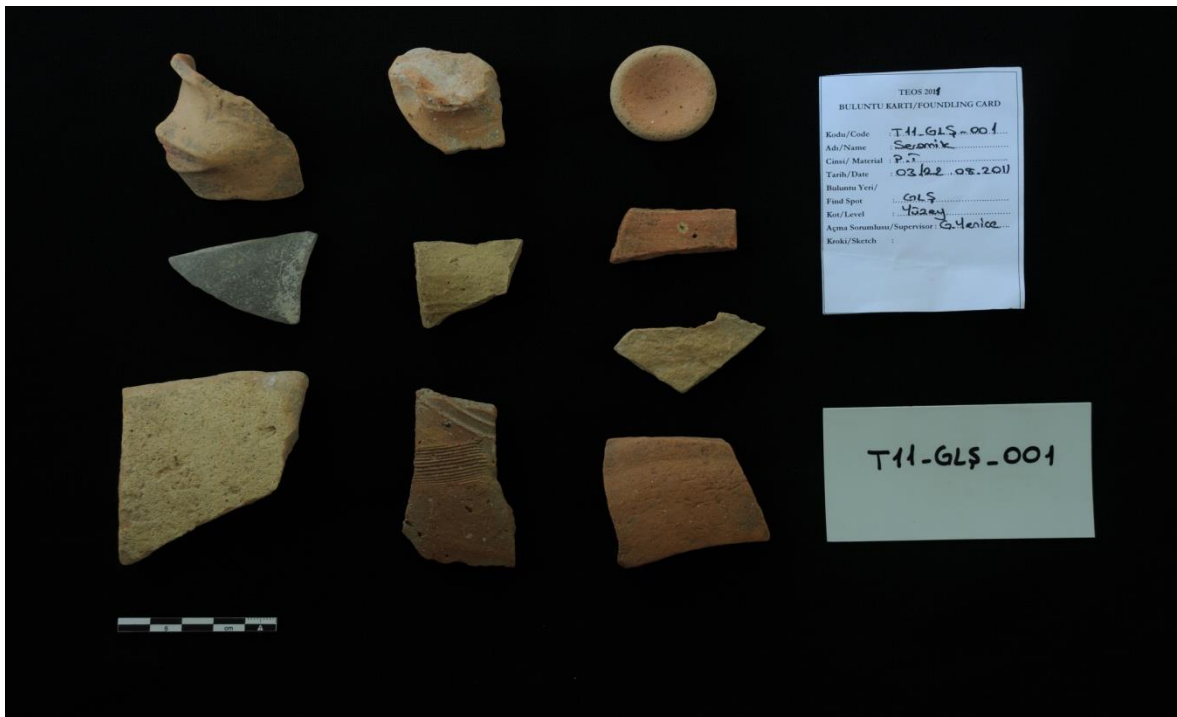
Kat. No: 10

Kat. No: 11

Resim 19

Resim 20

Resim 21

Resim 22

Resim 23

Resim 24

TEOS 2011-2012 YILI GÜNEY LİMAN KİLİSESİ'NDEN ELE GEÇEN KAP FORMLARI

Servis Kapları	Özel Amaçlı Kaplar	Hazırlama Kapları	Pişirme Kapları	Depolama Kapları
- Maşrapa % 1 - Testi % 4 - Kase % 7	- Thymiaterion % 1 - Unguentarium % 1	- Çanak % 1 - Tabak % 3	- Çömlek % 1 - Tencere % 19	AMPHORA A % 62

Grafik 1

TEOS 2011-2012 YILI GÜNEY LİMAN KİLİSESİ'NİN DOĞUSUNDAN ELE GEÇEN KAP FORMLARI

Servis Kapları	Pişirme Kapları	Depolama Kapları
Fincan % 4	- Tripot % 5 - Tencere % 7	Amphora % 84

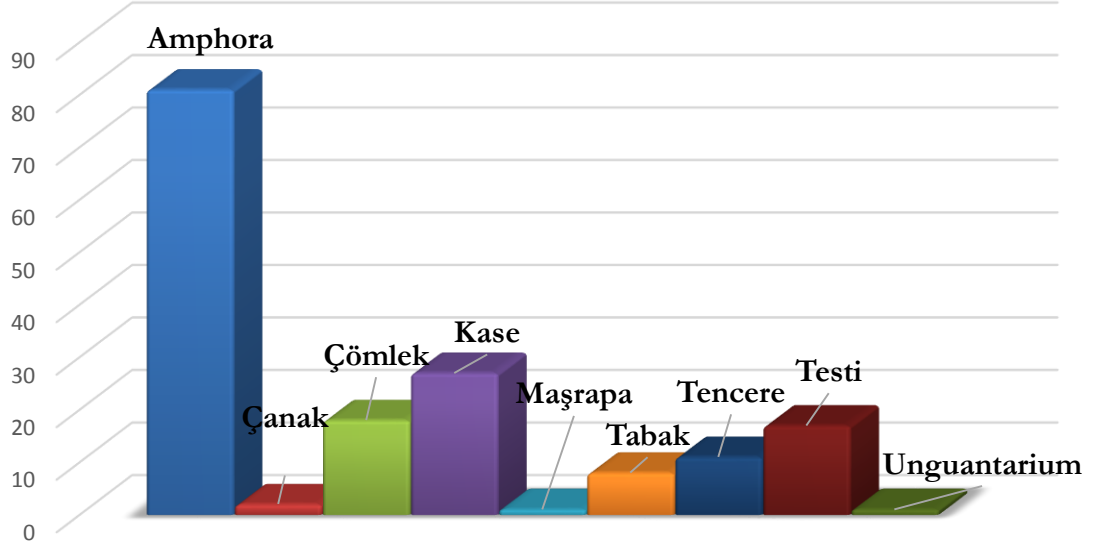
Grafik 2

TEOS 2011-2012 YILI GÜNEY LİMAN KİLİSESİ'NİN BATISINDAN ELE GEÇEN KAP

Servis Kapları	Özel Amaçlı Kaplar	Hazırlama Kapları	Pişirme Kapları	Depolama Kapları
- Kase % 29 - Tabak % 3	Unguentarium % 1	Çanak % 5	- Çömlek % 1 - Tava % 1 - Tencere % 9 - Maltız parçası % 1	Amphora % 50

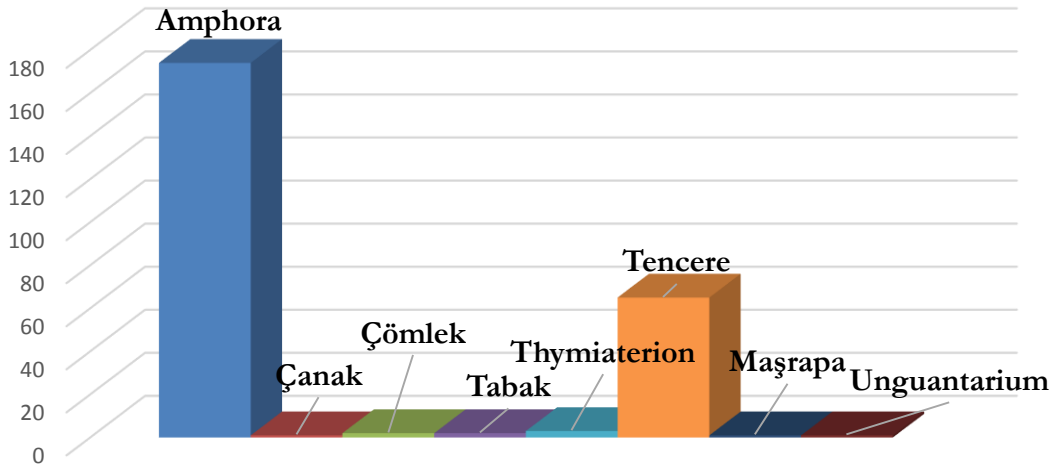
Grafik 3

2011 Yılı Güney Liman Kilisesi Kuzey Nef

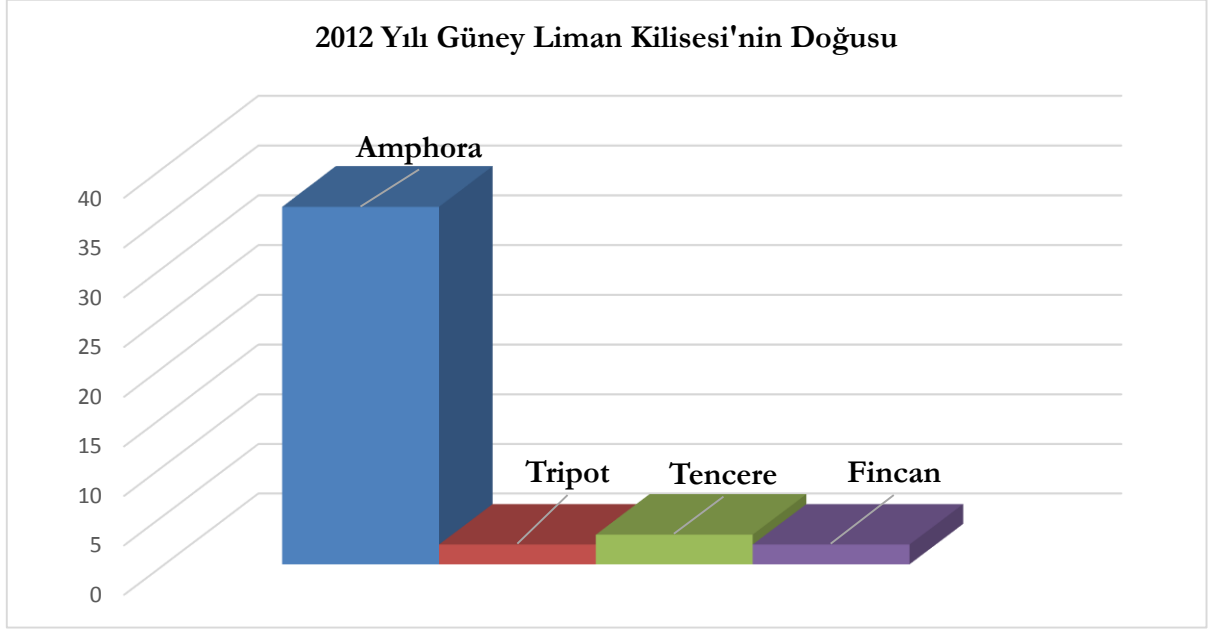

Grafik 4

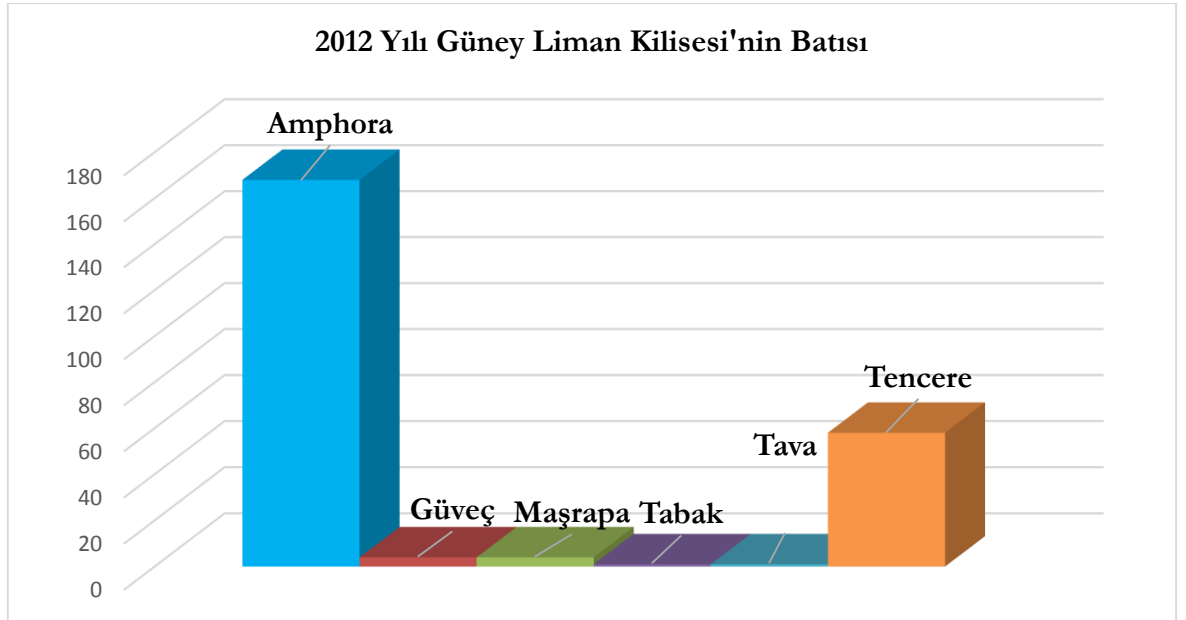
2012 Yılı Güney Liman Kilisesi Güney Nef

Grafik 5

Grafik 6

Grafik 7

Resim 25

Resim 26

LEVHA XXXV

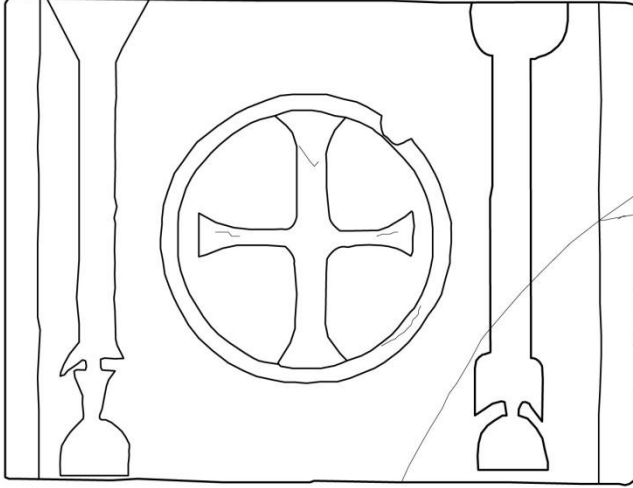

Resim 27

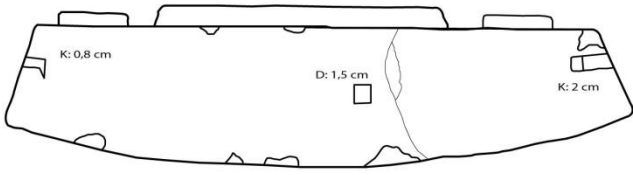

Kat. No: 12

LEVHA XXXVI

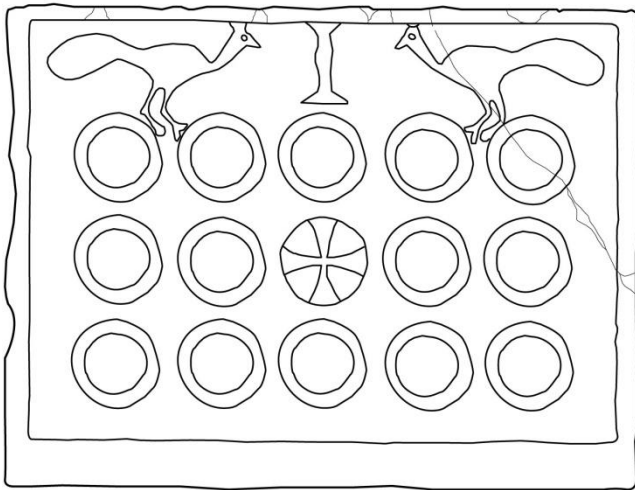
ARKA GÖRÜNÜŞ

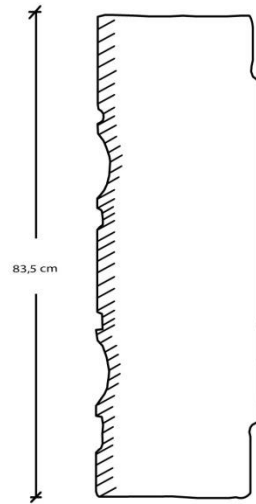
ÜST GÖRÜNÜŞ

110,5 cm

28 cm

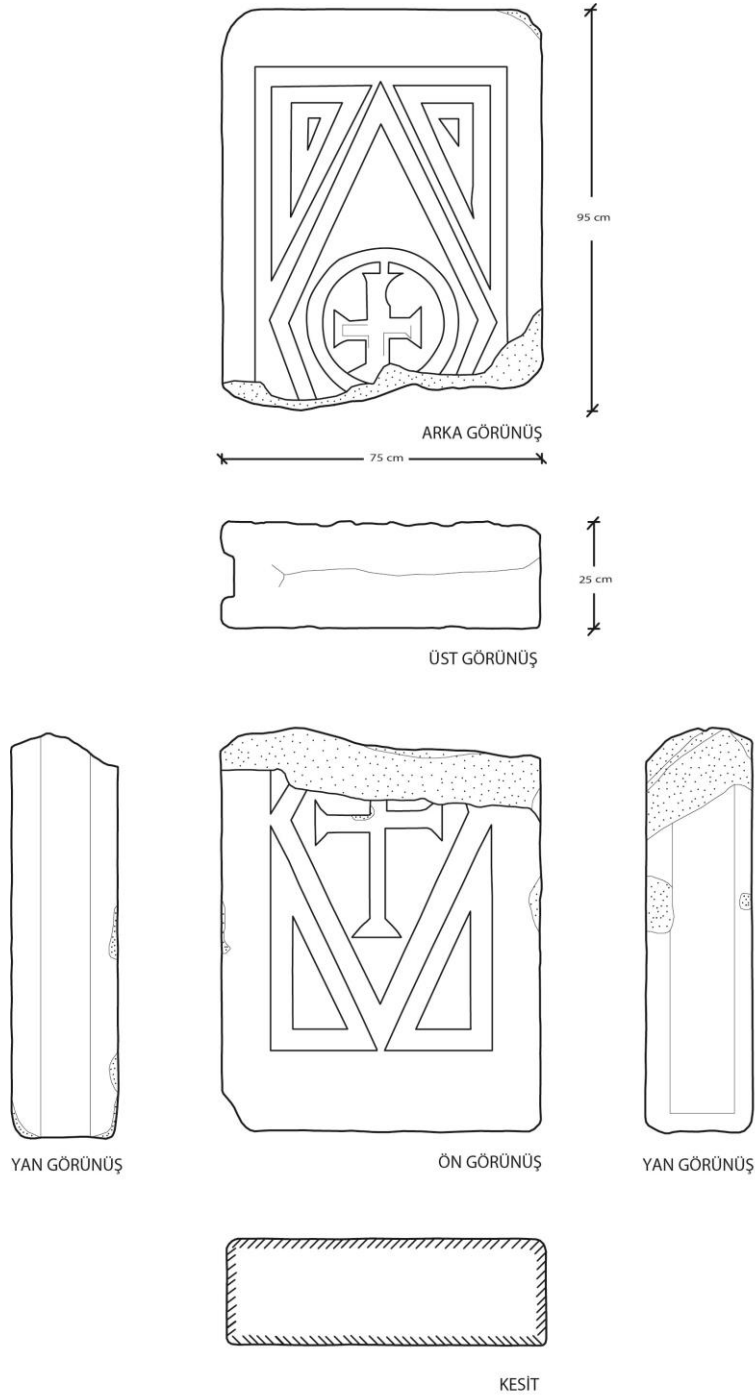
ÖN GÖRÜNÜŞ

KESİT

ÖLÇEK: 1/10

Kat. No: 13

ÖLÇEK: 1/10

Kat No: 14

Resim 28

Resim 29

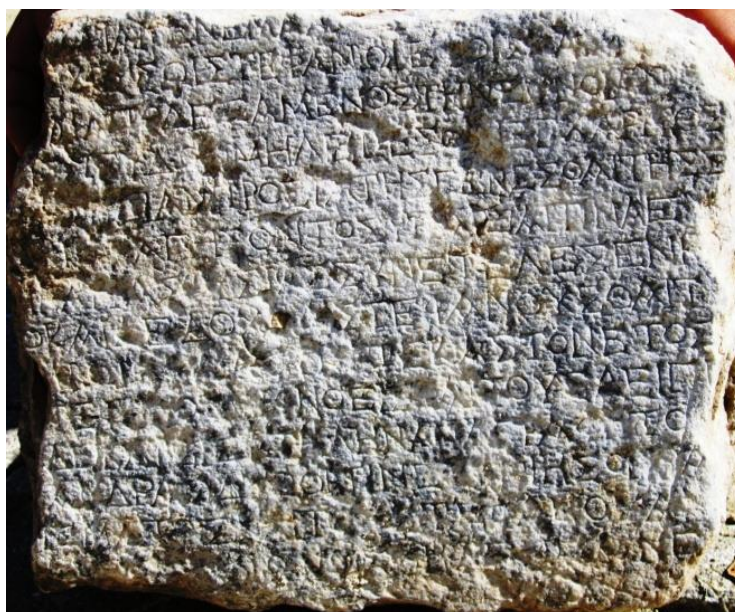

Resim 30

Resim 31

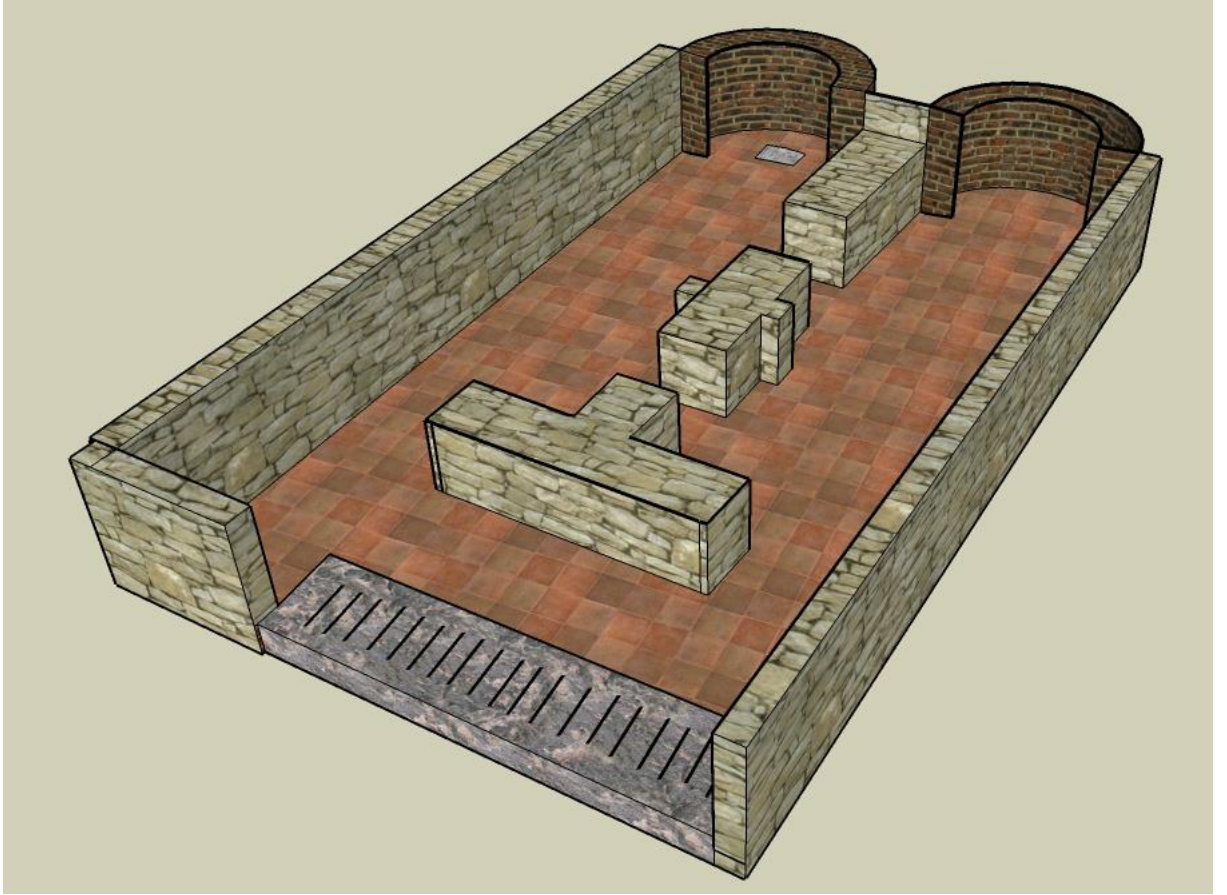
LEVHA XL

Kat. No. 15

Kat. No. 16

Resim 32

Kat. No. 18

Kat. No. 19

